

NAPKELET

SZERKESZTI TORMAY CECILE

TARTALOM: TORMAY CECILE: *Assisi sz.*
RÁNYI MIKLÓS: *A csodavárók. (Regény.)* • MÉCS LÁSZLÓ,
ÁPRILY LAJOS, REMÉNYIK SÁNDOR: *Versek.* • GALGÓCZI
GYÖRGY: *Küzdelem a magyar államnyelvért. (Szekfü*
Gyula könyve.) • KOMÁROMI JÁNOS, WILLANT REZSŐ: *Novellák.* •
RÉDEYNÉ HOFFMANN MÁRIA: *Ács Gedeon bujdosó évei.* • **Elvek és**
művek: MAGYAR NÉZŐ: *A Napkelet Könyvtára.* • *Könyvismerteté-*
sek. • **Szemle:** L.: *A mohácsi emlékünnepről.* • VELEZDI MIHÁLY:
Szinnyei József, az Akadémia és a magyar nyelvtudomány. • GALAMB
SÁNDOR: *Színház.* • MARIAY ÖDÖN: *Művészet.* • TORDAY EMIL: *Né-*
hány angol könyvről. • **Apró cikkek:** HALÁSZ GÁBOR: *Vallásos-*
ság és élménykeresés.

1926. ÉV SZEPTEMBER-OKTÓBER VIII. SZ.

IV. ÉVFOLYAM.

ÁRA: 25.000 K.

A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA
BUDAPEST

Előfizetési ár negyedévre 5 pengő = 62.500 korona.

TARTALOM:

	Lap		Lap
<i>Tormay Cecile</i> : Assisi sz. Ferenc Kis Virágai	697	<i>Mécs László</i> : Rózsabokor a domboldalon. (Vers)	722
<i>Mécs László</i> : Csak menj! (Vers)	702	<i>Áprily Lajos</i> : Koromszem. (Vers)	722
<i>Surányi Miklós</i> : Csodavárók	703	<i>Komáromi János</i> : Leánykérő	723
<i>Áprily Lajos</i> : Rabok. (Vers)	716	<i>Reményik Sándor</i> : Szülőházam. (Vers)	737
<i>Galgóczi György</i> : Küzdelem a magyar államnyelvért	717	<i>Willant Rezső</i> : Szólitás	738
		<i>Rédeyné-Hoffmann Mária</i> : Ács Gedeon bujdosó évei	744

ELVEK ÉS MŰVEK:

<i>Magyar Néző</i> : A Napkelet Könyvtára	760	<i>V. M.</i> : Voggenreiter-kiadványok	770
<i>Szekfü Gyula</i> : Mohácsi emlékkönyv. 1526	762	<i>Eckhardt Sándor</i> : Flaubert és Gide magyarul	771
<i>R. I.</i> : Szilágyi Dezső: Hazamentem	764	<i>Rédey Tivadar</i> : Sárközy György: Angyalok harca	772
<i>Daniel Géza</i> : Molnár Ferenc: A gőzszlop	765	<i>Koszó János</i> : Nagy József: Az ethika alapvonalai	774
<i>Kazai Gyula</i> : Herczeg Ferenc Tisza Istvánról	766	<i>Szarka Géza</i> : Verseskönyvek	775
<i>Zlinszky Aladár</i> : Bársony István: Magyar természeti és vadászati képek	767	<i>Szilády Zoltán</i> : Növényélettan, mint a kertészet elmélete	776
<i>A. B.</i> : Csokor	768	<i>Könyves Gábor</i> : Egy sereg értekezés	777
<i>Telepi Ákos</i> : Gyulai Pál esztétikája	768	<i>K. J.</i> : Panzini: Xantippe	778
<i>Baros Gyula</i> : Förster A. anekdotái (II.)	769		

SZEMLE:

<i>L.</i> : A mohácsi emlékünnepe	780	<i>Mariay Ódön</i> : Csoportkiállítás a Nemzeti Szalonban	785
<i>Vezledi Mihály</i> : Szinnyei József, Az akadémia és a nyelvtudomány	781	— A Szépművészeti Múzeum modern szoborgyűjteménye	786
<i>Galamb Sándor</i> : Színház	782	<i>Torday Emil</i> : Néhány angol könyvről	787

APRÓ CIKKEK:

<i>Halász Gábor</i> : Vallásosság és élménykeresés	790
---	-----

MEGJELENT!

Áprily Lajos:

MEGJELENT!

RASMUSSEN HAJÓJÁN

című legújabb verskötete.

Ludwig Voggenreiter Verlag, Berlin. ~ Kapható a STUDIUM könyvesboltban, Budapest, IV., Múzeum-körút 21

Jelen számunkhoz az október végével lejáró előfizetések megújítására postatakarékpénztári befizetőlapot mellékelünk.

Nagyon kérjük t. Olvasóinkat, hogy az előfizetés pontos megújítása iránt intézkedni s akik az előfizetéssel hátralékban vannak, a hátralékos díjakat mielőbb be-
küldeni sziveskedjenek.

Kiadóhivatalunk a legnagyobb figyelemmel és lelkiismeretességgel szolgálja ki a NAPKELET előfizetőit. Ugyanilyen pontosságot kérünk t. Előfizetőinktől az esedékes előfizetési díjak be-
küldése tekintetében, mert a későtelmes beküldés és a hátralékok nyilvántartása teljesen fölösleges munkával terheli a NAPKELET adminisztrációját.

Kiváló tisztelettel

A NAPKELET KIADÓHIVATALA.

ASSISI SZENT FERENC KIS VIRÁGAI.*

ELŐSZÓ.

ENNEK a könyvnek a levelei között virágok vannak, melyek Krisztus dicsőséges Szegénykéjének, az assisibeli Szent Ferencnek járta nyomán nyílottak ki a földön és hétszáz esztendő óta sohase hervadtak el.

Hétszáz év előtt, odalenn az ájtatos Umbriában, az Jr 1226-ik esztendejében, október 4-én, szakadt meg az ő útja e világban. s e világ a századok fordulóját most ünnepli. Nem véletlen ez. Az ember és az emberiség életének láthatatlan törvénykönyveiben nincsenek véletlenek. Az évfordulóknak titokzatos jelentése van. Emlékeztetésre küldetnek és visszaintenek a föld egykori jövevényeire, akikre nemcsak a maguk mulandó órájának volt szüksége.

Az idők megismétlődnek, a kimagasló emberek nem ismétlődnek meg. De azért a megismétlődő időkben mégis jelen vannak, azok számára, akik a rejtélyes összefüggések szemhatárát látják, azok számára, akik tudják, hogy az évfordulók titokzatos eljövetelek. Isten küldi azokat, mindig akkor, mikor a tévelygő embernek, avagy az emberiségnek szüksége van, hogy emlékezzék és megmentse önmagát.

Mióta az 1182-ik esztendőben az assisibeli posztókereskedőnek, messere Pietro Bernardonenak házában megszületett Ferenc és az ő anyja, monna Pica, keresztelésre küldte San Ruffino öreg templomába, az önzését, aranyát, hatalomvágyát és teste mámorát oltárra emelő embernek soha nagyobb szüksége nem volt reá, mint most.

Ma megint mondja Krisztus az embernek, amint mondotta szent Ferencnek: «Nonne vides, quod domus mea destruitur. Vade igitur et repara illam mihi». Nem látod, hogy az én házam roskadozik? Menj és javítsd ki azt nékem... Az omladozó emberiség hétszázéves utat tett meg az ő halála óta, de ha fel akarja újból építeni magát, meg kell hallania őt, aki azt tanította, hogy az irgalom szebb tud lenni a szépségnél, a szegénység gazdagabb tud lenni a gazdagságnál, az engedel-

* Mutatvány Tormay Cécilének a Napkelet Könyvtára most megjelent füzetében kiadott Fioretti-fordításából. E közlemény első részében a fordító előszavát, második részében pedig a Fioretti egyik legszebb fejezetének fordítását mutatjuk be olvasóinknak.

messég parancsolóbb tud lenni a hatalomnál és hogy az önszánta tisztaság tisztább minden törvénnyel őrzött tisztaságnál.

Az emberiség nagy tanítói leghatalmasabban sohase a szavakkal, de mindig az életükkel tanítottak.

Szent Ferenc is az életével tanított. Mielőtt megtalálta önmagát, könnyelmű, gazdag, tetszetős és kényes ifjú ember volt, torozott, verekedett, kóborolt, vétkezett. Fényüzően ruházkodott, tékozolt, szerette a dalt, az asszonyt és a bort. Atyja hiába patvarkodott, anyja hiába imádkozott. A kalmárkodást megvetette. Hadba ment, fogságba esett, beteg lett, meggyógyult, újra tivornyázott, újra hadba indult. És aranyát, szórva, hetvenkedően parancsolgatva, torozva kiáltotta a nemes lovagnak: nagy fejedelem lesz még belőlem...

És Pietro Bernardone tékozoló, kevély és tivornyázó fiából a szegénységnek, az alázatosságnak, a tisztaságnak örök fejedelme lett. Kalandor élete véget ért. Útközben beteg lett. Háborúskodni nem ment többé vig cimboráival. És Spoleto völgyében, későbbi szent földjén, egy éjszakán titokzatos hangot hallott: az Úr avagy a szolgálta. Ekkor dült el lelkében, hogy Istent fogja szolgálni és nem az embert; az Urat és nem a szolgát.

Elhagyta a hadbamenő kóbor lovagokat és visszatért Assisiba.

Történt pedig ez 1205-ben és Pietro Bernardone fia, Ferenc, ekkor huszonhároméves volt. Az élet fiatalon ragyogva jött eléje és kínálta magát. Szent Ferenc kitért előle, ő más utat keresett. Ekkor szólalt meg a San damianoi fészület. Az omladozó, öreg templomban Krisztus hangja szólt hozzá: «Nem látod, hogy az én házam roskadozik. Menj és javítsd ki azt nekem.»

És szent Ferenc egyszerre ott áll assisi piacán és köveket koldul, hogy újraépítse san Damiano régi templomát, mert ekkor még nem tudta, hogy az Úr nem egy omladozó házának, de magának az akkor roskadozó Anyaszentegyháznak a kijavítását bízta reá.

A roppant küldetést betöltötte, szerzete reguláiban az Anyaszentegyház falát új pillérekkel támasztotta meg, életével és tanítással pedig új pilléreket adott a világ lelkének.

A regulák, lángeszének hagyatékai, szent hattyúdala pedig, a Cantico del Sole, melyet élete utolsó idején szent hugocskájának, Klára asszonynak monostorában énekelt, isteni szívének csodás öröksége.

Elménének és szívének hangja úgy maradt ránk, míg életének és tanításának némely kis virágait az I'Fioretti lapjain jegyezték fel mélységes szegénységének osztályosai, kiválasztott társai, kik hasonlatosak voltak a kis madarakhoz, melyek az útmenti mezőn összesereglettek, hogy a szavát hallják. Azután felrepültek és miképen ő megjelölte őket a kereszt jegyével, elszálltak a kereszt négy ága szerint, északnak, délnek, napkeletnek, napnyugatnak és csodálatosan énekelték az ő himnuszát, a teremtések énekét: dicsérjük az Urat...

E himnuszról felnyíltak a boltíves, borongó szentegyházak és

hideg, szomorú kolostorok kapui és az örökös homályba diadalmasan besütött az élet napja és a kinyíló kolostorok és cellák ablakaiból meglátták a bezárkózott századok, hogy Krisztus kinn jár a vetésekben, mint régen, *abban az időben, szombat napon* és ott van Ő az erdő ösvényén, a hegyen, a völgyben, a folyók partján. És az ember újra találkozott Istennel a vetésben és Isten nevében újra találkozott a fügefával, a halakkal, a madarakkal, a farkassal, a gerlicékkel és e gyönyörű találkozásból újra született Krisztus valódi igéje a feledékeny földön és újra született az ember mindene: a reménység és a reménységnek nagyobbik szent testvére: a hit. És megszületett a költészet, a festészet, a zene, a művészet és mindaz, amiben az ember Teremtőjét dicséri.

Az emberiség új hajnalának zsolozsmáját Szent Ferenc énekelte és minorita madarai, kik az ő kicsiny, halavány kezének nyomán, a kereszt jegyében széteszlottak a világ négy tája felé és útjukban napkelet felé, eljöttek szent István országába is.

Hétszáz év előtt indult el santa Maria degli Angeli síkján a barátok végeláthatatlan menete, mely vállán vitte Krisztus dicsőséges szegénykéjének könnyű, kicsiny testét, ki a Megváltó őt sebet hordozta testén és szívében az egész emberiség keresztjét.

Az assisi harangok bongtak és san Damiano monostorának kapujában ott állt Krisztus leánya, Szent Klára és a köves, szűk utcákban ott állt a nép és várt, hogy meghajolják Szent Ferenc halála előtt, mely maga volt a feltámadás.

Itt, a mi országunkban, napkelet küszöbén is áll most és vár és meghajlik egy nép a dicsőséges szegényke előtt és meghajlik az a népsaját multja és élete hű társai, a nagy Ferences-rend magyar Ferences barátai előtt. Csakúgy a Kapisztrán János kereszttel és karddal rohanó óriás látomása előtt, mint ama kicsiny szürke barát előtt, ki mint utolsó ott maradt a török hódoltság városában, a Duna partján, a félholdas Pestvár palánkjai között és magányosan kongatta a tetők fölött a belsőváros templomharangját és misét olvasott, mikor már alig volt, talán nem is volt többé, aki hallgassa.

És az emlékezés órájában mélyen és hálásan kell meghajolnunk az előtt a régesrégi magyar Ferences barát előtt is, kinek neve elveszett és arca nem látszik, de akinek hangját hallottam a nyári éjszakákon, mialatt egy firenzei barát I'Fioretti kódexét a mi nyelvünkbe elhoztam. Mellettem járt az úton és bele-beleszólt az írásomba, hatalmasan, ellenállhatatlanul, a titokzatos Ázsiából hozott, érintetlen szavakkal. Mellettem járt Szent Ferenc legendáinak első magyar fordítója, az első magyar könyv kámzsás örökhagyója.

Tisztelet Szent Ferencnek és az ő Rendjének és a magyar Ferenceseknek és a láthatatlan arcú barátnak, a «Nemy yrafok boldog ferencrewl es tarfyrol», névtelen írójának. Tisztelet és dicsőség.

Szent Ferenc Kis virágainak XVI. fejezete.

Miképen kért tanácsot Szent Ferenc Szent Klárától és Silvestro baráttól, hogy mi lenne jobb, ha ő csak imádkoznék, avagy némelykor prédikálna is.

Krisztusnak alázatos szolgálja Szent Ferenc, kevéssel az ő megterése után, mikor már sok társakat gyűjtött és fogadott be a Rendbe, nagy gondolkodásba merült és nagy kételkedésbe, hogy mit cselekedjék, csakis az imádságnak éljen, avagy némelykor prédikáljon is; és efelől nagyon kívánta megismerni Isten akaratát. De mert az alázatosság, mely szívében vala nem engedte, hogy ezt magában, avagy imádságában merészkedjék eldönteni, úgy vélekedék, hogy az isteni akaratot mások imádságának a segítségével fogná kifürkészni. Miért is hívta frater Masseot és mondotta néki: «Menj soror Klarához és mondd néki nevemben, hogy ő és némely lelki leányai ájtatosan kérnék Istent, adná tudtomra, mi lenne néki tetszetőbb, ha prédikálnék, avagy csak imádkoznám. Ennek utána pedig menj frater Silvestrohoz és mondd néki ugyanezeket». Ez vala ama Silvestro úr, ki is mikoron még világi ember volt, Szent Ferenc szájából aranykeresztet látott kinyúlni, melynek magassága az eget illetve két karja a világ végső határáig terjedt. És vala eme Silvestro testvér olyannyira buzgó és olyannyira jámbor, hogy amiket ő kért Istentől, azt elnyeré; és gyakran beszélt Istennel; miért is Szent Ferenc őt nagy tisztességben tartotta.

Elmenvén frater Masseo, és miképen Szent Ferenc azt néki meghagyta, elsőnek Szent Klarához méne, annak utána pedig Silvestro testvérhez vitte a követséget. Aki is, meghallván azt, legottan térdre vetette magát és imádkozván isteni kinyilatkoztatást vőn és visszatérvén frater Masseo-hoz, ekként szólott: «Ezeket mondja Isten, hogy frater Ferencnek te mondd: Isten őt nemcsak tulajdon magáért hívta e világba, de hogy a lelkekben jó termést termeljen és sokak üdvözljenek általa.» Ennek utána frater Masseo visszaméne Szent Klarához, hogy megtudná tőle, mit felelt néki Isten, és ő mondotta, hogy ő és az ő leányai tulajdon azt a feleletet nyerték Istentől, amit nyert vala frater Silvestro.

És ezzel frater Masseo megtért Szent Ferenchez, ki is őt nagy szeretettel fogadta, megmosván lábait és eledelt készítvén néki. És miután evett, Szent Ferenc hívta Masseo testvért az erdőre és ott leterdelt előtte és ledobva a csuklyát, mezítelen fővel és kulcsolt kezekkel kérdezte: «Mondd, mit parancsolt én Uram Jézus Krisztusom, hogy cselekedjem?» Masseo testvér ezenképen felelt: «Frater Silvestronak és Klára sorornak és az ő testvérkéinek Krisztus felelé és kinyilatkoztatá, hogy az ő akaratjából járjad a világot és prédikáljál, mert hogy ő téged nemcsak tenmagadért hívott el, de egyebeknek üdvösségére is». Mikor Szent Ferenc hallván ezt a feleletet és benne

megértvén Krisztus akaratát, égő buzgósággal felemelkedett és mondá: «Menjünk Isten nevében». És társakul vette maga mellé frater Masseo és frater Angelot, a szent jámborokat, és lelküknek nagy buzgóságában se utat, se ösvényt nem nézvén, eljutottak egy várhoz, mely mondatott Carmanonak.

Szent Ferenc felállott, hogy prédikáljon, de elsöbben megparancsolta a fecskéknek, melyek csiripeltek, hogy míg ő prédikál, csendben legyenek és a fecskék engedelmeskedtek. És ekkor lelkének olyan lángolásával kezdte prédikálni, hogy mind a carmanobeliek, férfiak és asszonyok ájtatosságukban el akarták hagyni a várat, hogy őt kövessék. De Szent Ferenc tiltotta ezt, nekik mondván: «Ne siessetek és ne akarjatok útnak indulni, és én meghagyom néktek, mit kell cselekednetek lelketek javára». És ettől kezdve gondolt arra, hogy megalapítja a Harmadik Rendet mindenek javára és üdvösségére. Ilyeténképen őket felette megvigasztaltan és töredelemre készségesen hagyta és felkészülvén, elméne Armano és Bevagnio közébe. És e tartományon általmenvén, lelkének mondott lángolásában felvetette tekintetét és látott némely útmenti fákat, melyeken különbnél-különb madarak végzetlen sokaságai valának; elcsodálkozván ezen Szent Ferenc, mondá társainak: «Várjatok meg ez úton, elmegyek és prédikálok én hugoskáimnak, a madaraknak».

És méne a mezőbe és prédikálni kezdett a madaraknak, melyek a földön valának és legottan azok is, amelyek a fákon valának leszálltának hozzá és mindannyian mozdulatlanul maradtak, míglen Szent Ferenc bevégezte prédikációját; és még annak utána sem szálltak el, míg rájuk áldását nem adta. És aszerint, ahogyan azt később frater Masseo és frater Jacopo da Massa elmondották, járván Szent Ferenc a madarak között és kámzsájával érintvén azokat, semmiképen sem mozdultak a mezőről.

A prédikációnak pedig foglalatja ez volt: «Én testvérekém, madarak, sokkal tartoztok Istennek, a ti Teremtőtöknek és tartoztok mindenkoron és minden helyen őt dicsérni, mivelhogy ő adott nektek szabadságot szállani minden tájakra és adott nektek ruházatot kétszerest avagy háromszorosat is; és tartoztok őt dicsérni, mert megtartotta a ti magotokat Noe bárkájában, hogy meg ne fogyatkozzatok a földön és tegyetek néki hálát a levegőéért is, melyet nektek adott. Nem vettek sem arattok és Isten mégis éltet benneteket és adja nektek italul a folyókat és forrásokat és menedékül adja nektek a hegyeket és völgyeket és sudar fákat, hogy fészket rakjatok. És mert sem fenni nem tudtok, sem varrni, Isten felruház titeket és a ti fiókáitokat. Mily igen szerethet titeket a Teremtő, hogy ennyi jót ad nektek; és ezért őrizkedjete, én kis testvéreim, a háládatlanság bűnétől, de törekedjete Istent dicsérni örökkön örökké».

Mondván Szent Ferenc eme beszédekét, mind a madarak kezdték megnyitni csőrüket és nyujtani nyakukat és szárnyukat kitérni és fejü-

ket földiglen hajtani és mutatták ő művelkedéseikkel és éneklésükkel, hogy a szent atya beszédein igen örvendeznek. És Szent Ferenc azonképen velük örvendezett és vigadozott, felette csodálkozva a madarak nagy sokaságán és az ő különböző szépségükön és az ő figyelmetességükön és nyájasságukon és mindezekért dicsérvén őket, ájtatosan dicsérte bennük a Teremtőt. Végezetül befejezván a prédikációt, Szent Ferenc a kereszt jegyével jelölte őket és elbocsátá őket; és mind a madarak seregétől felszálltak a levegőbe és csodálatosan énekelve a kereszt szerint, ahogy őket szent Ferenc jelölte, szétoszlottak négy ágra, egyik csapat napkelet felé szállt, a másik napnyugatnak, a harmadik dél felé és a negyedik északnak és minden csapat csodálatosan énekelve szállt, így jelezvén, hogy miképen Szent Ferenc, Krisztus keresztjének zászlós ura azt nekik prédikálta és miképen őket megjelölte a kereszt jegyével, azonképen a világ négy tája felé oszlanak; és Krisztus keresztjének tanítása ezenképen megújíttatván Szent Ferenctől kell, hogy általa és az ő testvéreinek általa mind e világon elterjedjen; és ama testvéreknek, a madarakhoz hasonlatosan, ne legyen semmi javuk a földön és életüket az isteni Gondviselésre bizzák. A Krisztusnak dicséretére. Amen.

Tormay Cecile.

CSAK MENJ!

*Egy éjjel megjő a meséből
a csillagos hattyúfogat,
megáll kis bázatok előtt
s valami titok szófogat.
Csak menj!*

*Kivirul korhadtt kerítéslek,
ibolya nő a háztetőn
különös madár énekel
az ablaknál ébresztgetőn.
Csak menj!*

*Felébredsz lányos nyoszolyádon
és kirepülsz az ablakon,
(az álmok éjje csillagos),
repülsz a hattyú-lovakon.
Csak menj!*

*Nem térsz meg soha, soha többé,
apád, anyád itthon maradt.
Minden csillag gyönyört ragyog,
hallgatsz egy boldog madarat.
Csak menj!*

*Pár perc... az égről mind elfogynak
a csillagok... Megjózanul
az ég: nappal leszen...
Te bámulsz fájón, szótlantul.
Csak menj!*

*Nézed: az élet országútján
ekhős szekér megy: a Család...
(Ó, csillagos hattyú-fogat!)
Dalt dúdolsz: az anyák dalát.
Csak menj!*

*Lassacsckán visznek a lovacsckák,
egyik fehé: a szeretet,
másik sötét: a fájdalom,
véred keni a kereket...
Csak menj!*

*Az éjszakából nem marad meg
csak a te csillagos szemed,
Csak a te nagy virág-szítved,
hogy tűrhető legyen a föld...
Csak menj!*

Mécs László.

A CSODAVÁRÓK.

I.

Ezerkilencszáztizennégy.

AZ ORSZÁGÚTRÓL kétszáz lépés hosszú vadgesztenyés-allée vezet a kúria főbejáratához. Ez a kis fasor volt az oka, hogy Keresztess András törvényszéki bíró 1904-ben megvette a schönbrunni sárgára meszelt öreg rokokó-épületet, amelyet egykor egy osztrák főherceg építtetett magának, osztrák főherceg, aki nagyon szeretett vadászni és aki egy bécsi községi tanácsos gyönyörű leányát is el szokta vinni magával a vadászatokra. Három esztendeig járt a főherceg Máramarosba; aztán megriadt a medvevadászattal járó veszedelmektől és inkább lement Afrikába oroszlanok és egyéb nyomorult fenevadak közé; a vadászkastély üresen maradt és húsz éven át csak egy öreg erdész őrizte benne az idyll emlékeit . . . Az öreg erdész néma volt, mint egy korhadt fatörzs; a máramarosi hegyek is némák voltak, csak a kis város lakói fecsegték még sokat a főherceg szerelméről, amelyre a határon túl sárgálló duplatetős ház és az évről-évre lombosodó vadgesztenye-allée emlékeztette a polgárokat . . . A ház öregedett, teteje és zsindeyes kupolája megfeketedett, a vadgesztenyefák elterebélyesedtek, az utat felverte a gaz, a kerítés — két méter magas vastag kőfal — repedéseit benőtte a moha, az egész olyan regényes, olyan előkelő, olyan titokzatos volt s 1904-ben híre ment, hogy a kincstár eladja a kastélyt. Keresztess András törvényszéki bíró akkor örökölt a főtéren egy emeletes házat, azt eladta és az árán megvásárolta a vadgesztenye-alléet. Mert az volt a fő. Talán akkor is megvásárolja, ha a fasorhoz csak egy öreg csőszkunyhó tartozik, olyan szerelmes volt egész életében a város végén, országút szélén elképzelt alléekba, amelyek egy csendes, finom kis kúria bejáratához vezetnek nyílegyenesen.

Keresztes András egy kicsit átalakította a kastélyt, a parkot rendbehozatta, a főhercegi bútorokat kijavíttatta s odatelepedett feleségével és három gyermekével. Mire beköltözött, észrevette, hogy örökségből egy fillér sem maradt; túlságosan tágas és pompás is volt a ház; két cselédet és egy öreg udvarost kellett tartani, hogy minden rendben legyen; nagy adót is kellett utánna fizetni; de gyönyörű volt, télen meleg, nyáron hűvös a vastag falak miatt; a közepén fekvő ebédlő valóságos terem; tükörfényes tölgyfaparkett és fából berakott díszes mennyezet; faragott oszlopok; gyertyára készült remek bronz-

csillárok ; nehéz brokátfüggönyök ; fény, kényelem, pazarlás a helyvel, az anyaggal, a dísszel ; nem baj, hogy az egész örökség ráment a vásárral. Egy törvényszéki bíró kisvárosban, feleséggel, három gyermekkel azért gyönyörűen megél a fizetéséből, ha a vizsgálóbírói pótlékot is hozzászámítja az ember.

Keresztess András értette a módját annak, hogy kevés pénzből úri életet éljen. Még kis gazdasága is volt, amelyet a kastély parkja végén bérelt a kincstártól s ott egy oláh gazdával felesbe megmunkáltatott. Tíz évig jóformán ki sem mozdult Máramarosszigetről. Nem költött semmire, csak amire múlhatatlanul szüksége volt neki s családjának. Emiatt talán zsugorinak is tartották őt a nagy vacsorákat adó, kártyázó, lumpoló, politizáló, bálozó megyebeliek. Pedig elegáns, nagyigényű, széles látókörű ember hírében állt ; a felesége még mindig szép és vidám asszony ; ő is meg az ura is divatos volt és finoman öltözködő ; az asszonyt meg is gyanúsították volna, ha nem ismerik az urát ; inkább a férfiről suttoztak kusza és naiv pletykákat ; a kisváros fantáziáját izgatta a magas, elegáns, borotvált, monoklis ember zárkózott és kimért egyénisége. Pedig Keresztess tíz év óta ki sem mozdult Máramarosszigetről és egész társadalmi élete abból állt, hogy esténként egy órát a kaszinóban töltött. Ott félrevonult egy sarokba és ujságot olvasott vagy csendesen elbeszélgetett a főispánnal és az erdőigazgatóval.

A kaszinóban ilyen beszélgetések folytak :

— Nem adok neki tizenöt-húsz évet, Máramaros olyan híres üdülőhely lesz, mint a Tátra vagy a Svájc.

— A kincstárnak nagy tervei vannak. Gyógyfürdő, üdülőtelep, nagyszerű utak, ródli, ski, autósport, szállodák, nincs ennél szebb hely kerek e világon. És micsoda kincsek ! Erdő, só ! . . .

— És petroleum ! — vágott közbe egy mérnök, aki az Iza partján angol pénzzel petroleum után kutatott.

— Petroleum !

— Ha egyszer ráakadunk az igazi forrásra, amerikai tempóban fejlődik itt minden. Egyszerre nagy város lesz Szacsal.

— Hát Sziget !

— Megépítjük a tiszai elektromosműveket. Mennyire felhasználatlan erő ! Az egész vármegyét a Tisza látja el világító-, melegítő- és géphajtóenergiával.

— Vasutat építünk a Verchovinára.

— Egész Európát ellátjuk nyersolajjal.

— Fával.

— Sóval.

— Almával.

— Ásványvízzel.

Belemerültek a nagy tervek édes illuzióiba. Már megalapították az erdőkitermelő-, villamossági-, földjavító-, almaértékesítő-, petroleum-

kutató-, gyógyfürdő-, idegenforgalmi-, ásványvízexport- és vaspálya-társaságokat, városokat építettek, gyógytelepeket létesítettek, egyetemeket, szállodákat, iskolákat, múzeumokat terveztek, tengerpénzüket volt, a havasokat angolok és amerikaiak járták, a Tisza forrásvidékén kémiai gyárak verték le a német konkurenciát...

— Kérek még egy üveg bort!

— Egy feketét!

— Nem játszanánk egy kis ferblit?

Igy beszélgettek az úri kaszinóban, de Keresztess ritkán vett részt ezekben a beszélgetésekben. Végigolvasta a lapokat és az albertbe vett újságot kivette a rámából, összehajtogatta, zsebretette s csendesen elköszönt az uraktól. Emiatt nemcsak fukarnak, de gőgösnek és önzőnek is tartották Keresztessét, sőt voltak olyanok, akik azt mondták rá, hogy embergyűlölő. Azt beszéltek, hogy ennek a halk és óvatos embernek nagy ambíciói vannak, törvényszéki elnök akar lenni vagy főispán, ami ugyan csak akkor volna érthető, ha valamelyes vagyona is volna. De schönbrunni-sárgára festett duplatetős kastély nem elég ahhoz, hogy valaki ilyen illúziókat kergessen s ennyire kivonja magát a társaság köréből.

Este nyolc órakor mindig otthon volt a bíró. Megvacsorált, a gyerekeket kikérdezte feladataikból, jelenvolt az apróságok lefektetésénél, végighallgatta esti imádságukat és ezekkel a szavakkal búcsúzott el tőlük:

— No, most forduljatok a fal felé és aludjatok Istenke nevében.

A gyerekek még csipogtak egy kicsit, mint fészekbe jutott álmos madárfiókák s aztán a ház elcsendesedett.

Keresztess magára maradt a feleségével. És tizenegykor ők is lefeküdtek...

* * *

Igy volt ez tíz-tizennégy esztendő óta majdnem mindennap, de ma minden másképp történt. Ma a gyerekek is tovább maradtak fenn, apa, anya meg még éjfélkor is fel-alá járkáltak a kivilágított ablakok mögött. A család apraja-nagyja csak úgy reszketett az izgalomtól. Amikor a kisebbeket, a tizennégyéves Pétert és Klárikát, akik ikrek voltak, bekergették a gyermekszobába, a nagyobbik, a tizenhatéves István, hosszú előadást tartott nekik a római régiségtanból. A gyerekeknek a szabin nők elrablása különösen felizgatta fantáziájukat és Péter fogadalmat tett, hogy ha Róma környékén esetleg megismétlődne ez a barbár merénylet, ő Klárikát az élete árán is megvédelmezi.

Klárrika csintalan mosollyal kérdezősködött:

— Hát ilyesmi még most is lehetséges?

Péter kérdően nézett a bátyjára, aki kissé zavarba jött, mert ő a római szokásokat csak a renaissanceig ismerte. Néhány pillanatig gondolkodott s aztán merészen kivágta:

— Az erkölcsök azóta lényegesen megszélidültek, de a déli népek temperamentuma ma is sokkal zabolátlanabb, mint, teszem, a skandinávoké.

A szülők is Itáliáról beszélgettek, mert holnap délután három óraker az egész család vonatra ül és hathetes útra indul a kék olasz ég alá.

Éjfélleg csomagoltak, rendezgettek és éjjelkor ők is lefeküdtek. Közös hálószobájuk volt, szerelmes polgári házastársak régi szokása szerint. Csak épen a két ágy nem volt egymás mellett, hanem a nagy, színes üvegablak mellett jobbra-balra, két félkörös falmélyedésben, mindegyik egy külön kis alkowban, amelyeket brokátfüggöny — főhercegi múkincs — gazdag draperiája tett puha kis fészekké. A lámpát eloltották, de nem tudtak aludni.

Az asszony harminchatesztendő volt ; puritán öltözködése még bái estén sem árult el többet természetéből, mint amennyit a férje féltékenysége megengedett. Csak annyit mondtak róla, hogy fejedelmi termete van Keresztess Andrásnénak s e fejedelmi termetet finom, szőke fej, tejfehér arc, szelid barna szem és széles, de gyermekesen ívelt száj szelidítette édessé, gyengéddé és kissé jelentéktelenné. Mindig ijedten nézett maga körül, mint aki állandóan bizonytalan : vajjon nem tett-e valamit az ura kedve ellenére. Mindig félénken beszélt és nevetett, mert valószínűleg nagyon tartott az ura kritikájától. Minden második szava ez volt : András ; mindenben a férjére hivatkozott, mintha ő csak annak szerény és alázatos szócsöve volna. Egész csodálatos volt, hogy ez a nagy darab, kívánatos és hódító asszony hogy tudta összezsugorítani az egyéniségét az ura vékony, hajlott, törekeny alakja mögé. Bizonyos, hogy soha fejedelmi termetű hölgy nem elégedett meg olyan parányi helyecskével a fizikai és erkölcsi világban, mint ő. Ezért sokan a bírót okozták, pedig nem az volt az oka. Keresztessné két életet élt : a titkos életét szemérmesen elrejtette az emberek tekintete elől, sőt — ha lehetséges — még a saját maga öntudata előtt is le akarta tagadni, mert nagyon nyugtalanította. Ez az asszony tele volt vággyal, illuziókkal, ábrándokkal és elképzelésekkel. És örökké harcban állt magával, mert ezt valósággal hűtlenségnek vette urával, gyermekeivel, kötelességeivel és boldogságával szemben. Szüntelen bűnösnek érezte magát, hogy a lelkében valami fantasztá kis daemon folyton egy ködös, zavaros, de csábító és nagszerű életről suttog, valamiről, ami még elkövetkezik, valamiről, amit nem tudott még elképzelésben sem realizálni, — nem tudta, miről van szó tulajdonképen, csak valami eget és földet megrázó nagy csodáról álmodozott, igen, csodát várt, amely kielégíti anélkül, hogy valaki — férj, gyermek vagy ő maga — emiatt tragikus helyzetbe kerülne . . . De ezért sokszor keservesen vádolta magát és lelkiismeretfurdalást érzett, hogy ő, a makulátlan asszony, vétkezik Isten és az emberek ellen. Ettől volt oly bizonytalan, zavart és félénk és ezért szolgálta oly hangos, tüntető jósággal s alázattal Andrást.

Ő maga is tudta, hogy benne két lélek lakik. Az egyik okos, józan, tudatos és szolid. A másik izgatott, rajongó és kielégítetlen. Szerette az urát, sőt ennél többet érzett: szerelmes volt bele most, tizenhétéves együttélés, három gyermek és minden gond, unalom és hétköznapi után is; de sokszor, álmában, vagy önfeledt ábrándozása közben elképzelte, hogy ha ezelőtt tizenötévvel, amikor ő még csak huszonegyéves volt, nem találkozik Keresztess Andrással, ha a fiatal albiró nem kéri meg a kezét s ő — például — operaénekesnő vagy nagy zongoraművésznő lesz, vagy ha ő gazdag családban születik, ha neki autója és jachtja van, ha ő a világot járhatja és Kairóban töltheti a telet az amerikai milliomosokkal... Ilyenkor, ha erre gondolt, összeborzongott, vagy legjobb esetben, ha önmagával szemben megbocsátó hangulatban volt, elmosolyodott ezeken a gyermekes ábrándozásokon. De azt nem tagadta: nagyon fáj neki, hogy tizenhét esztendő óta — nem számítva a nászutazást — András nem vitte sehova, még Budapestre sem. Talán ezért is érzett olyan fájdalmas vágyódást a nagyváros után. Ha esténként, mikor a gyerekek lefeküdtek, odaült a kandalló mellé és pesti ujságot olvasott, egészen elsülyedt a titokzatos és idegen világ csodálatában. Az ő szemében minden apró ujságbanalitás — színházi kritika, bálitudósítás, gyilkosságok, politikai eszmecserék, reprodukciók a hét szenzációs eseményeiről — mind-mind külön valeurt kaptak, felértek egy-egy Dosztojevszki- vagy Balzac-regény érdekességével, ragyogó és bújá színelőadás jelenetei gyanánt tűntek fel a forró és örvénylő élet perspektívájában, ahol minden titokzatosan szép, ahol még a bűnnek is valami misztikus varázsa van, a füledt, tikkadt nagyvárosi élet varázsa, az élet sűrűségének és tartalmasságának lidércfénye, amely ellenállhatatlan vonzóerővel hat a vidéki asszonyok fantáziájára.

De a törvényszéki bíró felesége meghalt volna inkább, minthogy valaki előtt bevallja ezt a gyengeségét. Olyan családból származott, amelynek sok tagja kergetett sokfajta lidércfényt s amelyben sokan égtek el a maguk forró lelkük lángjaiban. Ez is oka volt annak, hogy ő minden élnivágását elnyomta s azért lelke tele volt lefojtott indulatokkal. Tulajdonképpen tökéletes színlelővé vált, de ezt a színlelést jóhiszeműleg és meggyőződésszerűleg csinálta. Ha ezért valaki elitélné őt, akkor el kellene ítélni minden erényes embert, aki ösztönös rossz tulajdonságait elnyomja a jóság és tisztesség kedvéért. Akkor minden szent színlelő, ha sikerrel birkózik a lélek és test zabolátlan szenvedélyeivel.

És a törvényszéki bíró felesége borzadva gondolt arra, hogy benne is ott csirázik apja, bátyja és felmenő rokonsága sok tragikus és szerencsétlen bűne. Apja a vármegye legszebb daliája, legkönnyelműbb lumpja és legkedvesebb kalandora volt: Grónay Mátyás földbirtokos, virtuóz zongorista, bravuros lovas, vakmerő kártyás, félig szolgabíró, félig művésztípus. keveréke a vadászó, nagyívó, duhaj kurtanemesnek és a szentimentális nagyvárosi művészembernek, akit

nyughatatlan lelke folyton ellentétes túlzásokra ragad. Nem csoda, hogy férfikora delén már hajótörött lett, de becsületére válik, hogy csak akkor adta át magát teljesen a vére zabolátlan ösztöneinek, amikor már három gyermeke sorsát — úgy, ahogy, a dolgok rendje, vagy inkább a jó- és balszerencse szerint — le tudta rázni a maga lelkiismeretéről. Két leányát, akiket korai özvegysége alatt zárdában nevelt, férjhez tudta adni. Az idősebbet, Ágnest, Keresztess András albíró vette el, a második, a híres szép Sarolta pedig Szögyényi Zsolt felesége lett. Harmadik gyermeke fiú volt — tíz évvel idősebb a lányoknál — Grónay Barnabás, de ez annyira Grónay volt, hogy suhanc korától kezdve fiú és apa egy órára sem tudták egymást megérteni, mert tökéletesen egy és ugyanazon fajtából valók voltak mindketten. Hamar szétváltak útjaik. Az apa, ahogy tönkrement, kibérelte a verchovinai postajáratot; egy esztendő mulva azt is ki kellett adni a kezéből. A következő évben Budapesten egy fegyvergyár vadászszakértője lett, majd egy fűszeressel együtt kis szatócsboltot nyitott. Ez a kalandja 1902-ben véget ért és 1903-ban elment Amerikába mozizongoristának. A lányai megkönnyezték, az útiköltséget a két veje adta össze Grónay Lajosnak; azóta mit sem tudnak róla. A fia pedig, miután két esztendeig kísérletezett a kassai jogakadémián, hamarosan felcsapott írónak.

Huszonnégyéves korában lapot szerkesztett Kassán, két év mulva megházasodott és a városnál egy kis sinecurát kapott, hogy ne bántsa a polgármestert és ne izgassa a kormány ellen a jámbor polgárokat. Ekkor jelent meg első verskötete. Amikor Rákóczi Ferenc hamvait hazahozták, ő volt az ünnepi szónok a Polgári Kaszinó ünnepélyén és ott egy budapesti lapszerkesztő nagyon megdicsérte az ünnepi beszédet. Költő, szónok és újságíró létére természetesen nem maradt Kassán, hanem otthagya állását, Budapestre ment és ott novellákat írt a napilapoknak. Így lett ő író s azóta — ennek épen húsz esztendeje — folyton ír szegény.

Sohasem ment valami fényesen a dolga. De vigasztalta magát, hogy eleinte minden nehezen megy. Mikszáth Kálmán is végignyomorgta fiatalságát, még a feleségétől is el kellett válnia emiatt, az érvényesülés Pesten nagyon nehéz, mert sok az eszkimó és kevés a foka, Pesten klikk-rendszer van s az igazi, a nagy tehetségeket az egész világon kimarják maguk közül a csordába verődött tehetségtelen farkasok. De végre — s ez a fő — a tehetség mégis diadalmaskodik, az ország egyszer mégis csak észreveszi az ő igazi emberét s akkor megnyílnak az egek csatornái és záporosan szakad rá a dicsőség, hódolat, népszerűség, pénz, asszonyok szerelme, tömjén és virág, babér és arany.

És néha-néha majdnem úgy volt, hogy az álmok megvalósulnak. A napilapok szívesen vették novelláit, regényt is írt és némi utánjárással kiadót is kapott, néhány évig cikkírója volt egy nagy újságnak, a színpadon is kísérletezett, egy rövid egyfelvonásosa elég tiszt-

tességes sikert aratott, a kabarékban nem egy dalát énekelték s a heti folyóiratokban mind sűrűbben szerepelt a neve érzelmes versek, dialógusok, tárcák és karcolatok alatt. Ismert nevű író lett, ez tagadhatatlan, néha szerelmes leveleket is kapott, amelyben fiatal leányok és idős özvegyek felajánlották neki azt, amiért a troubadurok és Minnesängerek a vár udvarán pengették a lantot . . .

Ez volt a Grónay-család, amelynek ősei alispánok és szolgabírók voltak, magyarok és urak voltak, de valahol, a családfe valamelyik ágán, valami idegen oltvány megfertőzte őket. Mindegyikük a zseni és a kalandor, a gőgös nagyúr és a falusi korhely, a robusztus paraszt és az érzelgős művész hermafrodita lelkével ténfergett az élet országútján.

Ebből a családból származott a bíró felesége, Grónay Ágnes, a fejedelmi termetű, gyáva és gyámoltalan asszony, Grónay-vérével való örökös hadakozásában a leghűbb feleség és legönfeláldozóbb anya, mint ahogy majd egykor sírja felett a márványkeresztlen olvasható lesz.

Most, ahogy a brokátfüggönyök alatt, a főhercegi szerető ágyában feküdt, újra eszébe jutott a csoda, amely valahol, valahogyan lappangva, de kitartóan várakozik rá. Most elutaznak Olaszországba. Ő belenéz a világ, a nagy élet, a szépségek és a bűnök ragyogó panorámájába egy kis titkos kémlelőn keresztül, az ura háta mögül és a képek, szobrok, régi paloták, a tenger, a kék égboltozat, a milánói Scala, a római húsvét, a hálókocsi izgató elképzelése közben úgy érezte, hogy na, most nyílik meg számára a csodák kertje s most kezdődik az ő igazi élete. De úgy érezte, hogy ebben a csodálatos új életben semmi bűn és semmi megbánás nem fenyegeti. Ugy érezte, hogy tökéletesen boldog az ura szerelmében. András is most új életet kezd; az ő egyénisége is most kezd kibontakozni, negyvenhatéves, pompás, ragyogó férfiassága teljességében.

— András! — suttogta a paplan alól — András, maga alszik?

— Nem tudok aludni. Félek, hogy valamit kifelejtettünk.

— Én nem arra gondolok.

— Hát?

— Mit gondol, megkapja a kinevezését?

Arról volt szó, hogy Keresztess beadta a kérvényét a budapesti királyi táblán megüresedett két bírói állás egyikére. Nem szívesen tette. Nem is tudta, komolyan vegye-e a pályázatot; ő Máramaroszigeten szeretett volna maradni élete végéig. A vadgesztenye-allée és a hozzátartozó kis kastély miatt. Ugy gondolta, hogy a törvényszéki elnököt kinevezik táblai elnöknek vagy kúriai bírónak s akkor ő lesz az utódja. De az elnök kijelentette, hogy ő nem megy el Máramaroszigetről sehova, ő irtózik a nagyvárosoktól. Ő még az igazságügyministerségért sem hagyja itt az izaparti gyümölcsöskertjét és ő itt akar meghalni, ahol az apja kincstári igazgató volt. András tehát mégis

beadta a kérvényt, mert akármilyen gyönyörű volt a főhercegi kastély s a vadgesztenyés allée, a karrierjéről nincs joga lemondani neki. Hát jó. Elmegy Pestre táblabírónak s aztán . . . Aztán csak történik valami. Ha más nem, valami csoda. A kormány megbukik, a főispán elmegy, vagy államtitkár lesz s akkor ő felajánlja szolgálatait . . . vagy így, vagy úgy, de valahogy csak visszakerül az ő pompás kis kúriájába. Most azt kérdezi tőle a felesége, hogy mit gondol, kinevezik-e őt Pestre táblai bírónak. Miért? Ágnes annyira odakívánczik? Ágnes annyira megúnta a vidéki élet egyhangú unalmát? Ez baj. Az unalom az ördög párnája. És most Ágnes megismeri a nagyvilági élet gyönyörűségeit: látja a gazdag és henyé és erkölcstelen emberek életét Pesten, Velencében, Milánóban, Rómában . . . ezentúl még inkább vágyik a nagyvárosi levegő után. Ez a gondolat kissé felizgatta és ingerülten válaszolt:

— Nem sokat töröm ezen a fejem. Ha kineveznek, jó, ha nem sikerül, még jobb. Tulajdonképpen nem nyerek vele semmit, ha meg gondolom. Amennyivel több lesz a fizetésem, annyival drágább lesz a pesti élet. Ne feledje el, hogy ott házbért kell fizetnünk.

— De itt meg házbért kapunk.

Keresztess valósággal felháborodott.

— Hogyan? Hát maga kiadná a házat?

Ágnes megszeppent.

— Miért kérdi ilyen haragosan, szívem?

András őszintén neheztelt.

— Abból nem lesz semmi. A nyarat itt töltjük, Szigeten. A házból csak azt visszük el, ami épen nélkülözhetetlen.

— És hogy bútorozzuk be a pesti lakást?

András felpattant.

— Hát maga azt hiszi, hogy valami drága, díszes lakást tartunk Pesten és ott nagy házat viszünk?

— Eszemágában sincs — szepegte az asszony — de megszoktuk a szépet.

— Hát ott majd leszokunk róla, édesem. Ott csak ideiglenesen, egy pár évig, legfeljebb öt évig — érti? — csak átmenetileg akarok élni, a mi igazi hazánk itt van Máramarosban.

Aztán elnevette magát.

— Ejnye, de bolond vagyok, szívem. Előre összeveszem veled valamin, ami tulajdonképpennem is valószínű.

— Mi?

— Hogy kineveznek.

— Igazán? Félsz? Te! Ha akarsz, én szólok a Péterffyeknek.

— Van is azoknak befolyásuk! — dörmögött a férfi. —

A Péterffyek letörtek.

— Anyagilag igen. De befolyásuk van.

— Tégy, ahogy gondold.

— Ugyis meg kell látogatnom Klemát . . . De András, te nagyon rosszkedvű vagy és haragszol reám — hízelt az asszony.

András is érezte, hogy ok nélkül gyengédtelenkedik a feleségével. Mentegette magát.

— Felizgat ez az utazás. És a pályázat is bánt. Restelném, ha mellőznének.

Az asszony ellágyult.

— Igazad van, András. Én is izgatott vagyok. Én tulajdonképen legjobban szeretném, ha már túl volnék az egész utazáson. Csak annak örülök, hogy a gyerekek . . .

— No, te is nagyon vágyol . . .

— Vágyom, de félek is . . . Én a jótól is félek, ami új, ami változás, ami más, mint az eddigi életem . . . Mégis csak legjobb így ketten, megbujva, ebben a kicsi fészekben, szívem.

András megértette, hogy mit érez az asszony. A maga lelke is tele volt indokolatlan, gyermekes és félszeg aggodalommal. Érezte, hogy most új élet kezdődik, akár kinevezik, akár mellőzik őt. Már bánta, hogy alkalmat adott a sorsnak bizonyos megpróbáltatásokra. Gyámoltalannak és félénknek érezte magát. Mintha lába alatt megingott volna a föld: most lekerül az élete azokról a sínekről, amelyeken simán és automatikusan gördült tovább eddig. Vagy pedig csak a vidéki ember ügyetlen zavara az egész? — kérdezte magától fanyar öniróniával.

Egy kicsit habozott, kicsit vonakodott magával, aztán felkelt az ágyból, a feleségéhez ment és megcsókolta Ágnes forró ajkát.

— Mindegy. A fő, hogy a gyerekek boldogok legyenek és mi szeressük egymást, édes angyalom. No, most fordulj a fal felé és Isten nevében aludjál csendesen.

De aznap keveset aludtak a bíró schönbrunni-sárgára festett, duplatetős kúriájában.

* * *

Budapesten három napig voltak. A Péterffy-penzióban szállt meg a család. Ez a penzió a Múzeum-utca egyetlen bérpalotájában volt s özvegy Grónay Lajosné Péterffy Klementin volt a ház gazdája. Ágnes innen írta nővérének, Szögyényi Zsoltnénak, az első levelet Técsőre.

— Édes Sacikám, végre megismertem Klementin nénénket, aki apánk mostohatestvérének, Lajos bácsinak az özvegye. Azt hittem, hogy lármáshangú, őszfejú, szigorú matrónával lesz dolgom, de, mondhatom, csalódtam. Abból, hogy penziót tart fenn, azt következtettem, hogy valami elszegényedett, mindig panaszkodó öreg hölgy, aki szegyenli, hogy maga keresi kenyerét, vagy átlátszó és hiú dicsekvésekkel tereli el erről a rokonság figyelmét. Nem. Klemi néni gyönyörű hatszobás lakásban lakik a második emeleten s palotája közel van a Lovardához és a grófi palotákhoz s a palota bejáratánál, a portás-

fülke ablaka előtt, aranyzsinoros kék sapkájában komor fenséggel szívja szivarját a borotváltképű portás. Ezen a környéken egyáltalán jó vidéki arcú mágnáscselédek üldögélnek székeken a paloták előtt — egy halk, finom, árnyas, hűvös oázis ez a Szaharában — ahová a tikkadt, piszkos nagyvárosi lihegésből, a pénz verejtékes hajszolásából, a nyomor durva orgiáiból, a vagyon és a koldusszegénység orcátlan erőszakoskodásából semmi sem jut el, mintha kínai fal zárná el ezt a kis négyszöget az élet hánykolódó hullámai elől. Nagy, öreg hársfáknak jószagú koronái hajladoznak ki a kőkerítéseken át az aszfaltos gyalogjáróra. A Múzeumból antik atmoszféra lehellete árad. Kis gyermekek önfeledve báméskodnak el a mezitelen bronzszobrokon, a grófi kapuk fafaragásain és az urasági hintó elhízott, nehéz lovai megtorpannak egy-egy ilyen nyitottszájú, ibolyaszemmel ábrázoló emberke előtt. Kitér a hintó, az öreg kocsis jóságosan mosolyog, a francia kisasszony felsíkkolt, a gyermek csodálkozik az ijedtségen és természetesen találja, hogy itt mindenki respektálja az ő szuverénitását. Mert itt szeretik, becézgetik, megtisztelik és védelmezik egymást az emberek, minthogy szeretetre, becézgetésre és védelmezésre jómódjuk és megelégedettségük miatt nincsenek rászorulva.

Klemi tante tizenöt éve él az Eszterházy- és József főherceg-utca sarkán, a második emeleten, hatszobás «legénylakásban», mint emlegetni szokta, édesanyjával, kisleányával, komornájával, szakácsnéjával, vén huszárjával, kifutó cselédjeivel, öreg macskáival, kutyájával és emlékeivel. Finom, okos, elmés, szabadszellemű és fiatalos felépésű asszony.

Ahogy ránéztem, rögtön azt hittem, hogy ez egy nagy és szomorú regényt hordoz a lelkében. Szerelmi regényt, amelyben a hős és a hősnő nem lehettek egymásé és a hős eltűnt a hősnő életéből s Klemi tante özvegyasszony maradt. Lehet, hogy így volt, de voltaképen senki sem tudja az igazságot. Klemi tante nem boldogtalan. Úgy látszik, a szenvedés lassan meghitt barátjává lett. Már harmincesztendő korában el kezdte az öreg és rideg matróna szerepét játszani. Egyedül élt, egyedül utazott és önállóan vezette ura gazdaságát. Amúgy is gögös, nyakas gentryleány volt, magyarul gondolkozó, franciául és németül olvasó, fiúsan nevelt, korán árvaságra jutott sarja a familiájának és a vigasztalan fájdalomban, egyedülvalóságban és reménytelenségben megerősödött a lelke, mint egy tisztartónak, várkapitánynak vagy úrlovasnak. A családban rideg, szívtelen, önző és bolond különcnek csúfolták. Azt beszélték róla, hogy egész életében úgy készült a halálra, mint egy harcedzett veterán katona. Pontos leltárt készített minden ingó és ingatlan vagyonáról. Forintokban számította ki dunántúli földjének évi árendáját, a fundus instructus értékét, bútorainak, ruháinak, ékszereinek, értékpapírjainak, műkincseinek, csipkéinek árát. Egyetlen kínai porcellánfigura sem maradt ki a listából, ha Klemi néni meghal, közjegyzőnek, végrendeleti végrehajtónak, becsúsnek nem

sok dolga akad. Minden rendben van, még a temetés, gyászistentisztelet és a sírbolt költsége is, az örökösnek semmi gondja sem lesz a megboldogult emlékével.

— A családban — úgy-e, édes Sacikám — legendák keringtek erről a végrendeletről. Némelyek azt mondták, hogy egy macskaárvaházat alapít vagy menhelyet öreg kanárimadarak számára. Mások valami titokzatos festőművészről vagy ulánusfőhadnagyról suttogtak, akit örökbe fogad és örökösévé teszi. A saját lányát, Máriát pedig zárdába erölteti, mert úgy félti a világ csábításaitól. Nagyon jellemző a mi familiánkra, hogy annak tagjai nem is ismerik egymást, csak külön-külön és egyetemlegesen büszkék a nevükre, de azon túl egymás miatt akár rakásra pusztulhatnak. Legendája, az minden családi ágnak, minden kis kúriának, minden Grónaynak és minden Péterffynek van, nekünk — úgy látszik — csak a mende-monda iránt van hiszékenysé-
günk, de a valóságra nem vagyunk kíváncsiak soha. Hát a Péterffyekről is ilyen téves fogalmaink voltak. Klemi néni például a legkedvesebb és egyben a legpompásabb úri dáma, akit valaha láttam életemben. Rögtön megszeretett s megígérte, hogy András kineveztetése érdekében mindent elkövet. Az édesanyja, özvegy Péterrffy Lőrincé és a leánya, Mária, aki most húszéves, nem voltak Pesten, sajnálom, hogy nem ismerhettem meg őket...

Igy folyt tovább a levél bőbeszédűen és áradozóan s András nem győzte csodálni, hogy felesége a budapesti fáradalmak alatt éjszakánként órákig tud írni.

— Ekkora szorgalommal bátyád, Barnabás, világhírű író lehetett volna — jegyezte meg szelíd szarkazmussal.

* * *

A második levél Rómából kelt, április 12-én.

— Ó Istenem, de szép az élet! — így kezdődött Ágnes levele, amelyben préselt virágot és egy szentelt képet is küldött a hugának. Sarolta épen várandós volt s már otthon megegyeztek, hogy pápai áldással ellátott Madonna-képet küld neki Ágnes és azt ő a nagy pillanatban szívéhez fogja szorítani. Ágnes erre nézve jótanácsokat adott, beszámolt a gyerekek egészségéről s azután így folytatta:

— Róma, nagyhét, húsvét!... nem tudom, miért írom le ezeket a szavakat... naplót írok... Az uram és a gyerekek itt alusznak az erkélyes szobában, a meleg olasz éjjel belégzik az ablakon, az utcán nyüzsgő a világ minden tájáról összecsozdult nép, az egész emberiség egy nagy, melegszívű, ünneplő család, száz magyar zarándok, amerikai dollármilliomosok, franciák, németek. Tegnap megáldotta a világot a pápa, ó Istenem, én édes Istenem, de szép!

Az uram kivitt bennünket a sabin hegyek alá. Az Adria-vasúton szeltük át a Campagnát, másfélóra alatt egy Licenza nevű kis faluba

értünk, ahol ásatások folynak. András édes, drága ember, most is olyan szerelmes vagyok bele, mint menyasszonykoromban, most, hála Isten, túl vagyunk a gondokon, András táblabíró lesz, egy magyar táblabíró nagy úr, finom és előkelő pozíció, kis házunk van Szigeten, kertünk, szőlünk és most itt a sabin hegyek alatt így szólt hozzánk Lajos :

— Látjátok, Augustus római császár korában ezt a dombot Mons Lucritilisknak hívták s itt töltött harminc boldog nyarat a császár és Maecenas híres barátja, Horatius.

— Horatius! — kiáltott fel a nagy fiú, a hatodik gimnazista és nagyokat kurjantott örömeiben.

Én nevettem, András szemében könny csillogott.

— Ezután minden esztendőben teszünk egy-két külföldi utat. Jövőre Spanyolországba, aztán Párisba, aztán északra, majd Görögországba... vagy ahogy akarjátok... Jövőre Laci is velünk jön, meg Zsolt is... mind együtt járjuk a világot, ha Isten megsegít!

Erre én is elérezkenyedtem. Jaj, de szép az élet! És olyan szerelmes vagyok az uramba! Csak most tudom, mi a szerelem. Harminchatéves vagyok. Szégyenlem magamat! Nekem nem kell semmi más, csak ő és a három gyermekem. Nekem beszélhetnek Pankhurst asszony és a suffragetek! Engem nem érdekel a politika, Tisza István és Kossuth Ferenc harca, mit bánom én az albániai kérdést, én nem vagyok semmi, csak egy boldog asszony. Istenem, ha nem szégyenleném, leírnám, hogy mennyire szerelmes vagyok az életbe, az uramba, a szerelembé. Gyönyörű húsvét ez... néhány nap múlva lemegyünk Nápolyba... igaz, Barnabás egy Adria-hajóra szállt, a kereskedelmi hajón egy Nizza—Malta—Tunis-járaton vett részt, hogy a tüdejét gyógytassa. Hiába, nagy idők ezek, az egész világ nyitva áll az ember előtt, nincs vám, korlát, országhatár, a tenger valamennyiünké, az egész emberiség összelelkezett, András azt mondja, hogy a történelemben csak Augustus korában volt erre példa, amikor az egész kultúrvilág a rómaiaké volt... ma az egész világ a kultúráé és a demokráciáé... Jaj Istenem, de nagy szavakat írtam le, pedig semmit sem tudok, csak hogy szerelmes vagyok és boldog és hogy örökké szeretnék élni.

Ezentúl minden húsvét napján bejegyzem ide a kis könyvembe, hogy mit hozott nekünk az élet...

* * *

Mire hazaérték, a máramarosi hegyek között is kivirult a tavasz. Édes, langyos, illatos tavaszi levegő ereszkedett le a völgyre, amelyen a kis város fekszik. A város végén a bíró kúriáját virágzó gyümölcsfák takarták el az országúton járók tekintete elől. A vadgesztenyeallée világoszöld lombjai közül rózsaszínű és fehér virágfürtök kandikáltak ki. A bokrok tele voltak pározó énekes madárnépséggel, hajnalajt valóságos koncertet rendeztek: szerelmes fülemülék egész éjjel énekelgettek. A kaszinóba egyre kevesebb ember járt; mindenki az

izaparti külső kertekben töltötte szabad óráit. A Malomkert mögött nagy pajtaszerű épületet ácsoltak: oda jön le nyaralni a nagybányai festőiskola Hollósy Simon vezetésével. Orosz, német, angol, francia festőtanítványokkal lesz tele az izaparti telep. Valósággal nemzetközi társaság lesz ott, fiatal hölgyek és művésznövendékek bábeli nyelvzavarban képviselik ott a kulturált nemzetek testvériségét. A művészet és a szeretet nagy világközössége ez — mondta pathetikusan Barabás Kálmán megyei főjegyző és Kricsfalussy Sándor, a város polgármestere.

— Ebből magyar Münchent csinálunk — jegyezte meg a helyi lapszerkesztő.

— Kultúrpalotát építünk s a képtár alapja a Hollósy-iskola anyaga lesz. Meglátjátok, a képek, amelyeket most fillérekért lehet megszerezni, egykor kincseket érnek — szolt a polgármester.

Összehívták a kultúregyesületet s elnöknek megválasztották Keresztess András törvényszéki bírót, akinek drága képei, gyönyörű könyvtára és antik bútorai voltak. A városka könyvkerskedője megrendelte a Kunst für Alle és a Studio füzeteit s a Lübke-Semrau-féle művészettörténetet. Keresztess Andrást aztán felkérték, hogy olaszországi útjáról tartson vetítőképes előadásokat.

A bíró nem vállalkozott. Rosszkedvű volt. A kinevezés késett. Nem is tudta, örüljön-e vagy bosszankodjék a késelem miatt. Titokban szinte vágyott a kudarc után, mert olaszországi útja után mindennél erősebben érezte, hogy csak itt boldog, itt, a duplatetejű kis kúria falai között. De a mellőzés mégis nagyon sértené az önértetét. És látta, hogy felesége égő türelmetlenséggel várja az előléptetést. Ágnes nem mert szólni, de láthatólag szenvedett a várakozásban. Ágnes megpillantotta a nagy élet körvonalait és most úgy érezte, hogy börtönbe van zárva és elsorvad ebben a száraz, kopár Szaharában.

Május végén döntött az igazságügyminiszter. A király egy pécsi törvényszéki bírót és egy táblai titkárt nevezett ki táblabíróvá, — de Grónay Lajosné Péterffy Klementin nem hiába szolt a miniszternek, Keresztess Andrást is kinevezték táblabírónak, csak otthagyták Máramarosszigeten.

Keresztess boldog volt, mert ilyenformán kielégült a hiúsága is és nem is kellett megválni a gesztenyészalléatól. Elérzékenyedve ölelte meg Ágnest és a fülebe súgta:

— Micsoda pompás megoldás! Ki hitte volna, hogy ez így is lehetséges! Lásd, történnek még csodák!

Ágnes alázatosan, engedékeny szívvel együtt mosolygott az urával.

— Igen, így a legjobb — mondotta, hogy magát erősítse.

Este, amikor lefeküdt, azt mondta Andrásnak, hogy fejförcsesei vannak. Aszpirint vesz be, hogy a fájdalmai csillapuljanak. De Ágnes hazudott. Nem a feje fájt, hanem a szívét szorította össze görcsös fájdalom. És nem aszpirint vett be, hanem veronált, hogy el tudjon aludni.

Nem akart gondolkodni, rögtön, nyomban. bután és öntudatlanul aludni akart. Hogy el ne szólja magát és el ne árulja a boldogtalanságát. Igen, azonnal el akart aludni, mert kétségbe volt esve, hogy nem mennek el Pestre és rettentő önvád és önutálat gyötörte, hogy ezen kétségbe tud esni. Mert érezte és bánta, hogy milyen nagy baj az, ha valami történik az életben, amely a férfit boldoggá teszi és az asszonyt boldogtalanná. Ez a tragédia szomorú kezdete. Surányi Miklós.

RABOK.

*Ahol laktam,
minden reggel rabok haladtak
hajszolt ütemre, fegyverek között.
Mindig pár furcsa, emberarcú rom,
talpuik alatt sikoltozott a hó,
mögöttük villámlott az űrszurony.
Gombon babrált
és fáradt súllyal meglendült a kéz.
S láttam:
egyik a templom-csúcsra visszanéz.
Aztán síkátor-csendbe fult a trapp.*

Rab voltam én is, téli munkarab.

*Aztán száguldó lobogóival
megérkezett a tavaszi vihar.
Valahol gátat robbantott az ár,
hidat rabolt.*

*A riadóval száz patak-herold
rohant:
száz végtelenbe villanó sugár.
A ragyogó út csattogó hűvén
végigtáncolt egy szabadult csikó,
holló-nyakán hanyatt-esett a fény.
S láttam az ölyvet, az azur-királyt,
a nap felé
mámorosan körözve szállt!
Amerre mentem tűz játszott velem,
s mind nőtt a tűz
s minden reggelre nőtt a félelem,
hogy a láz egyszer oly forrón fut át:
ha rabok jönnek, részegen lerontok
s letépem róluik a daróc-ruhát!*

KÜZDELEM A MAGYAR ÁLLAMNYELVÉRT.

(Szekfű Gyula könyve.)

MAGYARORSZÁG Újabbkori Történetének Forrásai között a Magyar Történelmi Társulat kiadásában ismét egy sarkalatos jelentőségű kötet látott napvilágot: «Iratok a magyar államnyelv történetéhez 1790—1848». Szekfű Gyula szerkesztette s látta el bevezető tanulmánnyal. E kötet voltakép alapvetésül kíván szolgálni azon további kiadványok számára, amelyek a nemzetiségi kérdés mult századi történetét fogják felölelni. De azoktól függetlenül is megvan a maga létjogosultsága, mert az újabb nemzeti történetnek valóssággal gerincvonalát világítja meg, mely mind politikai, mind műveltségi tekintetben a magyar specifikumok egész organizmusának a fejlődését mintegy jelképesen magába foglalja. «Végre is itt az ideje annak, hogy a magyarság világos képet alkosson magának arról, miként szabadult meg az évszázadokon át uralkodó latin nyelvtől és miként, minő harcok árán, szinte hatvan esztendő küzdelmekben szerezte meg magának azt, ami akkor már minden európai nemzet természetes jogának tünt fel: hogy a saját nyelvén intézze államügyeit». E küzdelem részleteit világítják meg a kötetben közzétett akták, melyek első sorban az államnyelv ügyét elősegítő országgyűlési tárgyalásokra s a központi hatóságok kerékkötő működésére vonatkoznak. A nagyarányú bevezetés pedig a történettudós rendkívüli tájékozottságával, rejtett és távoli kapcsolatok folytonos feltárásával, fogalmak, egyének és intézmények éles megvilágításával kalauzol végig bennünket a félszázados nagy küzdelem sokszor fájdalmas, sokszor lélekemelő részletein, nagy tanulságokat s elmélyedésre készítő, igazi történelmi hangulatot hagyva lelkünkben maga után.

Ezt a tanulmányt, úgy véljük, olcsó, önálló kötetben is közzé kellene tenni, elterjeszteni országszerte az olvasni tudó magyarok között s osztogatni az iskolák százaiban. Annak a nagy magyar félszázadnak, mely az új Magyarországot megteremtette, központi problémáját látjuk benne megvilágítva s míg az élénktaruló képből önérzettel állapíthatjuk meg, hogy egy nagyhatalom minden nyomása és rosszakarata ellenére a nemzeti nyelvért való küzdelem (egészen inkább önvédelmi harc) végül is célt ért, másfelől azt a megnyugtató tudatot szerezzük meg belőle, hogy természetes jogainkért való küzdelmünkben a méltányosság, jog és humanizmus határait nem mi léptük át.

A magyar nyelvkérdés a XVIII. század vége felé vált ugyan nyilvánvalóan aktuálissá, eredete azonban századokkal előbb keresendő. Mihelyt, még a középkorban, a latin nyelvű hazai irodalom mellett vékony erecskeként megindult a magyar nyelvű: el volt vetve a nyelvprobléma magva s a XVI. századtól kezdve egyre számosabb jeleivel találkozunk a kétnyelvűséggel való elégedetlenségnel és a nemzeti nyelv propagálásával. A latin leszorítása s egy kizárólag nemzeti nyelvű irodalom eszméje: nem új gondolat a XVIII. század végén, hanem örökség, melyet a régi magyar irodalom hagyományoz az újra; konkluzió, melyet az addigi fejlődésből a magyar irodalomtörténetnek már

legkorábbi leltározói, Czwittinger és Bod Péter, levonnak ; feladat, melynek megoldására a multak tanulsága kötelezi a «megújhdás» vezéreit.

Azok pedig s közöttük a sorban legelső, Bessenyei György, ki is tűzik a nemzeti nyelvű irodalom követelményét s korszakos mozgalmat indítanak megvalósítása érdekében. A nyelvkérdés azonban már ekkori stádiumában sem pusztá irodalmi jelenség s nem változatlan átvétele a régi irodalomból önként adódó programnak. A régi irodalomnak túlnyomó latinnyelvűsége ama századok egész műveltségével és világnézetével szoros összefüggésben volt : következménye és kifejezője volt annak a theológiai alapú tudományos és vallásos szellemnek, mely ezt a litteraturát a középkorban létrehozta. Nos, Bessenyei, aki e latin nyelv ellen a harcot megindítja, egyúttal egy modern, világi műveltség bajnoka, a latinnal együtt a vele kapcsolatos, hagyományos műveltségnek is ostromlója s mikor a magyar irodalom nyelvüül csak a magyart jelöli ki, akkor a nemzeti nyelvet egyúttal az említett új műveltség hordozójává és terjesztőjévé kívánja megtenni. Ezt az új műveltséget pedig a nyugati nemzeti irodalmakban találja fel s onnan akarja hozzánk átültetni, a szó irodalmi értelmében magyarra fordítani. Az addigi túlnyomólag vallásos és tudományos irodalom helyett, most már kizárólag magyar nyelven, világi jellegű szépirodalmat óhajt meghonosítani, még pedig mennél hamarább : kölcsönzés, fordítás által. Német, francia, angol szépirodalmi művek fordítása közben kiderülvén a latinhoz kapartott magyar nyelvnek elégtelensége, a magyar nyelv kiművelése, pallérozása, megfelelő szókészlettel felszerelése válik sürgős teendővé : megindul s páratlan arányokat ölt a nyelvújítás.

Filozófiai alapvetést e nyelvművelő mozgalom onnan szerzett maga számára, ahonnan modern világi műveltsége eszményét is merítette : a felvilágosodás gondolatmenetéből, mely szerint a végcél, a közholdogságot csak a tudományok terjesztésével («felvilágosítással») lehet elérni, viszont a tudományokat szélesebb körökben elterjeszteni csak a hazai, anyai nyelven lehet. Így vált a felvilágosodás kozmopolita gondolatvilága, ez esetben a régi magyar irodalom eszmehagyatékával kombinálva, az újabb magyar nemzeti irodalom egyik hajtóerejévé.

A latin azonban, mely ellen e mozgalom látszólag egyedül irányult, nemcsak világnézeti és műveltségi hagyományokkal volt szervileg összenőve, hanem az egész rendi alkotmánnyal : a Corpus juris-szal is ; a felvilágosodás pedig, melynek nevében ellene a roham intéztetett, nemcsak a vallás, tudomány és műveltség birodalmában szabadította fel a «józan okosság» kritikáját, hanem a politikai örökségek világában is. Maga Bessenyei is élt e kritikával, inkább csak humanisztikus, mintsem kimondottan politikai szempontokból ugyan ; de láthatni, mily veszedelmeket rejtett magában, még magyar oldalról is mennyi ellenkezést idézhetett elő s mind világnézeti, mind politikai szempontból mily ellenszenveket hívhatott ki maga ellen a nemzeti nyelv uralomra juttatásának oly természetes ösztöne s programja.

A latin nyelvvel együtt egy egész világnak, a sok százados rendi Magyarországnak kellett összedülnie, hogy a magyar nyelvvel az új, modern Magyarország állhasson helyére. Aki a latin ellen támadt, az világnézeti és politikai megszentelt hagyományok hangyabolyába nyúlt s legnemzetibb szándékai ellenére nemzeti ellenkezést, saját magyar testvérei sok tekintetben jogos ellenkezését is kikényszerítette.

Ha azonban más nehézségek nem lettek volna s ha felülről, a hatalom legfelső polcáról bölcs előrelátással, megértéssel és tapintattal vállalkoztak

volna a mozgalom levezetésére : az hamar jövőgre jutott volna. Az ugyancsak a felvilágosodás nevében centralizációra és germanizálásra törekvő bécsi kormány azonban, melyben a huszas évek végétől fogva egyre nyilvánvalóbb cseh nemzeti törekvések kaparintották kezükbe az irányítást ; másfelől a nemzeti-ségek és a horvátok, kiket Bécs kellő időben mindenkor ki tudott játszani ; főképp pedig a magyar törekvésekre nem, mint hamisan hiesztelték, reakcióként fellépő, hanem bár ausztrofil álorcájú, de Oroszországtól kezdeményezett és ösztökélt pánszlávizmus : akadályozták, gáncsolták és lehetőleg elmérgesítették a nyelvkérdés fejlődését.

Ettől a ponttól kezdve, ahol ugyanis az egyszerű nyelvmívelő mozgalom jóhiszemű és jószándékú kezén kívül egyre több, rosszhiszemű és rossz szándékú kéz turkálja fel a hangyabolyt, veszi fel Szekfü Gyula tanulmánya az események fonalát, szövésében és bontásában, sőt szaggatásában kinek-kinek kimutatva a maga történeti részét és felelősségét.

Nyelv, nemzet és állam összefüggését, valamint e fogalmak hierarchiáját másképp fogták fel akkor, mint ma. A felvilágosodás racionalista bölcelete az államot teszi meg irányfogalomnak, melyhez a másik kettőnek igazodnia kell s nemzet és nyelv kiterjedését az állam területéből vezeti le. Az állam érdeke a fő ; partikuláris és centrifugális erők és ösztönök, minők a monarchiában a nyelvenkénti nemzeti törekvések, elnyomandók az államegység kedvéért. A nemzetileg heterogén Franciaország felvilágosodott államfogalmát erőszakolták rá a heterogén egységekből összetett monarchiára is. II. József egész germanizáló szándéka, mely a monarchiában legelterjedtebb nyelvet, a németet teszi meg államnyelvvé (1784), ezen a racionalista államfelfogáson alapszik s nem számol azokkal az érzelmi tényezőkkel, melyekkel nyelv és nemzetiség oly bensőleg össze vannak növe.

Mindenféle racionalizmusnak végzete azonban, hogy a legellentétesebb érdekek is megtalálhatják benne a maguk argumentumát. Ha államfő és kormány arra lát benne felhatalmazást, hogy az állam érdekében egységesítsen s nyelveket és nemzetiségeket elnyomva, valamelyes absztrakt *államnemzetet* parancsoljon elő a hatalom szavával : nyelvek és nemzetiségek viszont azt következtetik ki belőle, hogy tehát toljuk ki nyelvünk és nemzetiségünk határait egészen addig, ameddig államunk határai engedik s létesítsünk egy, a magunk érzelmi szükségleteit kielégítő, istápoló s a magunk nyelviségével bélyegzett *nemzetállamot*. Két szélsőséges törekvés hivatkozik ugyanazon elvi praemissziákra s hosszas huzavonájuk közben mindinkább előtetszik s végül is, elméletet, filozófiát messze hajtva magától, leplezetlenül lép ki a harctérre két ellentétes : egy hatalmi és egy mélységesen érzelmi érdek s ez utóbbinak, mely nem lecövekelte okoskodás, hanem természetes, kiirthatatlan s ép azért folyvást növekedni vágyó és fejlődni tudó ösztönökön alapszik, előbb-utóbb célhoz kell érnie.

Egyébként pedig ez érzelmi érdek is megtalálja már a maga szószólóját a XVIII. század végén abban a nagy kulturális mozgalomban, melynek Herder eszméi adtak világraszóló lökést és tartalmat : a népiességben. A népiesség érdeklődése nem államhatárok szerint különíti el a maga tárgyait, hanem nyelvi, sőt faji specifikumokra irányul s végeredményben mindenhol a népfajilag jellegzetesnek, eredetinek, ősinek és hagyományosnak a mentésére, védelmére, propagálására ösztönöz. Nem csoda, ha ez áramlat mihozzánk oly hamar átcsapott s irodalmunkban oly jelentőségre tett szert, mint talán sehol másutt. Hogyne fogadta volna szívesen e leggyökeresebb segítőjét az a nemzeti törek-

vés, mely még a felvilágosodás kozmopolita tanait is a maga javára tudta értelmezni, míg arra volt szüksége. A magyar népiesség története a mult század első felében párhuzamos a magyar államnyelvért folytatott küzdelmek történetével. Körülbelül a harmincas évekig époly tanácstalannak, történelmi jelentőségét nem teljesen felfogónak mutatkozik, mint ikertestvére, a politikai nyelvküzdelem; épúgy háttérbe szorul az idegen mintákat özönével behurcoló műköltészet mögött, mint amaz az idegen hatalmi nyomás alatt; azontúl azonban mindakettő egyre nagyobb területeket hódít meg magának s mikor az 1843-i országgyűléssel a magyar államnyelv valósággá válik, ugyanakkor Petőfivel a magyar népköltészet is felvonul a nemzeti klasszicitás magaslataira.

Az erők és eszmék mellett, melyek küzdelme, súrlódása jelenti a nyelvkérdés történetét, képviselőiket is mindenkor tiszta megvilágításba helyezi Szekfü Gyula tanulmánya, úgyhogy a küzdő felek taktikai helyzetét is folyvást módunkban van mérlegelni. Egyik oldalon áll a rendi alkotmányában elfoglalt, inkább csak védekezve tevékeny magyarság, melynek jól átgondolt programja alig is van még s mely taktikailag sem tudja ezt az ő gyakorlatában egészen újszerű kérdést kezelni, sőt bizonyos engedményeknek, miket egy kiváló magyar kancelláriai előadó, Pászthory Sándor, ki tud számára eszközölni, nagy jelentőségét fel sem fogja, elejti, hogy majd később csak nehezebb viszonyok közt szerezhesse vissza újból. A másik oldalon ott áll a hatalom, a maga céltudatos, egyetlen, világos programjával, az államegység merev gondolatával s ahhoz ridegen ragaszkodó főhivatalnokaiival, kik értik a módját, hogyan kell az országgyűlési feliratokat, határozatokat a hivatalos ügymenet retortáin át a semmivel egyenlővé disztillálni, elsikkasztani, meghozott törvények végrehajtását akadályozni, ellenök titkos eröket felbiztatni, a probléma megoldását célzó, komoly rendszeres munkálatokat lelketlenül visszavetni, vagy elhevertetni, nagy képpel az ország másnyelvű lakosaira utalni, mintha azoknak az érdekét védenék magyar túlkapások ellen, holott ajándékba nekik is a németet tartogatják. Köztük kitűnő arcképeket ad a tanulmány a mindenféle nemzetiséget gyűlölő, valósággal nemzettelen Izdenczy Józsefről; a csak saját nemzetiségét istápoló cseh Kollowratról, ki míg a prágai egyetlen magától értetődőnek tartja a cseh nyelvet, a pestin a latinhoz ragaszkodik s kinél «a magyar kultúrának, anyagi és szellemi jóllétnek nagyobb elvi ellensége nem igen található a bécsi államférfiak százados sorozatában»; meg Metternichről, ki hiúsága és kiszámíthatatlan szeszélyei ellenére az egyetlen reális diplomata a bécsi politikusok közt s ki mikor belátta, hogy az áradat a bécsi kormány hibás taktikája folytán már fel nem tartóztatható, maga állt a magyar nyelvi követelések mellé, úgyhogy a konferenciában ő döntötte el két leghatásosabb törvényszövegünknek, az 1839-i és 1844-i törvényeknek a dolgát. Ő állapította meg egy 1850-i levelében, a nagy 48-as cenzura után, lehiggadt bölcseséggel, hogy *a csehizmus évek hosszú során át felülről jövő pártfogásnak, a magyarizmus azonban alulról való nekilendülésnek köszönheti létét.* József nádornak eleinte tájékozatlan, később mind határozottabb és erélyesebb közvetítő szerepéről is számos esetben kapunk részletekbe menő s a nagy nádor emléke iránt méltán hála kötelező tájékoztatást.

Nem vállalkozhatunk reá, hogy csak vázlatosan is ismertessük azt a tömérdek részletet, melyet Szekfü Gyula tanulmánya felölel s oly világos renddel élénk állít. De míg egyfelől rámutattunk arra az igazi történettudósi alkalmazkodásra, mely eszméket és eröket, azok mai fejlettségével szemben, hajdani korszerű valóságukba tud elevenen visszaképzelní: másfelől lehetetlen meg

nem említenünk azt a nagy erényét, hogy tartózkodni tud minden politikai szempont belekeverésétől, mind visszamenőleg, mind a jelenre vonatkoztatva, holott a tárgy, mellyel foglalkozik, ellenállhatatlanul csábítaná rá a mai magyar embert. De ő történetet ír és hű képet rajzol. Annál nagyobb a nyomatéka minden megállapításának s annál nyugodtabb lélekkel iktathatjuk ide befejezésül egyik nevezetes konkluzióját, mely a magyar nyelvvel szemben oly sokat hangoztatott monarchikus egységnek s azzal együtt a nem magyar nemzetiségek védelmének elvéről mintegy a történelem utolsó szavaként hangzik felénk a tények tulajdon energiájával és felülmulthatatlan szabadoságával, következőképen :

«Az elv maga érthető és az is, hogy a monarchiához és dinasztiahoz hű államférfiak, akiknek maguknak is német volt az anyanyelvük, ebben az elvben látták a monarchia fennmaradásának biztosítékát. De az is kétségtelen, hogy ez elv hívei és alkalmazói, a bécsi kormánynak szinte kivétel nélküli összes tagjai mindenféle erénnyel rendelkezettek, de azzal nem, hogy behatoltak volna a nemzetiségi és nyelvi kérdés mélységeibe és így jogot szereztek volna maguknak egyik vagy másik, állítólag elnyomott vagy elnyomandó nemzetiség védelmére. Amikor mégis ezt tették, eljárásuk kétségtelenül nélkülözötte a jóhiszeműséget. Az Izdenczy-féle elv alkalmazása (tudniillik a nem-magyar nyelvű lakosság védelme) csak arra volt jó nekik, hogy a monarchia egységére veszélyesnek látszó nemzetiséget letaszítsák arról a polcra, melyre fel akart emelkedni. A nemzetiségek védelmét az egyes tartományokban az ott leg-hatalmasabb nemzetiséggel szemben politikai okból, centralizáló szándékkal alkalmazták. A régi «Divide et impera» elvet nemzetiségi nyelvre fordították le. Nem az egyes népek jólléte, nyelvi kifejlődése feküdt szívéükön, hanem egy már hatalmas fejlődésben levő népet akartak hátraszorítani oda, ahol ez eddig a többi nemzetiséggel együtt idegen nyelvek, német és latin uralma alatt görnyedett. Európai gondolatnak, humanisztikus léleknek nyomát sem találjuk a bécsi kormány kisnemzetmentő frazeológiája mögött, ehhez képest eredménye sem lőn a nemzetiségi gondolat tisztázása, a népek békéjének magasabb humanisztikus fokon megvalósítása, hanem épen a nemzetiségi küzdelem állandósítása, a bellum omnium contra omnes. A nemzetiségi kérdést nem a magyar államnyelv behozatala mérgesítette el, hanem azon eljárás, melyben a magyar államnyelvet részesítette a bécsi kormány és nemcsak a magyar államnyelvet, hanem a monarchia egyéb népeinek nemzetiségi törekvéseit is. Őszinteség-hiánnyal és rosszhiszeműséggel nyúlni az európai lélek egyik legbonyolultabb problémájához, a nemzetiségi kérdéshez, nemcsak a lélek ellen való véték volt, de egyúttal politikai hiba is».

Galgóczi György.

RÓZSABOKOR A DOMBOLDALON.

Vándor vagyok, széltől kergetett,
jó, hogyha itt-olt pihenhetek.
Fejem alatt tarisznyás gondom,
hátamon beverek a dombon.

Aranylik a nyírfák levele,
aranypénz hulldogál lefele...
Tavaszt, fényt, örömet izellek:
örömeért arannyal fizetnek...

Fák felett őszi szél fujdogál,
fák alatt kis hugom járdogál:
rózsabokor a domboldalon,
süldő álmok nyílnak sok galyon.

Bimbózz csak, bolondulj, rózsafa,
anyád is ilyen volt valaha,
nyírfaként fényt vett a tavasztól
— s most hajlik sóhajtól, panasztól.

Megfizet ezüsttel hajában,
ébennel bújában-bajában...
Megfizetsz te is majd kis hugom...
Hol leszek én akkór, nem tudom...

Mécs László.

KOROMSZEM.

Valami rossz tündér játszik velem:
kőszálgatók a régi dombsoron
s a völgyek régi arcát nem lelem.
Valami rossz tündér játszik velem:
kítárul túl a régi hegyvilág
s nem küld felém futárt a végtelen.
Szememre fátyol szállott és homály,
s hiába csillog: bennem fáj a táj,
a mosolygása bennem fénytelen.
Valami rossz tündér játszik velem.

Tudom már. — Zúgó páncél-táltoson
vágattam egyszer Vorarlbergen át.
Alattam mélység és patak rohant,
felettem kőszirt és lavina-gát.
A rhododendronos hegyoldalak
hajnal-sugártól lettek fényesek:
Hó-hálósipkás óriás fiúk,
akkor keltek ködből az Alpeselek.

Amint mellettünk némán elsubant,
mese-országot ringatott a tó,
s valami súgta: «Szépség... drága perc...
ünnep, mely vissza nem fordítható...»
A napkirály parancs-szavára fenn
a szűz magasság bíborosra gyúlt.

S a mozdony-füstből egy alattomos,
apró koromszem a szemembe hullt.
Szememre fátyol szállott és homály,
s káprázhatott már, bennem fáj a táj,
s vitt, messze vitt a vágató vonat.

Kőszálgatók a régi dombsoron,
a völgyek régi arca nem nevet:
halálomig szememben hordozom
a vorarlbergi kis koromszemet.

Áprily Lajos.

LEÁNYKÉRŐ.

— Elbeszélés. —

AZÁSZLÓS aki tartalékos főhadnagy lett a háború végére s nagy lendülettel vett részt a nyugatmagyarországi fölkelőmozgalmakban is, egy-két esztendővel lehetett a harmincon felül. Miután idehaza leszereltek minden harci szellemet, a zászlós is lerakta a fegyvert s foglalkozás után nézett. Lett is foglalkozása, minden kéthétben más, ám ezek közül úgyszólván egyetlenegy sem ismert senki. Legszívesebben azokat az emlékeket emlegette, amikor bandavezér volt Pörgölénynél, vagy hol is. Micsoda Eldorádó volt az! Az akkori miniszterelnök inkognitóban toppant közjük egy estén, először könyörögve kérte őket, hogy hagyjanak abba minden szabadságmozgalmat, mert ellenkező esetben huszonnégy órán belül megszállnak a győztes nagyhatalmak. A bandavezérek nevettek. Erre őexcellenciája, úgysis, mint az államhatalom másodfeje, szuverénül lépett föl az izgága alakokkal, úgysis, mint szélsőséges elemekkel szemben s megvillogtatva előttük teljhatalmának jogarát, követelte, hogy még abban az órában szereljenek le s oszoljanak szét békés otthonaikba! A bandavezérek összenéztek az önérzetes hangra s még abban a negyedórában a kiüritett szabad-zóna keleti határára toloncolták ki a kegyelmes urat, mint szuverént s ott letették egy falu határában. Aztán széles elánnal csaptak át az osztrák határon, hogy megkergessenek egy épen ellenük felgyülekezett köztársasági csapatalakulatot, miközben harsányan daloltak.

Aranyvilág volt az!

Barátom, a zászlós egy estén, mikor csak ketten voltunk, így szólt hozzám:

— Most pedig elmondom, mint kértem meg a feleségemet...

Elhelyezkedett a székben, új cigarettára gyújtott és akkor így kezdte:

— Vége felé járt már a háború s ezredem az olasz síkság ereszkedőin verekedett. Közel négy esztendeje forogtam a harcokban magam is, mert néhány rövidebb szabadságot leszámítva, egyfolytában a fronton voltam. Elkövetkezett az utolsó háborús nyár vége, amikor szívszorongva kezdtük érezni valamennyien, hogy nagy bajok lesznek, itt hamarosan, hacsak valami istencsodája nem következik el. Abban az időtájbán már elszálltak a gólyák és mi egyre gyérülő reménnyel gondoltunk rá, hogy szembemegyünk az ötödik háborús téllal...

A katonák verekedtek még, mint a hajszolt ordasok, de már lélek nélkül. Leszakadt róluk a bakancs, mondúr s csaknem mindennap éhezni

kellett. S rossz hírek érkeztek hozzánk hazulról is. Mindenki azon volt, hogy mentegesse az életét. Érezni lehetett a levegőben, hogy nemsokára fújni kezdik a takarodót mind a négy világtájon. A legszomorúbb takarodót nekünk, magyaroknak.

Megértük a szeptembert. Negyedik évfordulója volt ez ama forró napoknak, amikor Dankl generális Lublin irányába, Auffenberg generális pedig a délorosz homokban a Búgon túlra hajszolta maga előtt az első orosz katonákat.

E szeptember első napjaiban történt, hogy különös megbízatással a harcvonal mögé helyeztek. Jó messzire, egy északolaszországi hegyi városkába. A hadsereg és a lakosság hangulatát kellett megfigyelnem a front mögött.

Három-négyhetes olyan életem volt itten, amelyre ha visszagondolok, mindig el kell tűnődnöm magam elé félpillanatra. Az a városka feledhetetlen marad nekem.

A háború mindeddig úgy vonult el rajta, hogy alig érezte meg. A katonai irodáktól és az olykor áthaladó csapatoktól eltekintve, csönd volt itten. Legalább tizenöt kilométerre húzódott el a front, ahol forró harcok törtek ki ebben az időtájbán.

Béke és nyugalom áradt el a városka fölött, mely egy völgykatlan oldalain kapaszkodott föl minden irányba. Az utcákon — háztól-házig — kötelek voltak kifeszítve s estétől-reggelig azokon szárították a fehérneműt a napfényben. Ezek a napban villogó zsebkendők és ingvállak valami egészen különös hangulatba ejtették az utcácskákat, amelyek girbén-görbén kanyarogtak fölfelé az árkádos házak alá meglapulva. Nappalunkint az utcai csorgókutak köré gyülekeztek a víz-hordó asszonyok és leányok s folyt a traccs fesztelenül. A férfiak akkor már esztendők óta nem voltak idehaza, mert a hadüzenetre egytől-egyig a síkságra szöktek le, hogy katonának álljanak be odaát.

A katonai iroda, melynek kötelékében kellett dolgoznom délután kettőig, egy ilyen keskenyutcás, erkélyes házban szállásolt el. Olaszul kifogástalanul tudtam még a békevilágból s azt hiszem, ezért is vezényeltek ki erre a különleges szerepre. Megállapítottam az első órában, hogy jó dolgom lesz itt hátul, hacsak ki nem ránt innen egy újabb «speciális megbízatás». A délutánnal és az estével szabadon rendelkezhettem. Legtöbbször az erkélyre ültem ki, a lobogó csillagokat néztem s belehallgattam a messzeségbe, amely fölött mintha sejtelemszerű borulat vonult volna el, mert közbe-közbe zengő-hosszan dörrent az égálja. A mieink ágyúztak ottan. Az első estén, amint egymagamban üldögéltem sokáig az erkélyen, megrendülve hallgattam ezt a távoli dobogást. Akkor már beleléptünk az ötödik háborús esztendőbe s az emberek még mindig haltak-haltak. Arra gondoltam e hosszas csillagnézésben, hogy jó lenne már hazamenni. De egy reményszikra nem volt rá, hogy a még megmaradt hornisták fújni kezdenék egyszer a nagy capistrángot.

Üldögéltem egyesegyedül az erkélyen. De csak az első két-három éjszakán.

Háziasszonyom egy korosabb özvegyasszony volt. Ő legalább is annak állította magát. Én azonban meg voltam győződve, hogy férje valahol az ellenséges tüzérségben cipeli a golyókat az ágyúk farába, nagy lelkesedéssel. Ha ugyan nem személyesen tüzel a mi görcsök közt erőlködő katonáinkra. Egy nép asszonyait sem láttam addig, akik annyira tudnának titkolózni, mint az olasz nők.

De szeretni is tudnak.

A második nap délutánján leveleket írtam a telerakosgatott íróasztalon, amikor megnyílt halkán az ajtó s lábujjhegyen egy leány lépett be . . .

Elállt bennem a lélegzet, ahogy fölnéztem ! Mint mikor egy félénk őz bukkan föl az erdő legszélén . . .

Megállt, a fejét alig észrevehetően megbiccentette felém s szerényen annyit kérdett :

— Édesanyám kérdezteti, hogy nincs-e szüksége valamire, uram? Ma is hallom még ezt a félénk, dallamos hangocskát.

Szelid és riadt szépsége úgy jött elé, hogy hirtelen nem tudtam szólni s ülve maradtam. Lesütötte álmodozó szempilláit s ő se szólt többet. Nem igen volt még tizennyolcesztendő.

Állt előttem remegve és várt.

Egyszer aztán fölemelte éjsötét szemét s még bátortalanabb volt a kérdése :

— Nem parancsol valamit, uram?

Felálltam, eléje mentem, összecaptam a sarkantyúmat, bemutatkoztam.

— Angelina vagyok — mondta szelíden s kezet adott.

— Nem is tudtam, hogy ilyen kedves lakótárs van a házban ! Nagyon örvendek, kisasszony.

Már mosolyogni próbált :

— Csöndesen éldegélünk az édesanyámmal. Mert csak ketten vagyunk.

Amikor megint a kezét nyujtotta és nesztelenül kiment, forgott velem a világ. A félénksége fogott meg annyira.

De nem sokáig maradt ilyen bátortalan. Másnap is bejött hozzám, harmadnap már ő hozta rendbe a szobát s mihelyt látta, hogy megérkezem az irodából, már bedugta fejét az ajtón s mosolygott. Mindig mosolygott. Aztán elcsevegtünk mindenről a világon, csak a háborút kerültük szándékosan. Aztán az történt, hogy egy éjszakán, amikor már lefeküdt az anyja, kilopózott a szobácskájából, hozzám surrant be s éjjel is elmúlt tán, amire elbúcsúzott tőlem az erkélyen.

Azontúl minden éjszaka nálam volt s csak hajnal felé nyujtotta a kezét, hogy most már el kell válni. Olyankor álmos volt és fáradt.

Hogy vártam minden éjszaka ! S hányszor meglestem, amint apró

cipőiben előttem kopogott a szűk utcácskában s én dobogó szível mentem a nyomába. Ha aztán megfordult véletlenül, a haja tövéig pirult el olyankor.

Soha olyan szerelmes nem leszek, amilyen voltam azokon az ősz-eleji olasz éjszakákon, amikor odakint már csak vonaglott egyet-egyét a háború! Sokszor fölvettem előtte, mi lesz ennek a vége? Olyankor az ölembe furakodott, feje a karomra hullt. Arról suttogott, hogy nem bánja, ha meg is hal. Mert a válást nem fogja túlélni.

Aztán az történt, hogy az ötödik héten váratlanul áthelyeztek a Piáve-front mögé, ugyancsak «speciális megbízatással». Jókora reggel, mikor még alig mutatkozott valaki a keskeny utcácskában, lakásom elé állt az autó. Az autóban egy vezérkari alezredes, akivel együtt kellett utaznom. Már a gépkocsiban ültem, mikor a lépcsőről hirtelen kilébbent a leány s a kerekek elé vetette magát. Úgy jött, kissé zilált hajjal, ahogy félórával előbb a szobámban hagyott. Leugrottam, az ölembe kaptam föl, úgy vittem a szobácskájába. Félig ájultan terült el a heverőn s nyögve sirdogált. Azt mondtam neki:

— Visszajövök, Angelina s hazaviszem Magyarországba...

Aztán másodszor is a gépkocsiba vágtam magam, az alezredes mellé, aki nem szólt egy szót. Ahelyett maga elé gondolkozott. Talán valami régi kislány, vagy fiatalasszony járt az eszében.

Hanem Angelinát én nem láttam többé.

Mert hamarosan olyan napok következtek, amelyek maguk alá temettek mindent. Nagy tüzek kezdtek lobogni mindenfelé a határokon, feketén gomolygott a füst s nem voltak már katonái a császárnak és királynak. Akik elnyaklott fejjel harcisírjaikban nem estek össze addig, azokat rabságba hajtották a lucskos novemberi országutakon, itthon pedig bunkóval vagdoszták őket széjjel. Reszkettem erre a szörnyű, szörnyű takarodóra, amelyhez nem fűjték trombitáikat az ezredkürtösök. Meghaltak vagy bujdosóba készültek az összes front-trombitások.

Isten tudná csak, mint vergődtem el hazáig a szuronyrakelt idegen országokon keresztül! De egyszer mégis itthon voltam fájdalomtól marva, mikor látnom kellett, mint züllesztik szét a régi harcosok csapatkereteit. Sírni szeretnék ma is, ha arra gondolok, hogy a nyiregyházi huszárok: tisztek, őrmesterek és legények még három hónap múlva sem akarták elhagyni a nyiregyházi kaszárnyát, hanem összetartottak kemény kirukkolások közt minden napon s még keményebb napi-parancsokkal minden délután. És szét kellett verni ezeket is! Géppuskával! Könnyen ment, hisz akkor már nem volt király s hová lettek az egykori hadosztályok? Istenem, hova?

E kietlen téli hónapok alatt szüleim budai házában éldegéltem s toltam egyik napot a másik után. Régi bajtársaim jártak az eszemben, akikről elvéve hallottam csak valamit. Ki gondolt volna akkor a régi szeretőjére?

Angelinát nem felejtettem el azért, de bájos arca már csak gyéren keresett föl. Olykor-olykor már azon a ponton álltam, hogy írok neki . . . De a levelet úgyse kapta volna meg az akkori felfordulásban. Aztán él-e még? És ha él is, eszébe jutnak-e a tavalyi szeptemberi esték?

Dehát elmúlt ez is, ahogy vége lesz mindennek egykor. A mi életünknek is.

Február elején újból katonaruhát öltöttem, mert a halálos kábulat után mintha ébredezni kezdtünk volna. Sokan összebeszéltünk az egykori bajtársak közül, hogy egyelőre üsse kő a köztársasági állapotot, legalább verekedni lehet valamelyik égtáj felé s most úgyis az a fő, hogy kifújjuk valakin égető dühünket. Felcsaptunk hát az országos verbunkra!

Tisztek és őrmesterek s hazátlanná vált bujdosók, akik visszagondoltak még a régi esküre, már akkor összesúgtak itt is, ott is s mielőtt nyílt volna a tavasz, néhány ágyúval megindultunk pár százan a Felvidék ellen. És előretörtünk! De hátulról árultak el bennünket, épen azok, akiknek visszafojtott lélekzettel kellett volna utánunk meneszteni az újabb útegeket, géppuskákat, meg az újabb ezredeket.

Fogcsikorgatva fordultunk vissza. Mert akkor még égetően élt bennünk a régi haza képe.

Aztán újabb kavarodás tetőzött rá a régi bajokra: az utcákon felbukkantak az első vörös-századok s riasztó nótáik közt indultak kifelé, a határok megrohanására.

Mi is beálltunk rövidesen. Mindegy volt már akkor nekünk, hogy mi hátulról a jelszó: annyi keserűség és bánat emésztett ama bitang hónapokban, hogy már nem akartunk mást, csak verekedni. Akárkivel. Jaj lesz annak, akit előtalálunk!

A csehek kerültek elénk. Hát nekiláttunk s a méregtől mosolyra válva láttuk azokat a poroszlopokat, melyeket menekülő lábaik vertek előttünk az országúton. Olyan futást nem látott a világ! . . . S aközben elértük a régi határokat. Ujjongva gondoltunk rá, hogy talán megváltozik minden.

Hát meg is változott. Tovább vert bennünket az Isten.

Parancsszóra kellett megfordulni s otthagyni mindent, mindent. Először még hitegettem magamat, hogy rövidesen ott fogunk állni megint az északi gránicon és ha levetjük magunkat egyszer a földre, sem Isten, sem ember el nem mozdít onnét. Ma már nincsenek ilyen álmaim.

Három hét múlva ellenség szállta meg a fővárost. De amikor megnyugtattam magamat, hogy itt vége mindennek s budai házunkban naphosszat gyötrődtem álomtalanul, új katonavilág indult meg a Dunántúlról.

S rájöttem ismét, hogy soha nem lehet megölni bennünket, mert legmélyebb nyomorúságunkban mindig fellobog a katonaszellem. És felvillan a csorba magyar kard.

Igy lett most is.

A Dunántúl egy csücskében és a Balaton nádasai között egyszerre csak szólni kezdtek a régi kürtök. És a halálrakeresett bujdosó-tisztek karavánokban özönlöttek a balatoni nádasok meg a Bakony irányába, hogy csak még egyszer puskát kaphassanak és egy görbe kardot hozzá! Könyörülő Isten, mi lesz itten akkor! Amikor néhány héttel rá a fővezér is bevonult a Fehérvári-úton, az emberek részeg ujjongással jártak az utcákon. Csodát várt mindenki s a háborúeleji katonavilág lelke kísértett köröskörül. Mindenki fegyverbe jelentkezett: földönfutó tisztek, néhai önkéntesek s tisztessége lett ismét a kardnak. Még a tréntisztek is előbújtak, ám ezúttal nem a hadtápszászlók alá, hanem egyenest azzal a kegyetlen szándékkal, hogy mint frontharcosok halhassanak meg. Ha van akkor egy vakmerő ember, aki oda mer állni az élére Észak és Kelet keserű menekülőinek, az egész világot kiverhették volna.

Ezen az örökre kihűlt őszön ismét divatja lett a családi összejöveteleknek, intim házibálóknak, hirtelen összezapott táncoknak, ami megint csak nagy háborús emlékeket idézgetett elénk. Mert valahányszor nagy szenvedések gyötörnek, avagy csak alig múltak még el tőlünk, szivesebben keressük fel egymást, hogy örülve az életnek, megújítsuk az abbamaradt barátságot. Azon az őszön pedig szörnyű emlékek meredeztek a hátunkban.

Persze katona voltam már akkor. Ismét bizalmas természetű beosztásban.

Ezen azonban nem csodálkoztam, mert a dolgot komolyan vettem s a legvakmerőbb feladatokra vállalkoztam mindenkor. Már a háború alatt is nem egyszer megfordultam az ellenség hátában, attól fogva pedig ott voltam mindenütt mindenben, ahol (komoly emberek és kalandorok vegyest) hajmeresztő terveket kovácsoltak mindnyájunk jobb-létéért. k kovácsoltak, engemet pedig a végrehajtására küldtek ki. Mialatt például lelkes ifjak a nyugati végek szabadságáért csatáztak lankadatlanul, én egy portyázó járőrrel osztrák földön akasztgattam sorba, akit csak előkaphattunk a köztársasági csapatalakulatok tagjai közül. Természetesen az útmenti fákra. Volt később idő, hogy saját zsandáraink elöl menekültem, mint szélsőségekbe kilengő elem, ott szorongattam a puskát Tarján alatt azzal az édes bizakodással, hogy másnapra már a kassai országúton kergetjük a legionistákat. Ám kabinetünk az utolsó pillanatban megneszelt valamit s pandúrosztagokat menesztett a hátunkba. Újból szökni kellett. Álruhában bejártam a Bácskát és a Szerémséget s Szabadkán mint kémét füleltek le. Halálraítéltek már, mikor sikerült fellázítanom a mezei munkára kirendelt rabokat s e szimpatikus fegyencek személyes vezetésem alatt csapták agyon az öröket, aztán felkapva egy dobrovójác szekerebe, merész dalok közt vágattunk át a trianoni határon, mialatt ideát valami újabb kilengés folytán köröztek félhivatalosan... Szűz Máriám, de szép napok voltak!

Ez azonban már nem is tartozik ide igazság szerint.

Ott hagytam el, hogy azon a késő ősön ismét divatja lett az apró házibáloknak. Egyszer — november vége táján — a Várba hívtak meg egy családhoz. Ismerősök voltunk régebről, mert szüleim a Vár alatti egyik csöndes utcában laktak ma is és esztendőik óta összejárt a két család. Ezt a derék szokást mindmáig megtartottuk.

A családban volt egy fiú, bajtársam a fronton és egy kislány, a húga. Csinos volt. De nem erről a leányról lesz szó.

Kissé megkésve érkeztem, mert azon az estén sok elfoglaltságom volt. Ahogy beléptem, egyesek már zongoraszónál táncolgattak, mások csoportokba széledve beszélgettek a szobákban. Az egyik sarokból kacagás ütött meg.

A pajtásom sietett elsőnek elém. Arra kértem, mutasson be egyeseknek, akiket még nem ismertem.

És akkor hirtelen meghököltem.

Ha valaki rámnéz abban a pillanatban, észreveszi, hogy holt-sápadt lesz az arcom.

Meglátta ezt a barátom is, mert a kezem után kapott :

— Mi lelt?

— Semmi, semmi — nyugtattam meg és valahogy erőt próbáltam venni magamon.

— Ki az a lány, aki a szomszéd szobában áll szemközt, a nagytükör alatt?

Barátom megfordult, én pedig úgy maradtam ott, mint akit szél ütött meg hirtelenül.

Mert Angelina állt előttem, a szerelmes olasz kis leány.

Ez ugyan magasabb volt két lehelettel, de a szemöldöke, a hosszúkás arca, sötét hajkoronája, szája ívelése, az észrevétlen meghajlása (épen akkor biccentett valaki felé)... minden, minden a régi kislány volt.

Barátom még a leányt nézte s épen visszafordult, amikor szinte rákiáltottam :

— Mi a keresztneve?

— Angelina — mondta rámcsoválkozva. — De mi van veled?

— Majd elmondom egyszer. Most vezess hozzá azonnal és mutass be neki ! Mondd csak, beszél-e olaszul?

— Nem — válaszolt kurtán a barátom s a szemét le nem vette rólam azalatt. — Mi van veled?

— Majd megtudod, de most azonnal mutass be !

Két másodperc múlva előtte álltam. Kissé tartózkodón nyujtott kezet, különben szives maradt hozzám az egész estén. Amikor először mondta a nevét, összereztem. Még a hangja is ugyanaz volt.

Nem mozdultam mellőle, hisz a budai Angelinában a régi olasz kislány lépett elém. Bántott már a lelkiismeret s mivel küzdöttem ellene, az egész estén zavart és szórakozott voltam.

Táncoltam is vele egyet-kettőt, aztán leültünk oldalt és beszélgetni kezdtünk sok mindenről. Úgy igyekeztem terelni a szót, hogy Olaszországot is belekeverjem. Kiderült, hogy soha nem járt ott.

A házibálra az édesanyja kísérte el, egy erősen figyelgető, kissé szóltan néni. Szintén a Várban laktak s amikor, jóval éjfél után, készülődni kezdtek, hozzájuk csatlakoztam. Egyedül haladtam vele a halott várbeli utcán, nehéz fellegek álltak az égen. A kapuban viszontlátásra nyujtotta kezét a leány, az édesanyja pedig meg is hívott. Jövő héten lesz náluk egy kis összejövétel. A napját is megmondta.

Azon az éjtszakán sokáig csatangoltam a Vár elhagyatott utcácskáiban. Magamból kiforgatva töprengtem ezen a képtelen hasonlóságon.

Sokáig, nagyon sokáig nem láttam attól fogva. Mert a meghívásra nem mentem el, hanem néhány sorban valami szolgálati-üggyel mentetem ki magamat. Nem akartam találkozni vele, mert ahogy a régi Angelina feltámadt ebben a másodikban, nem egyszer félni kezdtem. Pedig nem szoktam könnyen megijedni, de most mégis hittem, hogy valami szerencsétlenség fog érni. Ám ugyanakkor többször feljáromgattam a Várba, a barátomhoz, ahol először találkoztam vele. Az olasz kislány szerelmes szeme húzott oda. De hol volt már akkor az olasz kislány? A címe megvolt ugyan, de otthon élt-e még? És ahogy telt-múlt az idő, mindtöbbször gondoltam rá erre a másodikra. Mert még mindig szerettem az elsőt. Azalatt tünedezni kezdett a nyár is, végeszakadt a kommünnek s azalatt többször mondták, hogy nagyon beteg a budai Angelina. Sokszor azon a ponton voltam már, hogy barátom és a huga kíséretében fölkeresem. Hívtak is néhányszor, de az utolsó pillanatban mindig visszahúzott valami.

Az oláhok a fővárosban grasszáltak még. Akkor már levettem a harcdresszt, melyben a vöröskatonák élén reménykedtem a felszabadulásban s készen volt titokban az új uniformis, melyben a Balaton partjain mozgolódó nemzeti hadsereghez készültem átszökni, mikor egy gyenge verőfényű délután a Vérmező mellett haladtam el, kósza gondolataimba elmerülve. Ahogy föltekintettem egyszer, meg kellett állnom. A meglepetéstől, de — minek tagadnám? — némi jóleső meghatottságtól is.

Ő jött szembe, egy idősebb úr karjára támaszkodva. Gyöngye volt még egy kicsit, de szebb talán a régi Angelinánál is. Meglátott és mintha elmosolyodott volna.

Úgy maradtam állva s annyit mondtam, némi fájdalommal a hangomban :

— Angelina . . .

S egyszerre nagy szemrehányás fogott el magam ellen, hogy annyira megfeledkeztem róla. Bizonyosan várt betegsége napjaiban, vagy legalább is később, amikor már jobban lett, de még nem volt szabad elhagynia a szobát. Hallottam, hogy minden ismerőse sűrűn látogatta azokban a napokban.

Akkor már odaértek hozzám. A leány a kezét nyujtotta s némi kis ügyetlenséggel próbálta elütni hirtelen zavarát :

— Istenem, de rég nem láttuk egymást... Ha megengedi, bemutatatom az édesapámnak...

Meghajtottam magamat az öreg úr előtt, akiről régebről tudtam már, hogy magasrangú állami tisztviselő. Az öreg úr előzékeny maradt a hosszú séta alatt, mert hozzájuk szegődtem természetesen. S olyan jólesett az a sok felelet és kérdés, pedig semmiségekről volt szó a legtöbbször. Csak egyszer lett komolyabb a leány :

— Ugy-e, mindenfelé megfordult azóta?

— Sokat verekedtünk és mindenki ellen. Most az új fővezér nemzeti csapataihoz készülök átsiklani.

— Gondolja, — pillantott rám, némi remegéssel — hogy háború lesz megint?

— Bár adná az a mennybéli Úristen! — fakadtam ki mély áhítatlanban. — Egek, egek, mi lenne akkor itten! Mindenkit bottal pofozunk ki, Angelina!

Lehajtotta a fejét, nem szólt többé.

Már a házuk előtt álltunk. Az öreg úr kezét fogott velem :

— Remélem, lesz szerencsénk, öcsémuram. Hallottam már magáról.

— Mihelyt visszakerülök a Dunántúlról, méltóságos uram...

Angelina mosolyogni szeretett volna :

— A viszontlátásra!

— A viszontlátásra! — s megfogtam a kezét és nem eresztettem el mindjárt: pillanatra úgy maradtunk. Aztán észrevette magát, mert elpirult.

Sokáig, nagyon sokáig nem láttam aztán megint.

Akkor már a szabad Dunántúl sastollas katonái közt legénykedtem magam is. Micsoda új világ volt az azon a verőfényes őszőn a Balaton sásai meg a Bakony sűrűsége táján! Új katonaszellemnek kellett megszületni odaát s régi harcidalok keltek életre e savanyúszájú bujdosók soraiban. Ott reménykedtem köztük magam is és toboroztunk éjjel-nappal, mert keserves szívvel hittük, hogy a nádasok meg az erdők közül most már ki fogunk törni és leszámolunk mindenkivel. Dehát nem úgy lett.

Hanem a budai kislányról se feledkeztem meg azért.

Sok számításom nem lehetett vele. Komolyan gondolkoztam már akkor is és láttam előre, hogy történjék bármint, bolond napok és esztendőök fognak következni itten. Hol volt még az idő, amikor én is lábraállhatok ebben a fejtetőre fordult világban!? Meggyőztem magamat többször is, hogy egyelőre semmi szándékom se lehet vele.

De azért írtam neki egyszer.

Akkori nagy elbúsulásunkban elmulattunk egy estén, tiszték néhányan. S úgy éjfélután megírtam egy tábori-lapot s aláírtam valamennyi fiúval. E halálraszánt pajtásaim között akadt olyan is,

aki csak feszengve merte odavakarni a nevét. Négy-öt esztendő óta csaknem elfelejtette az írást a szünetlen harcokban és menekülésekben. Akadt bizony azon a tábori-lapon olyan manuskriptum is, mintha kardnak hegyével kaparták volna oda.

Valóságos ordasok voltunk azon az őszön.

Aztán bevonultunk a fővárosba s katonáink a Tisza vonaláig mentek tovább. Az én beosztásom megint olyan lett, hogy Pesten kellett maradnom. Nyakig voltam a munkában azon a késő őszön.

Sokszor gondoltam Angelinára is. Nem az elsőre, mert annak képe már csak úgy látogatott meg nagyritkán, mint egy régi álom. Hanem a budai kislányra.

Mert fiatal volt még nagyon s ebben az évben járt a gimnázium nyolcadik osztályába. Egy decemberi napon aztán — hó esett épen — egész délelőtt nem ment ki a fejemből. Valami történhetett vele — tűnődöztem magamban — hogy egy percre nem hagy nyugton az alakja. És aznap szakítottam magamnak annyi időt, hogy fölmentem hozzájuk. Csakúgy bejelentés nélkül.

Azontúl alig maradtam el az oldaláról.

Jól emlékszem arra az első látogatásra.

Szívesen fogadtak s Angelina megörült, amikor annyi idő után viszontlátott. Egy másik leány is volt náluk, egykori vele: az unokatestvére. Sáríkáknak hívták s szintén Budán laktak. Szép volt s már az első találkozásnál rajtafelejtkeztem.

Hosszú hónapok hányattatásai után most éreztem magamat először jólesően. Később még két-három tiszt és ugyanannyi leány jött fel. Sáríka játszani kezdett a zongorán s eltáncolgattunk a szalonban. Nyolc óratájt eszembe jutott, hogy ma még egy mulaszthatatlan szolgálati-ügyet kell elintéznem. Amikor nem akartak engedni, azzal vágtam ki magamat, hogy félórán belül itt leszek. Láttam rajtuk, hogy kifogásnak veszik csak. Angelina elém állt:

— Bizhatok az ígéretében?

Kezet adtam rá. S félkilenckor már újból náluk voltam s tánccra kértem Angelát. Valami csöndes kis bánattal jártuk mindketten.

Észrevétlenül elmúlt a tél. A közeli hadtestparancsnokságon dolgoztam s ha jött a déli egyóra, nem volt nap, hogy ne lestem volna rá az utcájokban, mikor bukkan fel aprózott járásával az iskola felől? Hazáig kísértem mindennap.

Betegségét még ekkor sem heverte ki egészen s ezért, amint tavaszodni kezdett s már ereje volt a napnak, az ebédutáni órákat a Sáríkáék kertjében töltötte, pihenőszékben. Így rendelte az orvos. Ez a ház szintén a Várban feküdt, de már a Bástya-sétány oldalában, helyes kertecskével. Idekísértem el minden ebéd után, kitartottam mellette a kertben s aztán hazavittem, amikor már hűvösödni kezdett. Istenem, mennyi semmiséget beszélünk össze s mennyire fontos volt nekünk mégis minden szó!

Akkor már az árnyéka voltam. Mellesleg pedig elkövettem némi gyerekséget is.

Mivel a kert a Sárikäké volt, természetesen ott lábatlankodott közöttünk a kislány is. Nem mindig, de a legtöbbször. Hogy, hogy nem, egyszer csak az a gondolat ütött belém, hogy próbára teszem Angelinát s udvarolgatni kezdtem az unokatestvérének is. Nem került nagy megerőltetésbe, mert takaros leány volt. Először csak tréfából folyt a játék s Angelina csak mosolygott rá. De aztán napról-napra nyughatatlanabb lett. Ideges volt már s egyre többször fordította el bosszusan a fejét, miközben a pihenőszékben feküdt elnyulva.

Aztán egy napon elmaradt váratlanul.

Előzően úgy egyeztünk meg, hogy a kertben találkozunk ezen a délutánon. De nem jött. Találgatni kezdtük Sárikäval, mi lehet az oka e váratlan elmaradásnak? S ahogy összenéztünk, a kislány olyan lett, mint a rózsza.

Megéreztek, hogy Angelina ki akar térni az utunkból.

Nem is maradtam tovább. A kis unokatestvér a kapuig kísért ki s azalatt — mintha csak véletlenül történt volna — elejtette, hogy mához három hétre lesz a születésnapja. Megígértem neki, hogy okvetlenül el fogok jönni. Azzal búcsúztam el, hogy addig úgysem találkozhatunk, mert több napra szóló bizalmas szolgálati utam lesz.

Angelának azonban nem üzentem tőle. Azt akartam, hogy ezért a tüntető elmaradásért szenvedjen meg egy kicsit.

Még azon a napon déli megszállt-területre utaztam el. Hogy mi volt a megbízatásom, nem tartozik ide s különben sem mondhatnám el. De hajszálon múlt, hogy ott nem hagytam a fogamat. Egy nagyot lélekzettem, amikor innenát éreztem magamat a trianoni határon.

Egy nappal érkeztem meg Budára a Sárিকা születési estje előtt. Reméltem, ott lesz Angelina is. Ellenkező esetben baj van. Ugy terveztem, hogy akkor inkább hozzájuk sietek át s magammal hozom.

Akkor délután két csokrot rendeltem: egy nagyobbat, meg egy kisebbet. Vacsora előtt becsöngettem Sárikäéknál.

Sokan voltak már együtt: csupa rokon és ismerős. Ahogy beléptem, a szemközti szögletben Angelinát láttam meg elsőnek. Egy barátnőjével beszélgetett s kissé fáradtnak látszott. Talpig fehérben volt s egyetlen koránnyíló virágot tűzött a hajába. Most már én lettem nyughatatlan.

Odaléptem Sárikähoz, gratuláltam s átadtam neki a kisebb csokrot. Mosolygott. Aztán Angelinához léptem s átadtam neki a nagyobbik csokrot. Zavartan pillantott rám, átvette s még zavartabban valami köszönetfélét mondott.

Nagy volt a társaság és így nem igen tűnt fel, hogy Angela a csokorral megindul a szomszéd szoba felé. Lehajtott fejjel, lassan ment, mintha igen-igen elgondolkozott volna valamin. Észrevétlenül utána-

lopóztam. Csak az utolsó szobában állt meg, melynek ablakai a kertre nyíltak. Senki nem volt a szobában.

Egyszerre szemközt álltunk. Megrebbenve nézett reám, a szája vonaglott. Annyit mondott halkán.:

— Mégegyszer köszönöm.

S könnyektől csillogott a szeme.

Megsajnáltam :

— Megszállt földön jártam húsz napig ... Hallom, hogy azalatt megkérték a kezét ...

Nem felelt. Egyszerre sírvafakadt és elfordult. Azt is tudtam már akkor, hogy kosarat kapott a kérő. Egyik tisztársam, aki többször megfordult a házukban.

A keze után nyultam s megcsókoltam a kezét. Arcát a csokorba temette, elfúlva sírdogált. Később elővette a zsebkendőjét s alig tudta kimondani :

— Köszönöm, hogy gondolt rám ...

E naptól kezdve nem maradtam el többé az oldaláról.

Életemnek ez az ideje nem fog már soha visszatérni s ezért gondolok rá mindig búval. Hogy ment el az a tavasz és nyár. Mihelyt ráérő időm akadt, repültem hozzá : játék volt minden találkozásunk. Azalatt gondoskodtam róla, hogy a szülők is leviziteljenek egymásnál, mert így még fesztelenebbül járhattunk össze ketten. Megtörtént, hogy a társaság legközepén percekre mosolyogtunk össze. Hónapok múltak már el így, de soha csak nem is céloztam rá, hogy el fogom venni. Minek?

Elmondom, mint kértem meg a kezét. De csak tőle magától. Mert a szüleitől már az apám volt kénytelen megkérni és pedig teljes díszben. Ez azonban egy évre történt azután.

Édes nyárvége volt, amikor olyan hírek kezdtek szállongani a nyugati szélekről, amelyekre szűknek kezdte érezni magán a néhai blúzt minden régi harcos. Sopron körül verbunkolt már Héjjas Iván : térdrebukott hazánk egy csücskéért kellett a kardhoz nyúlni. És a zsoldtalan bujdosók özönlenni kezdtek a világ minden tájának irányából nyugat felé, mindig nyugat felé, hogy halálnakszánt részesei lehessenek az utolsó magyar fölkelésnek. Mert több fölkelés nem lesz már itten : keseredett szívvel érzem. A detektívek a vonatok hágcsoíról meg az ütközőkről cibálgatták le a potya vasuti útra felkészült banditajelölteket. Mert csak természetes, hogy a zsebében egyetlen petákja nem volt egynek is. De nem kellett félni a legényeket ! Nekivágtak biciklin, gyalogosan vagy tehervonatok rakományai alá beásva magukat. A kitűzött napra ott voltak egytől-egyig és fellobbant mégegyszer az utolsó magyar katonavilág ! Az őszreváró mezőkön ott meneteltek az orgoványi gazdák, akik minden csata előtt lehúzták a csizmát, hogyha fogságba találnak jutni s az osztrák köztársasági gyalogosok megnyúzzák őket, legalább a lábbeli maradjon vissza a messzi hagyott

családra ; ott emelgették puskáikat tót katonafiúk, akik a kitört szabadság első hírére teljes rüsztungban szöktek át a cseh hadsereg kötelékéből ; mámoros lélekkel láttam ütközetbe szállni a macedónokat és albánokat, akik túlnyomórészt személyes ismerősei lévén a fiatal fölkelővezérnek, amikor idegen országokon át üzent értük, hogy siesenek már, nagy készséggel szökdöstek föl az egykori Szandzsákból, hogy meghaljanak a haza oltalmában. Dandárok kerültek ki az erdélyi és felvidéki földönfutókból, kik a Csinom Palkóval mentek bele minden új csatájukba s mialatt Sopron városát Osztenburg tartotta kardja alatt, egyszer csak feltűntek a harci zónában a lengyel bojnyikok is. Lengyelországban a nagyhatalmak akkor már lefújták a Korfanty-féle portyázó hadmozdulatokat s ezek az ütközetekből élő polyák talpasok most szívszakadva kezdtek sorakozni az osztrákok ellen s a hősi lendület fejében, mellyel az ellenségre vetették magukat, kaptak egy tányér gulyáshúst minden ebédre s félporció szalonnát minden vacsorára. Lénung nem járt a harcosoknak, mert ahhoz pénz is kellett volna.

Talán ez a riasztó pénztelenség volt egyik oka, hogy annyi keserű dühvel csatáztak a fölzendült Nyugatmagyarországon.

Azon a délután, amikor otthagya katonai beosztást, sajátkezüleg köszörültem ki a kardot, hogy este kerékpáron vágok neki Sopron irányának, búcsúzni mentem Angelinához. Épen egy könyvet vittem föl hozzá valami antikváriustól, mert rajongott a régi könyvekért. Egyetlen szót nem árultam el neki : nem akartam megsomorítani. De mintha érezte volna, mit forgatok a fejemben. Mert egyedül várt a szobájában. Megörült a könyvnek, nézegette darabkát, aztán fölpillantott :

— Ugy-e, most elmegy?

— El. És lehet, hogy sokáig nem fogunk beszélgetni egymással.

Szembenálltunk. Nem tudta takargatni meghatottságát. Lahajtott fejjel mondta :

— Menjen . . . Sokszor gondolok majd a letűnt napokra . . .

Most már én kérdeztem :

— Ugy-e, megvár?

— Mindig várni fogom . . . Csak vigyázzon magára . . .

Hozzáléptem, megcsókoltam a kezét.

Azzal mentem is. A harmadik szobából visszaneéztem. Ott állt szobája ajtajában, karját és fejét az ajtófélfának támasztotta meg s búsan nézett utánam.

Micsoda hónapok múltak el, amire visszavergődünk egyszer ! Verekedtünk nemcsak az ellenséggel, hanem egymással is, mert Sopron alatt akkor toppant magyar földre a király. Harcoltam hát tovább is, épen a király alatt s ezért lakatra tettek a Zápolya-pártiak. Hamarosan kiengedtek ugyan a kóterből, de akkor csatagos ősz volt már. Elhagytuk a fölkelés területét, árván maradtak a nyugatmagyarországi kukoricatáblák, minket meg elhagyott minden reménykedés . . .

Mit tehettem volna ebben az állapotomban?

Katona lettem volna, de mivel a hadsereget fokunkint leszerelték, nekem is menni kellett és így egyetemi hallgató maradtam mindössze. Aztán itt volt Angelina is, akit most már nem hagyhattam el. De nem is tudtam volna elszakadni tőle.

Ez volt a helyzetem, amikor azzal álltam az apám elé, hogy komoly szándékaim vannak.

Az öreg, aki szintén tekintélyes állású tisztviselő a minisztériumban, kiütötte fejét az ujság mögül:

— Mik azok a szándékok?

— Meg akarok házasodni — válaszoltam röviden.

Az öreg most már letette az ujságot:

— Aztán mire?

— Az állásomra, amelyet magam szerzek meg magamnak.

Fölkelő voltam és így szó sem lehetett róla, hogy megretírljak. Nagyjából előadtam neki mindent, elhallgatva természetesen az olaszországi idillt, amelyre még ekkor is megfájult a szívem. Elmondtam, hogy ügynöki pályára lépek: ne hánytorgassák föl nekünk szakadatlanul, hogy nincs bennünk élelmesség! Kijelentettem az apámnak, hogy mához esztendőre egymillió korona megtakarított pénzem lesz.

Nagy összeg volt az akkor s az öregnek persze eszeágában sem volt, hogy komolyan vegye hősi elszántságomat. Talán ezért volt, hogy azzal bocsátott el nagylelkűen:

— Ha egymillió koronát teszel félre mához esztendőre, én magam fogom megkérni neked azt a leányt.

Most már szaván akartam fogni:

— Remélem, frakkba öltözik majd édesapám?

— Frakkba — vetette oda könnyedén.

Én is könnyed maradtam:

— Tartom!

Hogy micsoda egy esztendő ment el fölöttem, arról jobb nem beszélni! Rohantam, tárgyaltam, kapacitáltam, ötleteket kalapáltam, Angelina pedig várt rám olyan bizalommal, hogy még ma is meg lehet. Hetenkint kétszer futottam fel hozzá, holtfáradtan a legtöbbször s olyankor kiszámoltam előtte az újabb keresményt. Mert ő lett a bankárom is . . . .

Egy év múlva odaálltam az apám elé:

— Édesapám, vegye a frakkot!

— Miféle frakkot?

Erre kiraktam eléje a pénzt, amelyet keserves verejtékkel takarítottam meg. Félórával előbb kértem ki Angelinától; csaknem kétmillió volt az összeg. Tehát közel kétszerese annak, amire köteleztem magamat.

Az öreg nagyot nézett először, de tudta, mi az adott szó. Nem teketóriázott sokat: öltözködni kezdett. Természetesen frakkba.

Félóra múlva készen állt s akkor elindult Angela szüleihez. Az előszobában annyit mondott, hogy okvetlenül várjam : vagy őt magát, vagy az üzenetet, amelyet küldeni fog.

Novemberi alkonyatra készült odakint s én föl és alá kezdtem járkálni a szobámban. Így ment el vagy egy óra : azalatt ráértem tűnődözni. Akkor egyszerre a szobalány zavart meg. Nem a mienk, hanem az Angelináéké. Apró levelet adott át. Ahogy fölvtágtam a borítékot, az apám névjegye esett ki belőle, rajta mindössze ennyi :

«Gyere !»

Tíz perc múlva lihegve csengettem be náluk. Angelina sietett ajtót nyitni. Ahogy meglátott, mosolyogni szeretett volna reám úgy, mint soha azelőtt. Nagy szeme pedig egyszerre könnyben csillant meg . . . Csak álltam előtte, álltam : a meghatottság elvette a szavamat.

Eddig van.

Komáromi János.

SZÜLŐHÁZAM.

*A szülőházam előtt elmegyek,
Mit is jelenthet ez a ház nekem ?
Bár egy városban élünk ő meg én :
Két rácsablakos komor idegen,
Mi nem ismertük egymást sohasem.
Ó hányszor mentem el előtte már !
Észre se vettem, — egy emlék-sugár,
Egy sejtelen-híd sem köt vele össze.*

*Születtem benne — ennyi az egész.
Szüleim otthonuknak sátorát
Etvitték onnan. Emléktelen ködben
Vittek az ódon kőküszöbön át.
Később mutogatták : a szülőházad.*

*Azóta hányszor megyek el előtte.
Rámnéznek a vasrácsos ablakok.
S egy kérdés mégis összekapcsol velük :
Hol lesz a ház, amelyben meghalok ?*

Reményik Sándor.

SZÓLÍTÁS.

AZ IRODA előtt csoportokba verődve állottak. Az uraságot várták. Ünneplőbe öltözött gyűrött arcú cselédek, juhászok és mesteremberek úgy feketéltek az udvaron, akárcsak őszi vetésen a varjak. Reggel hét óra sem volt még, de a nagybirtok majorságaiból együtt volt már minden épkezláb ember.

Mindenszentek napja volt s a permetező köd ráfeküdt az emberek mellére.

— Kezdhetnék má'! — türelmetlenkedett az egyik bojtár épen abban a csoportban, ahol a kanászok és a tehenesek álltak együtt s léha nyugalommal eregették kurtaszárú pipájukból a füstöt.

— Tán biz' nem érsz rá? — vetette oda az öreg juhász.

— Azért ugrál, mert javítást akar! — jegyezte meg az egyik öreg béres és odahúzódott a mesteremberek közé.

— Pedig úgy hallik, nem igen fognak javítani! Sok a cselédféle, akad ilyen bérért is elég! A kenyér mindenkinek köll, senki se hagyja a szógálattyát, ha nem muszáj — vetette közbe tudákosan a bognármester.

— Nem bion! — vélekedett a magtáros — nem léssen itt ma senki ifja-fiának előnyössége, hacsak Petri bátyánknak nem, mer' máma telik szógálattyának huszonötödik évfordulattya!

— A' löhet! Azé' gyön az uraság — erősítette a csikósgazda is — mer' hogy jubileon léssön!

Bent az irodában a főintéző és segédtsztek már öt óra óta foglalatostkodtak. A bérlő úr csak az utolsó percben küldte értesítését, hogy a szólításon személyesen kíván jelen lenni, iparkodtak tehát legalább látszólagos rendet teremteni az irodában. A főintéző soha nem tapasztalt buzgalommal tanulmányozta a cselédlistát és olvashatatlan megjegyzésekkel iparkodott teli tömni a rubrikákat, hogy az uraság láthassa lelkiismeretes pontosságát s majd aszerint intézhesse a szólítást. A segédtsztek ásítva iparkodtak némi rendet teremteni az íróasztalokon. A szerte-szétheverő papirost, kimutatásokat és kifizetetlen számlákat begyömöszölték a fiókokba.

Az öreg számtartó még nem volt bent. Valahol a vendégszobában az egyik parádéskocsis borotválta. Életlen késével épen a nyakán munkálkodott, mikor lélekszakadva berontott az irodaszolga:

— Meggyűtt az uraság!!

A kocsis ijedtében a saját ujját vágta meg s kint is elcsillapodott egy pillanatra a moraj.

A nagyságos bérlő úr előtt lerepültek a kalapok ; az imént még hangosan vitázók egyszerre alázatos szolgálkká vedlettek.

* * *

A szólítás a legnagyobb rendben folyt. Öreg szolgálk, elégedetlen fiatalok egymás kezébe adták a kilincset. Duzzadó reményekkel a bemenők, csalódottan a kijövők.

Az uraság rossz kedvben volt, minden kérelmet megtagadott.

— Akinek nem tetszik, felmondhat ! Itt az ideje — torkolta le az alázatosan kérőket. Ezek reményük összezsugorodott roncsaival bele-törődtek a változhatatlanba.

A főintéző szeretett volna a gyámoltalanokon segíteni s ahányszor belépett egy cseléd, megköszöri a torkát, hogy szólni fog, de bizony csak jobbnak vélte a hallgatást. Amikor azonban az őzmajori tehenes lépett be s annak kérését is elutasította a bérlő úr, a főintéző megemberelte magát s németül szolt oda az uraságnak :

— Az érdemeiket mégis tán tanácsos volna, nagyságos úr . . .

— Csak kötelesség van ! — vágott szavába a bérlő és félretolta a feléje nyújtott listát. Azért nem győzöm a kiadásokat ; azért kell tönkre mennem — folytatta a bérlő úr — mert eddig az urak derűreborúra osztogatták az én kegyeimet is ! Nincs szükségem önfeláldozó jótéteményekre ! Szorgalom, hűség iparkodás : frázis. Annyi, mint protekció ! Nekem az urak ne protezsáljanak senkit ! És különben is mátló kezdve magam kívánom az összes személyi ügyeket intézni.

Hanyag mozdulattal vette elő szivartárcáját és rágyujtott egy rövidszivarra.

A főintéző meg a segédtsztek lopva összenéztek. Valami keserű mosolyféle játszadózott a szájuk szegletén, de azért mégis komolyak voltak.

Kint pedig ritkult az álldogálók tömege. Az őszi szél végigsöpört az udvaron és lerázta a csenevész akácok utolsó leveleit is. Behuzott nyakkal, fázósan bandukoltak az öregek és káromkodva a fiatalok.

Egy sem volt megelegetve. A béresgazda, aki az imént még hangos szóval gorombáskodott a javítás reményében, most együtt szitkozódott a távozókkal.

— Rosszseb' az ilyen uraság ! Nem érdemes itt vesződni — dörögte keserűen a gazda. — No, ne féjjetek, maj' másképp lesz ezentúl ! A többiek hallgattak.

Apró hópihék szállingóztak a levegőben. A hirtelen támadt északi szél egyszerre hidegre fordította az időt. Fehér zúzvara rakódott a csupasz fák gallyaira s a fáradt arcú emberek fedél alá kívánczoltak.

* * *

Petri János számadó juhász úgy vélte, legjobb lesz, ha utolsónak marad. Már tegnap így határozott, mikor meghallotta, hogy az uraság is lejön a szólításra. S aszerint cselekedett.

Későn kelt. Komótosan felöltözött az ünneplőbe és a pócsi vásáron vett cifra suba is előkerült a ládából. Aztán a parádés bot, pipa, sallangós dohányzacskó, meg minden apró holmi is sorjában.

Örzse néni szépen odakészített mindent az asztalra. S Petri János számtartó juhász boldog volt. Hiába; ritka esemény az ilyesmi az ember életében! Huszonöt esztendő! Egy helyben, egy gazda kenyerein. Hosszú idő!

— Hej! Hej! Örzse lelkem, emlékszől-e? Mamma huszonöt esztendeje, hogy beszegődtünk — sóhajtott az öreg és szivar után koto-rászott a ládafiában. Úgy emlékezett, most egy éve az uraság adott egyet és odatette. Már akkor a mai napra szánta.

Meg is lelte. Leharapta a végét, de csak nem gyujtott rá. — Majd azután — gondolta s visszatette a sok kopott holmi közé.

— Jobb is! — mondta a felesége — haggya kigyelmed a szent karácsonyhon! Kár vón' érte! Úri cibár...

— De'iszen, anyjukom, elszívódik a' mámma! Karácsonyhon meg maj' adódik másik! Meg osztán ünnep e' neköm Örzse! Nagy ünnep! Jubéleon!! Itt az uraság; e'gyütt, mögtisztölt, aszongyák, föl is fog köszöntni! Javitni fog a bérön! Nem közönséges nap ez a mai, Örzse! Nem!

Az asszony öregesen tett-vett. Ragyogott az arca a boldogságtól. Leginkább a javításnak örült.

— Mögérdömölhetnénk, ha javítna! Fog is! Jó embör, segítse is minden lépésibe a pócsi szűz Mária! — sóhajtozott az asszony.

Aztán kalácsot és mézespálinkát hozott az asztalra.

Leültek. Tervezgettek. A javítást oltárterítőre szánták a pócsi kápolnába, az ajándékot maguknak. Tele voltak bizakodással és a gazdájuk iránti meleg szeretettel.

Aztán visszaemlékeztek a multra. Az első esztendő szegénysége; gond, bánat, örömök mind-mind végigszántott képzeletükön és ezernyi érzés kavargott egyszerű szavaikban.

A fehérbehajló udvaron már csak két-három ember lézengett. Petri János nyakába akasztotta a subát, egyet rántott a vállán és oda-szólt az asszonynak:

— No, mék!

Hajlott háttal, öreges léptekkel indult az iroda felé. Hetvenen túl volt; lábai néha megroggyantak a sikosodó úton. Egész elfult, mire odaért. De a szívetáján valami különös melegséget érzett. Az agya is forrón lüktetett. — Vajjon mivel fogja köszönteni az uraság? Mit illenék neki felelni? Hogy-hogy azt nem is kérdezte az asszonytól! Különösen azt, hogy illenék-e kezet csókolni a nagyságos úrnak, mikor átadja az ajándékot! No, mindegy! Maj' adódik sorjába' minden — gondolta s egy pillanatig megállt az ajtó előtt.

Megkocogtatta az ajtót s benyitott. A bérlő úr unottan játszott óraláncával s föl se pislantott a belépőre.

— Hányan vannak még odakint? — kérdezte.

— Én vo'nék az utó'só, nagyságos jó uram — felelt bátortalanul az öreg számadó és reszketett a hangja, mint valami iskolásgyereké, aki vizsga napján szorongva várja az újabb kérdést.

A tisztok összenéztek s a főintéző szólásra köszörülte a torkát, de ismét elkésett.

A bérlő úr ásított és felállt az asztaltól.

— Na, jó hogy maga is itt van, Petri; épen az imént akartam érdeklődni a főintéző úrnál . . .

A vén juhász görnyedt háttal és lesütött szemekkel leste a szót. Úgy érezte, most következik élete legszerencsésebb pillanata. A toroka összeszorult és két könnyecsepp tolakodott ráncos szemszögletébe.

A bérlő folytatta :

— Izé . . . úgy gondoltam, maga már úgyis szép időt eltöltött, megöregedett, beteges is, a járást sem igen bírja a nyáj után, egyszóval magának, Petri . . . felmondok.

Az utolsó szót már nem is hallotta az öreg számadó. Forgott vele a világ. Kínzó nyilalást érzett a szívetáján. Szédült.

A bérlő még mondott valamit ; valami «mehet» formát, de a juhász ezt se hallotta. Állt mozdulatlanul, nagy-nagy csalódással a lelkében. Mondani akart valamit, de hasztalan erőlködött, nem jött szó a nyelvére.

Kábuló fejfel támo lygott ki az ajtón.

* * *

Mindszentek napja a pusztán is halottak ünnepe. S ha nincs közelben temető, az a pár gyertya is elég az ablak mélyedésében . . .

A tehénistálló melletti cselédlakás gyulladt ki. A gyertyától tüzet fogott a függöny és attól az egész nádfedeles, szüette vityilló. A szélvihárban pár pillanat alatt lángbaborult az istálló is s terjedt a tűz a magtár felé.

Hasztalan volt minden erőfeszítés. A szél vitte a tüzes pernyét s az uraság kétségbeesetten tördelte kezét.

— A magtárhoz ! — kiabált rekedten a tömeg felé s mint egy őrült, rohant a hulló zsarátnokon keresztül az épület felé. Az istálló nappali fényt árasztva égett s a magtár tetején már pattogtak a cserepek. Pár pillanat múlva felcsapott a láng ott is.

Az emberek beszakították a nehéz vasajtót. Rohantak menteni, ami menthető. A bérlőt is sodorták magukkal. Felszorongtak az emeletre. A füst már megtöltött minden zúgot, a tető recsegett.

— Ide, emberek ! A lucerna, heremagot ! Ide, ide, hamar ! — kiáltozott a bérlő — de erőtlén, hangja elveszett a zűrzavaros lármában.

Petri János, az öreg számadó is felkászálódott a lépcsőkön. Fülébe csapott gazdája rekedt kiabálása s a hang irányába tapogatózott.

S e pillanatban recsegye zuhant alá a tetőzet és leszakította az emeleti padozatot. Kétségbeesett kiáltás hasított a levegőbe :

— Segítség ! . . .

Petri keresztülgázolt a búzagarmadán és megállt a hang irányában. A többiek ész nélkül menekültek lefelé.

Vakította a füst, nem látott. A lehulló zsarátnok egy pillanatra megvilágította a helyet s a bérlő felismerte. Parázsló gerendák közé beékelve, ruhája már tüzet fogott. És amikor meglátta a mozdulatlanul figyelő öreg cselédet, a félelemtől megüvegesedett a szeme.

A számadó csak most vette észre a bajbajutott embert. Egy pillanatig eszébe jutott minden; a délelőtti szolítás, az okozott csalódás és a megbántás. De a másik pillanatban már ott volt mellette. Összeszedve minden erejét, átnyalábolta az összecsucott nehéz testet és vonszolta kifelé a lángok közül.

A bérlő megmenekült a tűzhaláltól. Ernyedt puha teste ott feküdt mozdulatlanul a nedves gyepon s arcára szederjes foltok ültek ki az ijédségtől.

Az emberek körülállták. Egy asszony melléje térdelve a még mindig sziporkázó ruhát tépte le róla, a másik vizet hozott.

Ivott. Görcsösen szoritotta vértelen ajkához a feléje nyujtott edényt, aztán lassan eltűnt arcáról a szürkesség; bágyadtan felemelte tekintetét és körülnézett.

A körötte állók talpra segítették. Újra a régi volt. Arca visszanyerte piros színét, teste kiegyenesedett, csak a hangja volt még erőtlen.

— Ki segített ki a tűzből?

Petri ott állt még, kalapját a kezében szorongatva:

— Én cipeltem ki a nagyságos urat. Istennek hála, csakhogy nem esött nagyobb baj...

Szembe álltak egymással az őszhajú juhász és a gazda, aki öt perccel előbb azt hitte, hogy meg kell halnia.

— Jutalom jár ezért, Petri — mondta a bérlő s remegett a hangja.

— Reggel jöjjön az irodába!

Hajnali négy óra volt, mikor a tüzet eloltották s Petri kimerülten haza tért.

Az asszony már aludt.

Nem költötte fel. Kormos gúnyáját sietve hányta le magáról, azután nesztelenül vackára ment. Furcsábbnál-furcsább gondolatok kóvályogtak agyában. Telve volt újra csendes bizakodással. Azután visszagondolt a tegnapi és keserű csalódás mardosta. Fázósan húzta magára ócska subáját. A takaró melege lassan átjárta egész testét. És lassan fölmelegedett belülről is.

— Hátha visszavonja a fölmondást? — próbálta magát nyugtatni — megkérem... szépen, tisztólettel...

A szívetáján melegség ömlött szét, mikor erre gondolt és nagy, nagy hálával volt eltelve minden és mindenki iránt.

— No, egész bizonyos...

Kint a kutyák vonítottak és világosodott, mikor elaludt.

Nyolc óra sem volt, már ott állt az iroda előtt.

Bentről zavaros hangok szűrődtek a folyosóra. A bérlő öblös hangja kihallatszott a többi közül :

— A csendőrségnek ki kell nyomozni a gazembert ! . . .

— Hallatlan ! Ilyen kár . . .

A számadó kopogtatott, aztán lenyomta a kilincset.

A bérlő ép szembe állott vele. Arcán ideges nyugtalanság táncolt, amint ránézett a belépőre.

Petri most nyugodtan állta a tekintetet.

— A naccságos úr parancsolattyára — mondta biztossággal.

— Hja . . . persze . . . maga az, tudom . . . Magának jutalmat ígértem . . .

Homlokán összeszaladtak a ráncok, félrefordult és kinézett az ablakon. Odakint üszkös gerendákat cipeltek a béresek.

Petriből keresetlen szavak alakjában kigördült a nagy elhatározás :

— Megkövetem aláson . . . nem a jutalom mián', hanem, ha . . . vissza teccene a szógálatba . . .

— No, az nem lehet, barátom ! — csapott szavába a bérlő. — Megbomlana a rend. A becsület úgy kívánja, hogy az ember állja a szavát. De ilyet nem tehetek. Holnap mind itt volna a nyakamon, akinek felmondtam . . .

Föl és alá járt, aztán hirtelen megállt a számadó előtt :

— Hanem, tudja mit, barátom? A főintéző úr az imént említé, hogy maga négy birkának az árával tartozik. Egy millióval! Nahát! én ezt elengedem magának. Jutalomkép. Megérdemli, derekasan viselkedett . . .

Petri lekókadtt fejjel hallgatott. Valamit motyogott a bajusza alatt, aztán kitámolygott a szobából, ahol úgy megfeküdte a füstös levegő, hogy szinte beleszédült és valami sajgást érzett a szíve táján.

A friss levegőn egyszeribe magához tért. Fölvetette a fejét és nyakát hátraszegve ment kemény, peckes léptekkel át az udvaron, keresztül az akácson, egyenesen a lakása felé. Csizmája alatt ropogott a gyöngére fagyott avar . . .

* * *

Félóra sem mult és ismét kopogott az iroda ajtaján. Határozottan, keményen.

— Mit akar? — förmedt rá a főintéző.

Petri rántott egyet a vállára akasztott subán, aztán kiegyenesedve, odalépett az asztalhoz, ahol a bérlő ült.

— Meghoztam a tartozást ! — szólt felemelt hangon s odalökte a milliós papírt a bérlő elé.

— Mi ez? — szólt meghökkenve a bérlő.

— Az elbitangolódott négy birka ára !

Aztán önérzetesre fordult a hangja :

— Mert hogy azt böcsületből tettem. Ezzel meg tartoztam.

Szólt és kifordult az ajtón.

Willant Rezső.

ÁCS GEDEON BUJDOSÓ ÉVEI.

(*Feljegyzések a magyar emigrációból.*)

Az 1848—49-iki szabadságharc egyik névtelenül maradt szereplőjének kéziratot naplója került nemrégiben a Nemzeti Múzeum tulajdonába. Szerzője Ács Gedeon református lelkész, Ács László laskói lelkész fia s a Shakespeare-fordító Ács Zsigmond testvérbátyja.*

E visszaemlékezések nem lépnek fel a történetírás súlyosabb igényével, rendszeres naplójegyzeteknek sem mondhatók, «miket aprószerű emberkék irogatnak lefekvés előtt, félálmosan», hanem egyszerűen búfelejtő vigasztalásul, enyhítő orvosságul szolgáltak a szerzőnek, egyedülvalósága hosszú és keserves éveiben, mert «pénz híjján bort, kártyát, utazást, mindent pótoltak» számára.

S mégis, mindamellet, hogy inkább szubjektív, érzelmi céljuk volt e feljegyzéseknek, nem egy érdekes adalékkal gazdagítják ismereteinket s nem egy lélektani rávilágítással teszik tudatunkban teljesebbé a szabadságharc utáni idők szomorú emlékét.

E tíz kötet szétszórt anyagából az alábbiakban bizonyos egységbe rendezett mutatóanyagot adunk, csupán arra szorítkozva, hogy a száműzöttek lélektanilag érdekesebb élményeiről s a rokonszenves író belső világáról nyujtsunk futó impressziót.

* * *

A multba való visszatérést Ács lelkében legtöbbször aktuális párhuzamok idézték elő. A rabszolgakérdéssel kapcsolatos amerikai gyilkosságok eszébe juttatják az 1849-iki rác és oláh pusztítást, melynek rettenetes nyomait látta, midőn augusztusban végigment Bács-Bánát vidékén, Zomborban, Sz.-Tamáson s a hegyesi csata terén . . . Élő lény nem mutatkozott útjukban, csak ragadozómadarak röpködtek fejük fölött s kormos falak mellett magasan álltak a kémények, mint megannyi kísértet . . . Egyszer majdnem fölkiáltottak a rémülettől, midőn «egy ordas, elvadult macska futott dühösen az egykori utcán keresztül . . . inkább boszorkány, mint valóságos állat!» E macska egyetlen lakója volt a falunak . . . Tovább vonultak zordonan hallgatva s újabb romokat, pusztákat találtak, csak embert nem, meg szelíd állatot. Szeged felől új kép tárult eléjük. A temetői csönd után menekülő kéttségbe-

* Született 1817—20. körül Bélyén, Baranya megyében, nemesi szülőktől. Iskoláit Halason, Debrecenben és Kecskeméten végezte. 1843—49-ig Laskón pap volt, mint nemzetőrkapitány részt vett a szabadságharcban s Kossuthtal Törökországba emigrált. Onnan Amerika különböző városaiba került, főleg Bostonba. Féljegyzéseit is itt kezdte meg 1856-ban, bár a «*Bostoni jegyzetek*» nemcsak az e városban eltöltött élményekre vonatkoznak, hanem egész bujdosása idejére, sőt visszanyúlnak a régi multakra s áttérnek a bujdosás utáni első magyarországi évekre is. Hazájába visszatérve, előbb Szabolcsban segédlelkész, majd 1862-től fogva csúzai lelkész lett haláláig. (1887.) Életrajzi adatait részben Naplójából, részben Bagó Bálint, laskói lelkész úr szíves közléséből merítettük.

esése, gyermekek sírása, kocsisok ordítózása mindenfelől. Egyik csoport azon táj felé sietett, honnan a másik lélekszakadva futott . . .

Ács is menekülve hagyta el az országot — *Orsovánál*.

* * *

Az első napokat — mint írja — kábultságban töltötte. Nemcsak lelke szenvedett, de a hosszas álmatlanság s egyéb törődés miatt testi ereje is végkép kimerült. «A határszélnél az oláh örök, a török katonaság s a káromkodó magyarság vegyes zaja álomként jut eszembe . . . Török huszár fedezettel indulunk, mely a magyarokat örökös *hájdéval* nógatta éjjel s nappal sietésre.» A tarka csapatban két baranyai ismerőse is akadt, Bencze és Hatos. Legjobb barátja, Michaelovich Athanáz főszolgabíró, egy nappal előbb indult Viddin felé. Velük jött Egressy Gábor, Gyurmán stb. Mentek olykori igen rövid pihe-néssel, folytonosan, éjjel-nappal . . . Néha a Duna partján, néha attól eltérve. Itt-ott egy «rongyos oláh templomot» láttak, néhány fakeresztel és egy urasági épülettel. Ilyenkor mondták, hogy falun mentek keresztül. Midőn közeledtek, asszonyok ,gyermekek csoportja látszott távolról, de nemsokára mindez eltűnt, mintha föld nyelte volna el s midőn a faluba értek, csak néhány ebet láttak, mely személdombról vagy putritetőről dühösen ugatott rájuk. A férfiak elosontak hazulról s az asszonyok, gyermekek föld alá rejtőztek.

Negyedik este *Kolofátra* értek s ott hosszas törődés és álmatlanság után végre aludtak is, kőkemény ágyon, de azért jóízűt s másnap reggel «a kábultság köde kissé oszlott» s ismét új életre kaptak. Járkáltak a Dunaparton, benéztek az oláh templomba, kószáltak föl és alá, midőn társuk, Ströbel, rájuk kiáltott, hogy indulnak Viddin felé. Ács beugrott a vitorlás török hajóra, mely nemsokára zsúfolva volt magyarral és törökkel. Poggyásza négy darab fehérnemű s egy tartaléknadrág volt, de néhány nap mulva azt is kilopták kofferjéből. Így elmondhatta a régi bölccsel: «Omnia mea mecum porto», vagy, mint egyik barátja, fára mászva s onnan letekintve: «Ime, mitsem feledtem odalent!»

A hajón, hogy el ne tévedjenek egymástól, ócska ládájára ült s tünődni kezdett «multról, jelenről, jövőről» . . . «Indulok a nagyvilágba, idegen népek közé, melyeknek nyelvét nem értem. A keleti regék hősei, midőn őket griffmadár pottyantja el valamely ismeretlen szigeten, csodálatos népség közé, nem akadnak meg felényire, mint én fogok a legelső török városban, csak néhány mértföldnyire honomtól. Az 1001 éjbeli hős, herceg vagy kereskedő, ha Bagdadból egy pillanat alatt Kína közepén terem, a legelső szabót megkérdezi, mi tanácsot ad, miből élhessen s a szabó egyszerre felel, mert regében a nép mindenütt ugyanazon nyelvet beszél. De én félek, két hétre pénzből kifogyok, mielőtt annyit tudnék, hogy tanácsot kérhessek a viddini szabóktól.»

«Ha az ember nyomorban van, alig tehet rosszabbat, mintha leül s tünődik. Minél tovább töprenkedik állapotján, annál inkább elkábul s úgy járhat, mint az utas, ki kegyetlen hidegben elálmosodván, lefekszik a hóba. Legjobb ilyenkor mozogni.» Ezért jó volt, hogy utitársai felzavarták «kábitó tünődéséből.» Szétnézett köztük s több furcsa figurán kívül különösen egy kopottas úriemberen akadt meg a szeme, kinél «általánosb kopottságot» soha életében nem látott. Kalapja s amellet a szalag és toll kopottas volt, homloka fölött s halántékai mellől a haj elkopott s hátul is csak kevés téglaszín szál látszott, kopófélben. Hasonlósínű bajusza és szakálla olyan volt, mint «lapályos földön a búzavetés tavaszi esők után» . . . Orra oly furcsa tompasággal végződött, mintha erős köszörülés következtén vesztette volna el hegyét . . .

Hallgatva ült jóideig, aztán hirtelen kopott orrú írónnal jegyzett valamit egy kopottas tárcába ; két perc mulva homlokát kezdte dörzsölni, mintha azt is koptatni akarná, vagy lesütvén fejét, bal hüvelykének körmeit koptatta tompa fogaival vagy tompa orrát támasztotta fel mutatóujjával, melynek végéből féltíznyi elkopott. Néha rendkívül fakó csizmájának tompa orrát fölemelte s arra nézett. E nem mindennapi figuráról kiderült, hogy az út során ráragadt pár török szóból — magyar-török lexikont akart készíteni a két nyelv azonos-sága alapján. «Hogyne — mondta Ács —, ejnek törökül azt teszi : búsulni. A magyar, mikor bánkódik, így szól : *ej ! ej !*» stb. stb. S az új Páriz-Pápay boldogan jegyezte.

* * *

Viddinben sokan a várba voltak szállásolva, Ácsék pedig a legénység nagy részével a váron kívül, a Duna partján sátoroztak. A tábort török őrség vette körül s a városba csak a török parancsnok engedélyével mehettek be. A török-től húst és rizst kaptak vagy maguk vettek bárányhúst s azt juhászosan főzték, de hozzá ehető kenyeret, iható bort vagy vizet nem láttak s a zsíros étel csakhamar megrontotta egészségüket. «A legénység leginkább az igen olcsó gyümölcsön élt s ez, a tisztátalanság, a nyomor s a dologtalanság, a posványos levegő csakhamar kolerát okozott. Napjában kétszer, néha többször is szedték föl a halottakat a sátrakból, a sátorok mellől, szemétből, lomból s temették térdig érő gödörbe, közel a sátrakhoz. A viddini parton ötszáznál több fiatal magyarnak sírja van» . . . «Még most is borzadva emlékezem egy jelenetre. Loptak a sátorban s az én fehéreműm s aztán Orsován vett pipám is elveszett s későn kezdtem vigyázni, midőn már csak laktársaim kevés holmiét őrizhettem. Egyszer egyedül ültem a sátorban, olvasgatva kölcsönzött könyvet, midőn észrevettem, hogy valaki motoz kívülről, a sátor aljánál. Ez tolvaj — gondolám — s baltát kapva kirohantam, hogy elcsípjem vagy megdorgáljam. Egy haldokló honvéd volt, ki a sátor mellé mászott s engem meglátván a baltával, nyöszörgött : «Ne bántson az úr, hadd haljak meg itt a napon ; hiszen elvisznek félóra mulva ; nem sokáig leszek útjában !» — Szegényt el is vitték félóra mulva».

«A legénység, hogy élhessen, sok — fájdalom —, hogy ihasson, ruháit kezdte eladogatni. A forró nappalra igen hűvös éj következett rendesen s a ruházatlan legénység naponkint nagyobb nyomorra jutott s legnagyobb része betegen feküdt. Föllázadt egy székely csapat s haza akart menni, fenyegetőzván, hogy ők a török katonaságot, ha az ellentáll, bottal is leverik. Le-csillapították őket s a pasa valamivel gondosabban osztatott köztük silány ennivalót. De azért a nyomor iszonyú volt. Mindennél azonban szomoróbb látványul szolgált az *elerkölcstelenülési* ragály gyors terjedése. A legtöbb dühösen kártyázott s e mételey — mely otthon is iszonyúan elhatalmasodott a honvédségben — valóságos böszületté vált Viddinben». «A sok — úgynevezett — tiszt, többnyire azonban naplopó, csatakerülő, gyorsfutár, térparancsnok, élmezési tiszt s az efféle egyének egész serege» közt, mely «az utolsó hetekben Mehádián tanyázott s miután hon nem volt hová futnia, Orsovánál ki-ömlött a hazából», «csalás, egymás legazozása, pofozás» napirenden volt. «A leggarázdábbat» is igen lágyan büntette a török s a botrány egymást érte. Nem-sokára vége lett nemcsak a katonai fegyelemnek, de még a szeméremnek is s «szégyenleni kezdtem, hogy köztük kell lennem, mert mindenütt csak a betyár, a kártyás, az iszákos, a garázda szerepelt. A becsületesb, szerény, józan meg-húzta magát valahol, vagy nem tűnt fel a csöcsélék közül s az ilyenekből többet csak később s lassankint kezdtem ismerni. Még a különben jobbérzelműek közt

is sok fiatalabb betyárkodott, ivott Viddinben, a nem annyira fiatalok közül sok elégtelenségében egyebeket gyanúsítgatott, exminisztereket nyíltan lopással vádolt, stb. Mindez magában is elég lett volna borzasztóvá tenni a Viddinben tanyázást, de helyzetünk kellemetlenségét növelte az ingerültség, melyet a naponként érkező, egymással ellenkező, mindig torzított, gyakran teljesen költött hír okozott. Egyik reggel képtelen s egész hihetetlen jó hír jött s a könnyenhívők ujjongottak s táncra kerekedtek. Pár óra múlva, vagy másnap pérai kávéházi forrásból rossz hír érkezett s az ujjongók álla hirtelen leesett. Ki a képtelen jó hírt nem hitte, pesszimista, sőt épen honáruoló volt sok vérmesreményű gyorsfutár és térparancsnok szemében. A rossz hír szerencsésebb volt, mert hitelében igen kevés egyén kétkedett. Egy Stambulból jött hírre a tisztek kilenctizedrésze rohant, hogy mozlimmé legyen. Ha a pasa siet a beavatással, az első napon tiszteink nagy többsége igazhitűvé vált volna. A pasa azonban nagyrészüket másnapra halasztotta s akkorára már új hír érkezett és a circumcisióra kevés egyénben mutatkozott vágy. Ez így tartott, míg Hauslab tábornok (amnesztia ígéretével) hazamenésre nem hívta fel a legénységet s altiszteket. Nemcsak ezek, a többi tisztek nagyrésze is kész volt hazamenni s még én is gondolkodóba estem, nem lenne-e jobb visszatérnem, mint ily csoportban maradnom, még ha az megapad is tán némileg s tisztuland is. Akkor beteg voltam, de kívánszorogtam a Dunapartra s láttam néhány tollaskalapos tisztet, kik izgató szónoklatokkal iparkodtak rábeszélni a közhonvédeket, hogy tovább künn ne maradjanak. Ugyanazon este érkezett valakihez egy levél: az aradi kivégzések hírével. A tollaskalapos szónoktársak maradtak, azt híven, hon kötél vár rájuk is. A hazakészülőeknek tán egynegyede mást gondolt; azonban mégis volt elég, ki visszatért.»

«Én a táborban csak egy hétig laktam s aztán megbetegedvén, Michaelovich tanácsára hozzá s Katicshoz költöztem a várba, a tüzérségi laktanya egyik szobájába. Ezzel e két jóbarátomhoz közelebb estem s ők rólam betegségemben — amennyire lehetett — gondot viseltek. A szoba iszonyú volt. Ablakán nem volt üveg s némelyik félig volt beragasztva olajos papírral. Az egyik ablak alatt szemétdomb volt s még szörnyebb tisztátalanságok». A szemét eltakarítása, mely már évek óta szaporodhatott, sisyphusi munka volt, mert szomszédjaik, sőt laktársaik is óránként újabb szeméthalmazt raktak a régi helyére. «A legyek, bolhák s még undokabb bogarak légijója kizusztíthatatlan volt». A földre szénát tettek s nappal azon ültek, éjjel azon feküdtek. Közben tovább folyt a kártyabőszület. «A kártyások otrombasága» annyira ment, hogy némelyik ráült a fekvő betegre és sarkantyújával is háborgatta. Pedig többnyire éjjel szoktak kártyázni.

«Betegségem alatt, mely a dögleletes bűz, főtt étel ritkasága, bogarak kínozása, kártyások otrombasága miatt, lengyel- és legionárius-német szomszédság zaja miatt mind veszélyesebbé vált, gyakran tépelődtem öngyilkolási gondolatokkal s gyakran lopózkodtam a Duna felé. Azonban erőm kevesebb volt, minthogy csak száz lépésnyire is vergődhettem volna olyankor a laktanyától. Végre Michaelovich szállást keresett a városon, s vele és Katicscsal kimentem lakni egy üres házba, mely valamely egyház birtoka volt. Ott becsületes ételt főzött Katics, mely, ha helyre nem is hozta egészségemet, legalább adott annyi erőt, hogy naponként kísétálhattam pár órára. Szénaszákok és párnát is varrtunk magunknak s némi kényelemre is vergődtünk. Csendben éltünk s mivel egymással jól jöttünk ki, a legnagyobb inség után úgy tetszett, mintha boldogok lennénk.»

Míg a laktanyában betegeskedett Ács, gyakran kívánszorgott az utcára, hol a templom kapujánál öreg fák árnyékában üldögélt egy kőpadon, többnyire egyedül. A műezzin jó ismerőse volt s bár csak jelekkel beszélgettek, már messziről mosolygott, midőn meglátta őt, mellé ült, biztatta s vigasztalta. S a templom melletti kávéházban hallotta a legelső meddáht (regélőt) is, kinek beszédét ugyan nem értette, de szép arcának örökké változó kifejezéséből megsejtette annak értelmét. Később sok meddáht hallott még, de a viddinihez hasonlót soha.

Viddin maga rongyos és piszkos város volt, rendes templom, sőt rendes házak nélkül. Még a pasa szerája is nyomorultnak látszott. A boltok is szegényesek, az utcák pedig piszkosak és rosszillatúak. A nép, dacára embereink garázda magaviseletének, rendkívül szíves volt s a bolgársággal is — mely eleinte gyűlölte őket — összabarátkoztak.

Október utolján értesítették őket, hogy hazájuktól még távolabbra, Sumlára, internálják őket.

* * *

November 2. Halottak napja. «Indultunk Viddinből *Sumla* felé, a kibujdosottak tarka serege . . . Korán ébredtem, még hajnal előtt, irtózatossá zaja és sivalkodásra s nem tudtam, mit gondoljak . . . Öltöztem gyorsan s kimentem az utcára, hol értésemre esett, mikép a jajgatás a temetőből hallatszik, hol a keresztyének ünneplik halottaik napját . . .»

«Ökör- és bivalyszekerekre rakták poggyásunkat s hosszú és rendkívül rendetlen, zajos vonalban indultunk. Elül s hátul és oldalt török lovasság; közből mi s velünk párhuzamosan a Dunán egy török hadisajka. Én gyalog indultam s az egész 18 napi utat gyalog végeztem, csak néha ülvén föl bivalyszekerünkre pihenni . . . Egészségem helyreállt, mintegy csoda által, mihelyt a viddini lapályról a dombok közé értünk, eróm s vidámságom is lassankint visszatért . . .» Néha egyik s másik gyalogolni szerető melléje ereszkedett. «Egyik napon egy csinos kis huszár szállt le lováról, Kinizsy István. Egy másik kis ember pedig, ki «mint gyalogsági alezredeshez illik, jó gyalogló, mérföldeket lépkedett át rövid lábaival», Ácscsal beszélgetve. Ez Ihász Dániel volt, később legjobb barátjainak egyike. Itt ismerkedett meg az öreg Cseh Imrével is, a csudálatos regélővel s itt látta először Katona Miklóst, kivel szemben előítéletet érzett, míg sok jó tulajdonságát meg nem ismerte. Legelső találkozásuk azonban különös volt. Dzsutánál, egy kis városka szélén, Ácsnak jókedve támadt s néhány új ismerősével csoportba verődve, azoknak tréfás utatitásokat adott. «Mellénk lovagolt egy jókora orru úriember, megállt s hallgatott. Ez meg Katona Miklós (hadvezér), — mondta mellettem valaki. Eh — szólalt fel Katona féltréfásan —, ne tartsa Ön föl az utasokat szónoklással, nem ért Ön ahhoz! — Eh — felelém én hirtelenében —, ha mindenki csak azt tenné, mihez ért, nem veszett volna el a dézsi csata!» (Melyet Katona vezetett.) A hallgatóság nagy kacajra fakadt . . .

Ezalatt karavánjuk ment tovább, méltóságos lassúsággal. Esténként leszálltak valamely földalatti putrifaluba vagy bolgár városkába s minden negyedik nap pihentek. Az útba esett városkák egyik legcsinosabbika *Plevne* volt, egy domb tetején. A lakosság — állítólag — egykori magyar hadifoglyokból alakult gyarmat s az öregek közül sokan még akkoriban is magyar ivadéknak vallották magukat. A város egyik templomában feküdt az utolsó temesvári pasa családjaival. Az imám, ki sírjaikat mutatta, említette, hogy a pasa

felesége *magyar král* leánya volt s csodatevő «szentség illatáról híres», mint férje is, kinek toppantására szökellő forrás fakadt gyönyörű téren. Tovább mentek több bolgár falun keresztül, gyakran igen gyatra éjjeli szállással. Megálltak olyan helyen is, hol a pápa híveivel, családjával s barmaival együtt putriban lakott. Lebújtak egy lyukon, «mely hasonlatos volt a baranyai kolompéros verem szájához» s a szomszéd szoba mindjárt templom volt.

Monasztirhez közel egy erős hegyi folyamon gázoltak át, melynek tulsó partján az út meredek s magas dombra kanyargott föl. Ács jókor átment s a dombtetőről nézte a festői látványt. Mellette néhány török dzsidás állt csoportban s alattuk a dombon szekerek hosszú sora kanyargott föl. «Lent a folyamban háromszorosan jött a szekérkaraván s a bolgár kiabálva verte bivalyait előre, hogy valamikép kedvet ne kapjanak a folyamba heveredni. Azt azonban minden harmadik szekér bivalya tette s mihelyt a bivaly lefeküdt, a szekeresz felhagyott a zajjal s ütlegetéssel és ostobán nézett; de felugrott a szekérben a magyar bujdosó, átvette a husángot, verte a bivalyt vagy a vizet s midőn mindez nem használt, kegyetlenül káromkodott, némelyik dühösen toporgott lábával s végre leült és hallgatott. Bajából a segítségére jött török dzsidás húzta ki, dzsidájával fölszurkálta a gyönyör karjaiban heverő bivalyt. A túlparli síkságon végetlen hosszúságban nyúlt s kanyargott a tarka karaván, mely mellett a török dzsidások lobogói piros pipacsként látszottak.» A kanyarulatok egyikéről sokáig nézte Ács a szekérsort. Némelyik csaknem függőlegesen fölötte, némelyik alatta; távolból egy magas ormon csillogott a hó s lent a mély zordon völgyben erős hegyi patak zuhogott. Pár óráig annak partján mentek, minden tizedik percben átgázolva a kanyargó vizen, míg végre kijutottak a síkra s egy falucskában megszálltak . . . «*Szamodiknál erős patak hasít völgyet*», melynek két meredek sziklaoldalán gyönyörűen fekszik két bolgár kolostor . . . Egyik kolostor oldalán római határkövet láttak, melyet Hadrián emelt . . .

Karavánuknak egy része itt eltért a bolgárok egykori fővárosába, Tirnovára, melynek felséges fekvését nem győzték eléggé dicsérni. Sumla helyett először ezt akarták kijelölni számukra ideiglenes lakhelyül, de a város nagyobb része kevéssel elindulásuk előtt leégett . . .

«Jólesett lelkemnek, midőn végre földfeletti faluban szálltunk meg. Gazdánk egy öreg török volt, igen szegény s rongyos, de igen szíves. Nekem királyi vacsora sem esett volna oly jól, mint e vén igazhitű buzgósága s fáradhatatlansága a kukoricapattogatásban, midőn észrevette, hogy azt szeretem. Hűvös őszi este volt s az öreg tüzet rakott és azt reggelig nem hagyta kialudni; párszor fölbredtem éjjél után s az öreget mindkétszer a tűznél láttam, újabb csomó vesszőt hozva a tűzhelyre» . . .

Bolgárország mindenütt, hol jártak, gyönyörű s valóságos Kánaán volt, de népe rest és műveletlen.

Az utolsó nap igen zordra fordult, de még így is meglepően szép látvány volt, midőn a hegy tetejére értek s a Balkán öblében meglátták *Sumlát*.

* * *

Új szállásuk s ellátásuk igen jó volt. A gazda s felesége szíves volt hozzájuk, különösen, mivel «Mihál» ügyelt, hogy a háziasszony szoknyája, vagy — török nőről lévén szó — inkább: bugyogója körül egyik se járjon sokat.

Mielőtt Viddinből elindultak, útravalóul a Portától segélypénzt kaptak, mely katonai rang szerint volt kiosztva s így a főtiszt aránytalanul sokat

kapott, a többi igen keveset ; azok pedig, kik katonák nem voltak, török szokás szerint *volt* hivataluknak megfelelően nyertek ellátást. Így Ácsnak és társainak igen kevés jutott. Batthyány Kázmér azonban mindazt, mit a Portától kapott, az őrnagyon aluli rangban levők s a legények közt osztotta szét, úgyszintén Perczel Mór is és többen : saját havi segélypénzük egy részét. Ács jüzbasii jövedelme 120 piaszterre ment eszerint, melyből Mihál szigorúan takarékoskodott. Még legényt is tarthattak favágásra és egyéb apróbb szolgálatra s maradt havonként 30 piaszterük magánköltségeikre. A többiek, Mihál és Katics nélkül, több pénzből is nyomorultan és sanyarogva éltek, kivéve a *pléhgallérosokat*.

«A határszélen kifutott személnép nagyobb részét ugyan hazasöpörte Hauslab, de azért elég jött még Sumlára is s ezek közt nem a legénység volt a legrosszabb, hanem a tiszték. Hogy ezek nagyrésze tiszt lett volna valaha otthon, erősen kétlem ! Akadt köztük nem egy, kiket őrnagyoknak, ezredeseknek címeztek s az otthon is már rossz hírbe jött ú. n. pléhgallérosok itt még rosszabba jöttek s velük utóbb a csatakerülés, pörgőg, rosszszájúság és ostobaság csaknem synonymmá lett. Sajnálnom kellett köztök a becsületeseket, mert gyakran ezek is pirultak amazok miatt. Legnevetségesebbek voltak a polgári pléhgallérosok, azaz holmi népképviselő és k. biztos s egyéb eféle, ki katonai rang szerént kapván segélypénzt, magát mása és a török által bimbasi effendinek s miralaj bégnek hívatta . . . Gyakran elkeseredvén e hitványokon, azon tünődtem, nem áldás volt-e reánk, hogy forradalmunk nem sikerült ! Annyi bizonyos, hogy a seregben oly szellem volt elharapódzva, mely ellen győzelem esetén egy új forradalom lett volna szükséges. Polgári hivatalnokaink igen nagy része is gőgös, tudatlan és szájkodó volt. Sok, kit még hon tűrhető egyéneknek képzeltem, a nyomorban mutatta ki valódi jellemét . . .

A népség, mihelyt megérkeztünk, gyűléskedni kezdett. A török kormány magunkra hagyta belügyeink igazgatását s embereink választmányt teremtettek, melyben több derék s néhány keveset érő egyén ült. Bírószágot is választottunk bűnöseink rettentésére, még pedig kétizben s a másodikban én is jelen voltam, először s utoljára életemben, mint egyik kortes-kolompos. Már akkor sok ismerősünk volt, kivált nekem, kit, mint papját, a nagyobb rész ismert s elhatároztuk néhányan, hogy az öt bíró egyikévé Mihályt tesszük. A választás Kossuth elnöklete alatt történt s az ötödik bírói hely fölött két erős párt ütközött össze. Egyik Szerényit akarta, ki későbben jó barátommá lett s e hivatalra szinte érdemes volt. Mi győztünk s Mihály bíróvá lett. Bencze már választmányi tag volt, Hatos — úgy látszik — közvádlo ; engem a választmány az emigráció főpapjává nevezett ki s így Baranyamegye fiai csaknem mind tisztességgel hivatalra jutottak. Katics megelégedett szakácsi dicsőségével, mely többet ért, mint a hivatalnoki. Több gyűlés is volt. Némelyik igen zajos és keserű s én az ilyesektől hamar elcsömöröltem. Bem erősen fondorkodott s végre az emigráció többéit összevesztette. A nép pedig gyülesezett és szidta a kevésbbé vagy éppen nem hibásokat — s a zavar mind zavarosabbá lett.»

Ács «Batthyányék» felszólítására karácsonykor és újévkor egyházi beszédet tartott, mely alkalommal a bolgárok és örmények vetélkedve ajánlották fel templomaikat.

«Szomorú istentisztelet volt. Előbb a lengyel pap beszélt, aztán én igyekeztem vigasztalni a hazátlan magyar vándorokat.»

Karácsony második napján misét tartottak s a székely Berzenczey László, ki akkor érkezett közéjük, szónokolt. Ács csak imát mondott.

A kihágások, garázdaságok ezalatt napról-napra jobban elharapództak,

míg végre Halim pasa türelmét veszítette s «igen otromba rendszabályhoz nyult», bűnöst s ártatlant egyaránt sújtva. A török katonaság — parancsára — január 20-án éjjel házról-házra járt s kidobálta a magyarokat a hóra. Kiköltöztek tehát Ácsék is. Házigazdájuk és neje sírva kísérték ki őket, mert iszonyú hideg volt s nem tudták, hogy hová menjenek. A kaszárnyába költözni nem akartak, hol «ismét az egyiptomi csapás» várt volna rájuk. Végül egy örmény, kinél Kinizsy lakott többedmagával, felajánlotta egyik szobáját, melyet Mihállal elfogadtak. «Katics Benczéhez ment. E szoba az emeleten volt, fűthetlen, ablakai be sem ragasztvák s a hideg szél alulról, felülről s minden oldalról rohant bele. Ott feküdtem egy szalmazsákon, csupán rövid szűrrel takarózva s ez volt leghidegebb éjszakám életemben. Gyermekkoromban Halason elfagyott kezem-lábam, de a hidegtől ott csak a végtagok szenvedtek. Itt úgy tetszett, mintha gyomromban is jég lenne». Mihál a szobát s konyhát másnap kifoltozta. Ács pedig bement Kinizsyhez lakni. A török kávéházban igen tisztos, igazhitű ismerőseik s a becsületos kávé nagy felindulással zúgolódtak másnap Halimra ez otrombaságért s Ács iránt nagy részvétet mutattak. A «lángeszű, de szél-gáspár Szabó Pista» pedig felszaladt Faik bejhez, ki szintén ludas volt ez intézkedésben s «hitvány, semmirekellő képmutatónak s mindenfélének» összezdítta őt, mit ez főlebbvalóhoz épenséggel nem méltó alázattal vágott zsebre.

Egy másik alkalommal az öreg Mészáros Lázár, Kossuth volt hadügy-minisztere, veszítette el türelmét török feljebbvalójával, Szolimán bej ezredessel szemben, ki szép ember volt — Ács szerint — és igen eszes. Fekete attilájában olyan, «mint egy magyar megyei alispán,» «de rendkívül hazug» s annyira felbőszítette Mészárost, hogy «leült, elővette török szótárát, kiválogatta belőle a legkeményebb szavakat s egy borsos-paprikás levélben tudatta vele, hogyha szobájába jó, kidobhatja vagy meglövi», mert «ha fogva tartják is, arra nem kötelezhetik, hogy szobájában hazugságokat hallgasson».

«A választmánynak csak később jutott eszébe, hogy embereink közül a még teljesen meg nem romlottakat a jobbakali társalgás, foglalkozás és olvasás által tán a végkép elsüllyedéstől meg lehetne menteni. Egy császári épületben már állítottak fel a tisztek számára ebédlőt, hol egy hónapra 80 piaszterért tűrhetően lehetett ebédelni s a kidobás után én is odajártam. Ugyanezen épület egyik teremét rendeztette a török hatóság, hogy abban kaszinó legyen, fölolvadásokat s bírósági üléseket tarthassunk benne. Szobát adtak a fölállítandó könyvtár számára is. A választmány engem nevezett ki e kaszinó igazgatójává s könyvtárnokká, azon meghagyással, hogy teremtek könyvtárat valamikép. E célra pénz nem utalványoztak, de azért embereinktől szedhettem volna össze egy rakás könyvet. A határozat későn történt. Mielőtt a szobákba az asztalok, padok, állványok elkészültek, megérkezett a cs. biztos, Ahmed bej s mi, Kossuthtal együtt 45 magyar, a Konstantinápolyban összeállított névjegyzék alapján, mentünk Kjütahjára. Azonban az utolsó napokban is volt némi haszna csak a pusztá határozatnak is, mert a kaszinó-terembe estvénkint jobbra való emberek gyülekeztek, mint azelőtt szoktak a kávéházakba. Ott párszor jóízűen beszélgettem Egressy Gáborral, ki néha szavalgatott is.»

«Sumlán volt néhány török ismerősöm, többnyire tehetős öreg urak, kikkel naponkint összejöttem Redzsep kávéházában. Mosolyogva köszöntek s midőn leültem közéjük, beszélgettünk, amit lehetett s ők tanítgattak egyre s másra. Egyszer egy gazdag öreg földesúr mellett ültem s az saját tömbkijéből töltötte meg nargillémet. Alig szívtam ki félig, szédülni kezdtem s azon gondolat villant meg fejemben, hogy alkalmasint ópiumot szívok. «Igen» — felelé

kérdésemre az öreg úr, — «van benne egy kevés mákony, de csak kevés, hogy édes ízt adjon a tömbékinék ; az nem árt !» «Neki, mert megszokta, nem ártott, de én fölugrottam s kisiettem az utcára és a csikorgó hidegben föl s alá jártam pár óráig, kábultan s azt hiszem, tántorogva. Láttam ugyan a mellettem elmenőket, de csak homályosan s mintegy félálomban. Fejem feszült, mintha szét-pattanni akarna s szemeim kinosan meredtek. Egész nap rosszul éreztem magamat s nemcsak paradicsomi látásokat nem élveztem, de oly undort kaptam az ópiumtól, hogy nem kell félnem, hogy valaha *terjáki* váljék belőlem ; még ha nem láttam volna is az irtózatossá vázakat, kiket a mákony mértéktelen élvezetése elnyomorított».

Ártatlanabb vendégség volt, midőn Berzenczey és társai kinálták meg házigazdájukat szokott tejes kávéjukkal, melyet az méltóságos, de határozott mozdulattal utasított vissza. «Ben isztemen szüti-müti kahvé !» («Nekem nem kell holmi tejes-mejes kávé !») Törökül a holmi haszontalan, holmi hitványt a főnév ismétlésével fejezik ki, a szó elején álló mássalhangzót *m*-re cserélve ; hitvány tyúk : tavuk-mavuk ; kevés borraivaló : baksis-maksis ; holmi dohányféle : tütün-mütün . . . stb.

«Midőn Várnához közeledtünk, a gyászos csatatéren két halmot láttunk : magyarok sírját. Egyikre föllovagoltam Perczel Miklóssal. A várnai vár felé nézve jobbról esett a Devne folyamocska mocsárja, mely a csekély folyó torcolata felé mindinkább szélesbült. Erre támasztotta Hunyady seregének balszárnyát s e mocsárba fult a váradi püspök. Balfelől láttuk a nem magas hegy-sort, melyhez a magyar sereg jobbszárnya nyult a horvát bán s az egi érsek alatt. Hallgatva s szomorúan álltunk egy ideig a halmon s aztán föllovagoltunk a várba, hol a pasai szerályban fényes lakoma várt, de a kapukat ránk zárták. 18-án délután ültünk egy török gözösre, a Tahiri Bahrira, s búcsut vettünk Európától».

* * *

Brusszában megpihentek s 39 nap mulva folytatták útjukat. (1850 ápr. 6-án.) Podgyászukat tevékre rakták, maguk pedig lovakra, hintókra ültek. «Oly kellemes tavaszi nap volt, mint Baranyában július elején.» Útjuk ropant gesztenyeerdőkön vezetett keresztül s néha kertek közt, melyek kerítésére fügefák támaszkodtak. Itt-ott narancs-, citrom- s gránátalmakertek s szederültetvények. Bazardzsik felé hegyesebb és kopárabb lett a vidék s erős hegyipatak mellett haladtak el. Néha karavánokkal találkoztak, melyek tevéi lassú, de nagy s zajtalan léptekkel haladtak egymás után, hosszú sorban. Claude Lorrain-i szépségű tájon megpihentek, míg végre rengeteg lovaglás után egy széles völgybe értek s távolról meglátták a kopár sziklán épült *kjütahjai* várat és az alatt, a meszes hegyek oldalán elterülő várost. De oly «sírises» kinézése volt az egész vidéknek, hogy láttára Ács elkomorult s az a szomorú, bár — szerencsére — téves előérzet fogta el, hogy e temetői vidékről soha ki nem szabadulnak. Társai is úgy mentek, mintha a halálba vinnék őket. A város maga szép helyen épült, de rideg és egészségtelen volt. Képe nagy szegénységrel vallott, többnyire szürke, görbe és tisztátalan utcáival.

A síkságot köröskörül magas hegyek vették körül, melyeket megérkezésükkor még magas hó fedett. *Kjütahja* egész lakossága kicsődült, különösen az asszonyok . . . A szélső utcák sarkainál pedig gyalogság volt fölállítva s ez tisztelgett, amint előtte ellovagoltak. A tisztelgést keserűségükben gúnynak vették.

* * *

Délután két óra lehetett, midőn a város szélénél egy nagy téren álló katonai laktanya kapuján belovagoltak. A laktanya, mely fölött magasban lengett a török zászló, elég csinos, egyemeletes négyszög-épület volt.

Itt lakott Ács Szerényivel s Timáryval egy szobában; később külön szobát kapott. Battyhány Kázmér és még egy pár nős tiszt a városban kapott szállást. A roppant termek rögtönzött deszkafalakkal voltak szobákra osztva. Kormányköltségen asztalt s ágyat kaptak s Sztambulból vaskemencéket, melyeket az odavaló nép, mivel eddig csak kandallót ismert, igen megbámult. Némelyek szófát is kaptak; Ácsék pedig maguknak készítettek ilyet. Akik követelöztek, elég kényelemhez jutottak, de a többieket, mint pl. őket, igen szerényen látták el, miután a török tisztviselők zsebeltek s Szolimán az elhelyezésükre kapott pénzből, amennyit lehetett, félretett. Egy év leforgása alatt azonban — a magasabb rangú magyarok és lengyelek mintájára — Szolimán is kezdte Ácsot és Szerényit mindjobban megbecsülni; bár csak századosi rangot viseltek, «míg sok más furcsa fráter magasabban pillogott.» E kettőt még a lengyelek is megkülönböztették s meghívták őket olyan ünnepélyeikre, ahonnan még maguk közül is sokat kihagytak.

Megbecsültetésük oka talán abban is rejlett, hogy politikai surlódásokba nem ártották magukat, soha nem követelöztek, nem gorombáskodtak s minden törökkel szemben a legnagyobb udvariassággal viseltettek. A török konvenciókra nézve pedig megszívelték Cseh Imre (tolmácsuk) utasításait, míg többi társaik megbántották vendéglátóikat, részben szokásaik nem ismerése, részben «durva betyárkodásaik» által. «Nem gondoltak például a szobába lépéskor és leüléskor pontosan megtartandó szertartásokkal. Leültek, ahol ülniök tetszett s nemcsak, hogy lábukat köntösükkal be nem takarták, de épen lefeküdtek s nyújtóztak, mit Törökországban csak eb s egyéb állat tesz».

Hogy politikai vitákba nem avatkoztak, más következménnyel is járt. Eleinte némely szenvedélyes pártoskodó görbe szemmel nézett ugyan rájuk, de lassankint a helyzet úgy alakult, hogy szobájuk úgynevezett *semleges* talajjára, a magyarság nagy részének gyülekező helyévé lett. Ács ház, vagy Szerényihez fordultak ügyes-bajos dolgaikban, vagy ha egyéb fontos kérdésben hitelt adó tanura volt szükség. Sok panaszkodtak ugyanis e szegény bujdosóknak, kik úgy éltek a kaszárnyában, mint a foglyok s ennek megfelelően ingerültek és szerencsétlenek is voltak, mint a foglyok. Eleinte katonák kísérték őket minden-hová. Később fölirták nevüket s elengedték őket, becsületszóra, de ha este 9-re otthon nem voltak, értük küldtek. Így életük csakhamar nyomasztóan egyhangúvá lett. Egy kicsit sétáltak, firkáltak, olvastak, de könyvet alig kaphattak. Ács így írja le könyvtárát: «Egyik végén egy magyar biblia volt, a másik végén Goethe Faustja s a kettő közt üres hely — több könyv számára, ha lett volna». Pénztárosa is ő volt az olvasótársaságnak, s ő szedte össze eleinte a Sztambulban élő szegényebb magyarok segélypénzét, havonta. Az öreg Mészáros volt postamesterük.

Eleinte nagy zavarban voltak a főzéssel. Néhány napig kijártak a török kis konyhába, de ettől teljesen lesoványodtak, mire 5—6 tagú csoportokra oszlottak s felváltva főztek, s mikor megúnták ezt is, hol valami gazdasszonnyal próbálkoztak, hol egy Lülley nevű ravasz és élelmes zsidóval, «kinek zsebébe folyt fizetésük nagy része, de az ő gyomrukba annál kevesebb». Lülley úgynevezett régiségekkel is «koppasztotta» őket, ócska karddal, tőrrel stb., melyet a bazárban vett potom áron s tízszeres, százszoros áron adott el. Legtöbbször Perczel Mórt csapta be, ki «sokszori rászedetés után is igazi magyaros természettel, ismét rá hagyta magát zsedetni».

Miután semmi komolyabb foglalkozásuk nem akadt, egy ideig azzal szórakoztak, hogy mindenféle híreket terjesztettek, koholtak, füllentettek, ferdítgettek, egymás ugratására, vagy bosszantására. Volt közöttük egy pár «együgyű, hiszékeny fiú,» kikkel mindent el lehetett hitetni s egy pár «szenvédelyes hazug,» kik a legbolondabb híreket terjesztették ezek felültetésére. Halász Józseffel el lehetett hitetni, hogy Kara-Hisszári nevű, oly meredek sziklán épült várba zárják őket, melybe kosárban, kötélén húzzák fel az embert, stb.

De minden hírhordás, tréfa, füllentés lassanként ízét vesztette. Műveletlen, félreeső vidéken lakván, nappal a szegény városkába, éjjel a katonai lak-tanyába zárva, napjaik mindinkább egyhangúvá és unalmassá váltak.

E bajok természetesen még inkább fokozódtak az ősz utolján, mikor mind ritkábban lehetett kimenniök az épületből s a viták, véleménykülönbségek, melyek eleinte csak muló ingerültséget okoztak, lassankint jelenetökké, tartósabb haraggá, sőt néha párbajjá fajultak. Csaknem mindennap össze-zórrentek valamin. Pedig a vita tárgya gyakran «teljesen potyár» volt. Gyurmán s Berzenczey azzal rohantak Ács szobájába, hogy Kjütahja vidéke hidegebb-e, vagy Magyarországé. Ácsot hívták szekundánsul. Más alkalommal, hogy szent Imre szűzen halt-e meg, vagy sem. Szegeden ölnek-e több disznót, vagy Törökbecsén. Ács eleinte nevetett rajtuk, utóbb sajnálni és csitítani kezdte őket. Az igazhívó török pedig csak mosolygott ezeken. «Nagy bolondok vagytok ti, magyarok! hogy egymást néhány mérges szó s egy kis civódás miatt gyilkolni akarjátok! Menjete el a bimbasihoz s az utána járván a dolognak, a vétkes tisztek talpára jó sort veret s aztán ismét kérdások (testvér) vagytok s a padisahnak vendégei.»

Voltak azonban a kevésbé fontos összezőrdüléseken kívül, mélyebben járó politikai és személyes természetűek is. A kitűnőbbek között a torzsalkodás, «mely igen természetes következménye volt a szomorú eseményeknek, melyek gyászos végződésének felelősségét mindegyik igyekezett önmagától el s másokra hárítani, e torzsalkodás örökös gyűlöletté látszott erősödni s azontúl nem volt vita közöttük, csak néma harag». Ez utóbbi megjegyzés a Bem és Kossuth s Perczel Mór és Kossuth közti elkeseredett harcra vonatkozhatott, melyet aztán «aprócska párthíveikre is kiterjesztettek, úgy hogy végül valóságos háború és korteskedés folyt ezek közt».

Ilyenekről Ács csak igen óvatosan ír; inkább a jövőben tartja megvalósíthatónak a híresebb emberekről való megemlékezést. Bemet mégis határozottan elítéli. Ellenben Kossuth neve alig fordul elő naplójában s inkább csak egészen jelentéktelen, cselekvéseit, felfogását nem igen érintő dolgokban. Perczel Mórnak csak Hatoshoz írt levelét idézi, melyben ez Kossuthot «a mi második Dobzse Lászlónknak» nevezi. Azonkívül megemlíti, hogy az örökös egymás megfigyelése s egymásról való híresztelések folytán igen kellemetlen összeütközésbe jutott ő és öt társa Kossuthal, «mit ez, mert igazsága nem volt, hihetőleg hamar megbánt». «Az efféle kellemetlenségekről mitsem jegyzendek föl, bár némelyik igen jellemző lenne egyik s másik emberünket illetőleg. De árnyékoldalukat sem akarom felmutatni, miután a fényesbről nem akarok szólni, bizonyos okok miatt s *igazságtalanság is lenne, valakinek fogságban ingerültségi kitöréseit jegyezgetni.* Ilyesmí mások kezébe kerülhetne, kik nem vennék tekintetbe a különös körülményeket, melyeket nehéz megérteni annak, ki soha hasonlók közt nem volt.»

Ez összeütközés hihetőleg arra az esetre vonatkozik, midőn Kossuthnak

tudomására jutott az az 50 piaszter havi díj, melyet Ács, Kinizsy, László és néhányan Perczel Mórtól egészen jóhiszeműen elfogadtak, Kossuth ellenben úgy vélekedett, hogy aki segínyt fogad el az *ő halálos ellenségétől*, abban ő már nem bízhatik s kénytelen még aznap lépéseket tenni, Konstantinápolyba való áthelyezésükért.

Közeli érintkezésben lévén sok híres emberrel, elbámulva látta Ács, mennyivel kisebb sok nagy ember, mint azt a világ gondolja s látta, hogy némelyiket csak a sors kimagyarázhatlan szeszélye lökte oly helyzetbe, «melyre sem tehetsége, sem igénye nem lehetett».

Hogy ez a megjegyzés kire vonatkozik, nem árulja el.

De végül a heveskedés ideje is elmúlt s helyébe *unalom* és *apathia* lépett. S nem is történhetett máskép. Az első néhány héten ugyanis még tűrhetőbb volt életük, míg egymást közelebről nem ismerték s mindennap hallhattak valami újat. Csakhogy nemsokára mindenki *kibeszélte* magát; tudták, kinek mi a véleménye a leggyakrabban szóbakerülő kérdésben; tudták azt is, véleményét miféle okokkal szokta támogatni. Tudták, «ki szokott mérgeskedni, ki gorombáskodni, ki elménckedni, ki elhallgatni, mikor ellenokokra lenne szüksége». Mielőtt valaki felnyitotta száját, tudták, mit akar mondani. Könyvekből újabb eszmét nem igen meríthettek s *így* lassankint s észrevétlenül csakhamar mindenki kapott fel valami rögeszmét, melyet úntalan a többiek nyakára tolt s mint a tömlőcbeli rab többnyire, sok ember monomániába kezdett esni». Mindinkább divatba jött, hogy egymás beszédjét, véleményét már unva, egymást hallgatásukkal elnémították, vagy a tüzesebbek a már fölöslegessé vált okoskodás helyett mindenkit letorkoltak; egymást ok nélkül gyanúsítva, már új kérdéseknél sem fáradtak okoskodással, hanem beérték megszokott módszerükkel. «A beszélgetés, sőt a gondolkodás tere is mind szűkebb határok közé szorult, s abban sem lehetett mozognunk, hogy minden percben valakinek kedvenc, de élesen kiszökellő keritésecskéjébe ne ütközzünk.»

E bajon Ács azáltal igyekezett segíteni, hogy a magyarokkal kerülte az érintkezést s inkább a törökökkel s a városi keresztényekkel társalgott, de ezekkel családi életről és sok egyébéről beszélgetni nem lehetett s nyelvüket sem értette eléggé. Érezte, hogy lelke és esze mindinkább veszti ruganyosságát s «eszméi kezdenek mind szűkebb csatornába szorulni».

Ketrebe zárt életük egy másik irányban is megváltoztatta természetüket, jobban mondva: modorukat. *Eldurvultak*. Legtöbben közülök katonák voltak s beszélgetésükben, viselkedésükben faragatlanok, vagy faragatlanságot, «élesszögletűséget affektálók», amit lassanként a többiek is elsajátítottak, annál is inkább, mert kevés nő volt köztük s az a kevés is ritkán mutatkozott. Ács még aránylag legtöbbit forgott körükben, de ő is azt tapasztalta, hogy nők társasága nélkül pár év elég arra, hogy az ember «barbárrá» legyen, miután az is képes eldurvítani a különben durvaságra nem hajló embert, ha keveset és ritkán látja őket.

Erészben «a városi szépnem» csak igen keveset segíthetett helyzetükön. Ács több török s bolgár asszonyt s leányt ismert, de társaságuk, «ha adott is pillanatnyi élvezetet, nem volt finomító hatással. . . » «A török nő vagy teljesen idegen s ilyenkor vele érintkezni sem lehet, vagy ha ismeretségre bocsátkozik, magát teljesen átadó. S amilyen veszélyes a velük való megismerkedés — a nehézségek miatt — olyan hamar veszti el érdekességét és értékét. A laktanyai élet s a katonai társaság még az emigráns hölgyeken is meglátszott, talán csak «az áldott kis Perczel Mórnet s egy-kettőt kivéve. De maga a különben

oly művelt Batthyányné is kezdett katonai stíltre szokni s néha erősen dévajkodni.»

S mivel kevés volt az asszony s «az a kevés is kizárólagosan sajátja valakinek, misem természetesebb, minthogy Ruttkayné pár hónapi látogatása egészen lázba ejtette őket. «A sok nőtlen ember s szalmaözvegy mind szerelmes lett ezen egybe». S «ezen általános szerelem valóságos áldást hozott unalmas napjainkra, mert bár egy pár egyént féltékenyen berzenkedővé tett is, legtöbbször szívét meglágyította s azontul kevesebb volt a civódás és a közös édes-keserű betegségben szenvedők megszeliődtek egymás irányában. A politizálást sok feledni kezdte s esténként inkább a holdvilágra bámult, minthogy vitázzon».

Ruttkayné (Kossuth nővére) elment és sokan mások is; csak kevesen maradtak s ezek belátták, hogy nem árt néha kissé szórakozni, mit azóta gyakrabban meg is tettek. Kirándultak, sőt kilovagoltak Batthyánynéval s a két Perczelnével, résztvettek a szép török *tavasziünnepen*, melyen külön ünnepel a férfi, külön a nő és külön a gyermek. Legszebben azonban a katonák ünnepelnek. Ez alkalommal a török tiszték maguk sütnék, főznek, maguk szolgálják ki a legényeket s a padisah szokott ajándékozni bárányokat. A magyarok maguk is több majálist rendeztek.

Külön említést érdemel sívár életükben minden hét legérdekesebb napja: a szombat, azaz a *posta* érkezése. Ilyenkor már reggel nyolckor sétálni kezdtek a téres tornácon, vagy csoportokba verődve jósolgatták, kinek érkezik levele. Egyik megálmodta, ki fog írni, a másiknak előérzete volt; a pesszimista tudta, hogy mitsem kap, vagy ha igen, csak rossz hírt; az optimista előre örült a jó ujságoknak, melyeket pár óra mulva olvasni fog. Ács senkinek sem írt, senkitől sem kapott levelet, de a többiek lázas izgatottsága őt is elfogta s ő is ott ácsorgott velük tíz és tizenegyóra közt a Szolimán szobájával szemközti tornácon. Néha-néha, kivált télen mindenki felsült, mert a posta elmaradt s ilyenkor sokan Szolimánt gyanusították, hogy leveleiket elsikkasztja. Talán nem is egészen alap nélkül. Ha jött a posta, a boldogok futottak szobáikba; Ács pedig vitte a «hirlapsereget» az olvasóterembe.

Pár óra mulva az új híreket kicserélték. Aztán másnap még kiszivárgott némely titkoltabb hír, harmadnapra minden megavult s mindenki kezdett ismét a jövő szombatra nézve jósolgatni.

Végül Perczel Mór kieszközölte, hogy nejével együtt Ácsot bocsássák el Brüsszára s onnan Belgiumba. Az engedelemre azonban már nem volt szükség, mert mielőtt Perczelnével elindult volna, jött a hír, hogy *Amerika* végül hívta mindnyájukat s ezzel az internáltság természetesen megszűnt.

* * *

A világ minden tájára szétszórt magyarok vígasztalására, Ahmed bej ezt írta Batthyányné Emlékalbumába:

«Ne bánja Ön, Asszonyom, hogy honán kívül kell járnia.

Az állóvíz megromlik, a folyó tiszta s édes.

Ha a teljes hold soha le nem menne, a nézőnek szeme kevésbé gyönyörködnék benne.

Az oroszlan nem fog martalékot, ha berkéből ki nem jő s a nyíl nem üt célba, ha le nem röppen a kézívről.

Az arany közönséges por ott, hol terem és az aloes fát tüzelőül használják hazájában. Minél távolabb viszik, becse annál inkább nő.»

«Az 1001 éjből vette Ahmed e verseket? Vagy az 1001 éjbe valamely perzsa költő verseiből szúrták be?» — kérdi Ács.

* * *

1851 szeptember 8-án, Gemleknél, török gőzösre szálltak, majd a «Mississippi» gőzfregattán egyenesen New-York felé eveztek s a szép Navyard nevű kikötőben horgonyt vetettek.

Alighogy megérkeztek *New-Yorkban*, riporterek és egyéb kíváncsiak rohanták meg őket. Ácsot is bemutatták egy szerkesztőnek, kivel ugyan csak néhány szót váltott, de ez másnap mint Magyarország főrbíjéről emlékezett meg róla az ujságjában. A «nyüzött képű szerkesztőnek elménckedését» bajuszának s szakállának köszönhette, ami ott nempapnál is ritkaság volt. S így jutott néhány nap múlva a zsidók deputációjához, mellyel tisztelni óhajtottak nála. Ács megjegyzi, ha netalán zsidó rabbi lett volna, társai rögtön gondoskodtak volna róla, de kálvinista kollégái annyit sem törődtek vele, mint ő a kínai császár copfjával.

Érkezésük napján (november 10-én) a hajón maradtak. De estefelé pár alderman (tanácstag) jött a gőzösre, hogy őket a város nevében vendégül hívja az Irving-house c. fogadóba s miután kiszálltak, körülhordozták őket Brooklynban és New-York utcáin. A fogadóban néhány hétig éltek a város vendégszeretetével, mit azonban keservesen megbántak, mert megtudták, hogy a fogadós és az aldermanek ez alkalommal a városon isszonyú összeget zsaroltak. A lapok pedig a legdurvábban fölhányták a felajánlott vendégszeretetet, a magyarokat «rongyos koldusok»-nak nevezve s egyéb szidalmakkal illetve.

Ács különben naplójának egy másik helyén nemcsak azt emlegeti, mennyit loptak New-York városának tanácstagjai, hanem azt is, hogy egynéhányan a magyarok közül úgy viselkedtek, hogy pirulniok kellett; azonkívül olyanok is befűrték magukat közéjük, akiknek semmi közük nem volt az emigrációhoz s csak szégyent hoztak rájuk.

Az első napon Ács nem győzte eléggé bámulni New-York utcáinak szokatlan élénkségét s fel és alá sétált a Broadway fényes boltjai előtt. Miután pár évet töltött «a méltóságos lassuságú s mindig csöndes törökök közt» s aztán pár hónapot a tengeren, jól esett látnia «e minden irányban nyargaló népet, kocsikat, omnibuszokat, a virágzó ipar és kereskedelem ezer jelenségeit, a szabad intézmények egyszerre szembeszökő áldásait.» Szegénységét is csaknem feledte s kezdte hinni, hogy itt, hol dolgozni nemcsak nem szégyen, sőt a munkás nyugalmat s becsületet nyer, tán ő is megélhet. Kezdté foglalkozás után járni s kapott is csakhamar igen fényes ígéretekkel, melyek azonban sok lőtás-futás után félreértésnek, «mistake»-nek, magyarán: füllentésnek bizonyultak. Végre néhány lelkes amerikai hölgy magyar egyházat alapított, melynek Ács lett a papja, negyedévi 100 tallér fizetéssel; ezt eleinte pontosan meg is kapta.

Megismerkedett több amerikai pappal is, többek közt Henry Ward Beecherrel, Harriet Beecher-Stowe, az *Uncle Tome's cabin* szerzőjének öccsével, de általában nem sok örömét lelte kollégáiban. Kiállhatatlan bigottaknak vagy hypocritáknak tartotta őket s annyira megiszonyodott tőlük, hogy előre borzadt, ha fehér nyakkendő egyén jött vele szembe. Az akkoriban uralkodó *magyar sympathiát* különben nemcsak az aldermanek, politikusok, kupeczek és korcsmárosok, hanem még a papok is igyekeztek saját céljaikra

használni. Különösen a lutheránusok iparkodtak híres magyarokat templomaikba csalogatni, hogy «látásukra odacsődüljön a nép s ezáltal az egyház jóvedelme s tán rendes tagjainak száma is szaporodjék».

Március 14-én tartotta Ács első szónoklatát, kicsiny és igen tarka gyülekezet előtt. A többség katolikus volt, de akadt néhány református, néhány lutheránus, egy görög katolikus és néhány «Mózes vallású» is. Ez utóbbiak voltak legszorgalmasabb hallgatói.

Híveit «sok tekintetben különös»-nek mondja Ács. «Néhány magyar hölgy rendesen eljárt, de némelyik, mihelyt papjára megharagudott, elmaradt, mintha ezzel bosszút állna rajta. A férfiak között pedig akadt sok művelt egyén is, de legtöbbször igen faragatlan volt. Nagy zajjal jöttek a templomba s még nagyobb zajjal mentek templom után a korcsmába. Mihelyt az utolsó ima elhangzott, egyik a másikat megkérdezte, nincs-e szivarja és aztán a templomajtóban rángatták a gyufákat s rágyújtottak a szomszéd egyházakból özönlő népek nagy botránkozására.» Viselkedésük annál is feltűnőbb lehetett, mivel amerikai gentleman nappal az utcán nem gyújtott rá. Szerencsére nem értették a sok cifra káromkodást és karakány tréfát, «mely ez emberek szájából a szivarfüstnél is bodrosabb füstben gomolygott ki».

De néha tisztesebb hallgatósága volt, mely művelt hölgyekből és előkelő férfiakból állott. Egy ilyen istentiszteletről írta a *Tribune* nagy megrendüléssel, hogy több gyászba öltözött hölgy zokogott s az annyi bajban, veszélyben edzett férfiak szeme sem maradt szárazon. Ács maga is gyakran megindulással s fájdalmas gyönyörrel pillantott végig kis gyülekezetén. E kis magyar egyház hazátlan bujdosókat testvériesen kötött egymáshoz.

Egyéb bosszúsága is volt «e bakából, szolgabíróból, prókátorból stb. alakult egyes magyar közönséggel», mert «legjobb embereik is azon furcsa képzeletben voltak», hogy a magyar egyházat azért alapították, hogy *őt* «keresetmódjában pártolják.» Hiába magyarázta nekik, hogy csak maguknak tesznek jót, ha eljárnak az istentiszteletre, mert «több tehetős polgár szemmel tartja őket s megmondták, hogy álláshoz segítik azokat, kik az egyház becsületesebb tagjainak bizonyulnak».

Az ily kellemetlenségek miatt szinte jól esett neki, midőn a következő évben fizetése kezdett kimaradozni; egy ideig még szónokolgatott, de aztán feloszlatta a magyar egyházi közönséget, s más foglalkozás után látott. Június 12-én tartotta az utolsó istentiszteletet. Anyagiakban e papi kereset idején igen gyöngén állhatott, amit április 3-iki (1853) tréfás levele bizonyít. «Oculata revisitot tartottam írószereim fölött s kisült, hogy még van néhány csepp tintám és félív papírosom . . . Mire írom holnap a prédikációt, még nem tudom. Annyi bizonyos, hogy egy centem sincs, de az nem baj. Textusom leend: «A holnapi nap gondot visel az ő dolgairól».

Ezidőtájt sikerült néhány barátjával betegápoló egyletet alapítania, melyre a betegek gyakran iszonyú állapota miatt nagy szükség volt. Egy társukat, ki ragályos betegségbe esett, házigazdája kiüzte otthonából úgy, hogy az utcán halt meg. Egyletük kevés tagból állt, de pár évig, míg Ács New-Yorkban tartózkodott, igen hasznosan működött.

Ez volt az egyetlen egylet, melynek Ács tagja lett. Politikai egyletekben nem vett részt. A más nemzetbeli emigránsok, a franciák, németek, olaszok stb. gyakran tartottak gyűléseket s azokra néha egy-két magyar is element, de «többnyire csak holmi vizeszű magyarok». Az egyetlen Meszlényiné (Kossuth sógornője) szeretett szenvedélyesen politikai mozgalmakat látni s

őhajtotta volna, hogy az ottani magyarok gyűléseket tartsanak, még pedig minél gyakrabban. Ácsot is igyekezett rávenni, hogy részt vegyen ilyesekben.

A magyarokkal Ács sűrűbben érintkezett papszkodása alatt. «Sok közülök szegénységében és nyomorában olyan volt, hogy mély tiszteletet kellett iránta éreznie, de némelyiket a szegénység cinikussá tette. Sőt volt olyan is, aki aljasságig sülyedt. Legtöbb hitvány azok közt találtatott, kik egykor *rendes* katonák voltak. Ezek, mihelyt a fegyelem alól kikerültek, kihágásokat követtek el s nem egy közülök éjjel-nappal korcsmákban dorbézolt. Akadt köztük olyan is, ki azt hitte, magyar nemesnek nem illik dolgozni. S hogy aztán mégis élni tudjanak, kénytelenek voltak olyan eszközökhöz nyulni, melyek épen séggel nem illettek magyar nemeshez. Egy-két magyar tűrhető helyzetben vergődött; a legtöbb szűken tengett nehéz munka után, sok iszonyú inséggel küzdött. Volt, ki mihelyt a hajóbert megfizette, visszatért Európába; találkozott néhány, ki a honvágy és szegénység következtében megőrült. Sok nyomorban veszett el; sok elszéledt Amerika távolabbi rétegeibe.» Közlelbi ismerősei közül Fráter Alajos, Nyújtó Mátyás korcsmát nyitottak, Thuolt Pista «lovagdát», Kinizsy dr. Kelemennél labdacsokat gyűrt s résztvett a járvány elleni «*tincturus-papricus*» gyártásában. Megemlíti Vékeyt, az arab mesék Szindbádját, az «örökké utazót s csoda dolgok szemlélőjét», Debreczyt, a borbélyt, ki száját soha be nem fogja; a «hosszú» Török Lajost, ki korcsmáros, Vurglits Antalt, ki suszter lett Amerikában, az «eredeti» Fischert, Grecheneket, «a hallgatag buksit, kinek csak néha jó meg a szava, de ilyenkor oly zajt csap, mint egy rácharang», Kovács Pistát, a «pechvogelt», Dudás Jánost, a lezüllött regimentspatert, Jennert, Dömötör Jánost, Kalápsza Nepomukot, kitől Thuolt Pista átvette a lovardát stb. s végül Berenczeyt, ki elment Kinába, hogy feltalálja a székekelyek eredeti hazáját, «s mint a régi látnok szolgálja, sem jobbra, sem balra nem néz, nem köszön senkinek, meg sem áll, le sem ül, de megy . . . megy . . . megy . . ., míg valahol puliszkával nem kínálják. Ott megáll, mert arról észreveheti, hogy ott laknak a Góbék . . .»

Midőn a magyarok sorsáról hallott, úgy tűnt fel Ácsnak, mintha az 1001 éjbeli furcsa kalandokat olvasná, «melyekben királyfiak változnak öszvérekké, teherhordókká, szegény halászok nagyvezirekké; hol egyik a homokból is csupa drága gyöngyöt kapkod fel, a másik kétségbeesetten ül le s elmondván, mikép nincs több Isten, mint Allah, és Mohammed annak látnoka, kezeit összedugva tétlenül várja, míg a gondviselés csodat teend számára s griffmadarak tojnak elé templom nagyságú gyémántokat. Egyiknek nyakán csipajkózik a lerázhatatlan tengeri öreg, a búbanat és honvágy s ő ezt leitatni iparkodik. Másik hálóját hányja ki s a reménylett aranyhalak helyett majmocskáát von a partra . . . S a vándor ember balgaságai fölött a jó Allah mosolyog.»

Ács 1853 április elején, miután a magyar egyházat feloszlatta, más kereset után nézett. Több magyar ismerőse és barátja, így Michaelovich, megtanulta a fafaragást és Németh József századossal együtt, saját lakásukon, darabszámra dolgoztak egy bútorgyár számára. Ő is kijárt hát hozzájuk naponta néhány órára s tanulni kezdett. Már rózsát is tudott faragni, «rózsafából metszett farózsát». De mielőtt művészetét tökéletesíthette volna, műhelyük megbukott, mesterük, Németh József iszákossága és szerelmeskedései folytán.

Ebben az időben, április 18-án kapta bujdosásuk óta az első levelet hazulról. Gyászlevél volt, mely nővére halálát tudatta vele.

(Vége következik.) Rédeyné Hoffmann Mária.

A Napkelet könyvtára. Amint lassanként szaporodnak e vállalat füzetei, egyre világosabban megvalósul annak idején kitűzött programja. Már az eddigi füzetek tartalma is: a magyar költészet klasszikusai, a jelenkori szépirodalom legismertebb, vagy csak újabban feltűnt nevei, aktuális érdekű tanulmányok és egy nagy magyar zeneművész életrajza, beszédes bizonyúság volt a vállalat sokoldalú, de a mai szükségletet folyvást szemmel tartó szándékainak. A nyár folyamán megjelent négy újabb füzettel a program további pontjai világosodnak meg. Míg ugyanis egy először itt megjelenő új regény a mai szépirodalom felkarolását folytatja, aktuális, vagy örök magyar érdekű történeti forrásművek s egy, a magyar glóbuszon messze túltekinthető művészettörténeti forrásmű vonják méltán magukra figyelmünket a csinos kis sárga füzetek során. S hogy a Napkelet könyvtára a nagyvilág szellemtörténeti ünnepein is époly méltó áldozattal kíván résztvenni, mint a magunkéin, annak további jele — szent Ferenc Kis Virágainak magyar fordítása Tormay Céciletől — csakhamar szintén szemünk előtt lesz. Belőle folyóiratunk jelen füzeté közöl mutatványt s mire e sorok napvilágot látnak, Tormay Cécilének e mély lelkesedéssel, vallás és költészet együttes áhítatával végbevitt szép műve már ország-szerte forgalomban lesz.

Néhány szót ezúttal a nyáron megjelent négy újabb füzetről, mielőtt legközelebb egyenként is elhangzanék felőlük a szakértő bírálat.

Oláh György kis regénye, a Görög-tűz, egy jelentéktelen kis emberi életből mutat be néhány hétig tartó hirtelen nagy fellendülést, egy szinte álomnak tetsző rövid csillogást, szappanbuborékot, mely elpattan, sustergő görögtűzet, mely hirtelen kialszik. A kommunizmus utáni visszahatás zavarai közt mintegy akaratlanul sodortatik a kis Barcza főhadnagy a hatalom polcára, becsvágya felgerjed, kiélt, túlfeszíti magát s oly nyomasztó módon tapasztalja oda nem valóságát, hogy

a bukást, a régi ismeretlenségbe való visszaesést áldásként fogadja. Rajta kívül mind környezetéből, mind pedig megyebeli kiskirálysága engedelmes polgárai közül több élesen körvonalazott alak válik ki s főképp egy serdülő leánynak jut jelentékenyebb szerep, kit az ürbe emelkedő pálya majdnem áldozatként ragad fel maga után a rajongó szerelem fonalán; szerencse, hogy mielőtt a fonal elszakadna, a fennröpülő maga is a biztos földre ért.

Condivi: Michelangelo élete, egy másik füzet címe. A magyar művészettörténeti irodalomban ritkaságszámba megy idegen forrásművek lefordítása és közzététele. Nem is volna sok értelme oly forrásműveket magyarra fordítani, melyek csak a tudóst érdeklik s melyeknek csak a szakember láthatja hasznát: a szaktudós jobb szereti az effélet a maga eredeti mivoltában. Michelangelónak ez az életrajza azonban, melyet egy hűséges, őt nagyon jól ismerő és értő, kedves tanítványa, sőt intimusa, Condivi írt s még a mester halála előtt néhány évvel kiadott: oly rendkívüli emberi nagyságot, oly közelről s mégis a lángelme iránt oly megható tisztelettel állít elénk, modorában annyi szeretetreméltó, közvetlen és mégis tárgyilagos eleganciával, a mester nagy alkotásainak, létrejöttük körülményeinek oly alapos (mert sokszor magától a mestertől szerzett) ismeretével, versengő mesterek, nevezetes olasz családok és városok, művészetet felvirágoztató pápák oly eleven korszerűségével, hogy olvasása kész tanulság és ismeretvágyat ébresztő gyönyörűség. Gróf Zichy Rafaelné, aki ez idestova négyszázéves olasz könyvecske lefordításának nehéz feladatát vállalta s annyi szeretettel és minden homályt eloszlató, minden adatot ellenőrző, minden célzást megvilágító gondnal végezte, bizonyára úgy vélekedett, hogy az a magyar közönség, amely egyetemes művészettörténeti tanulmányoktól annyira idegenkedni látszik, bizonyára nem idegenkedik a művészi és emberi nagyság közvetlen megismerésétől, csak meg

kell neki adni az alkalmat és lehetőséget. Mi is azt hisszük, az igazi műveltség terjesztésének egyik leghatékonyabb módját találta el e mű fordítója, hisszük, hogy sikere lesz s a siker kedvet ad neki a folytatáshoz.

A közvetlen megismerésnek, a forrásmű terjesztésének szerencsés gondolata sugalmazta a vállalat legaktuálisabb érdekű füzetét, a «Mohács Magyarországa» címűt, melynek anyagát Bartoniek Emma állította össze és fordította magyarra, még pedig igen világos, könnyen folyó, egyszerű, jó magyarsággal. Aki e kis füzetét végigolvassa, az szinte közvetlenül átéli a mohácsi katasztrófát; Burgio, akkori pápai nuncius jelentéseiből 1525 áprilisától kezdve mind reménytelenebbül érzi a tragikus veszedelem feltarthatatlan közeledését; majd Brodaries István kancellár és szerémi püspök elbeszéléséből, ki maga is résztvett az ütközetben s egyike volt azon keveseknek, kik a harctérről el tudtak menekülni, aprólékosan megismeri a mohácsi csata egész lefolyását; végül egykorú okmányokat és leveleket olvashat Lajos király haláláról és holttstetének feltalálásáról. Egy jól elrendezett, mindenről közvetlenül felvilágosító, igazi kis Mohács-okmánytárt kap itt a Napkelet könyvtárának közönsége s kap belőle nemcsak adatszerű ismereteket, hanem közvetlen érzését a «zord időknek», ösztönzést az elmélyedésre, kap igazi történelmi megértést. Maga a mohácsi csata csak véres megpecsetelése annak a belső ziláltságnak, egyenetlenségnek, gondtalan önzésnek és pártoskodásnak, melyről a nuncius jelentései annyira fájdalmas részletekkel telített képet rajzolnak élénk s melynek alapján már négy hónappal a csata előtt (1526 ápr. 25-én) ezt írhatta a pápai titkárnak: «Öszentsége tekintse Magyarországot úgy, mintha máris elveszett volna».

Kiváló figyelmet érdemel végül az új füzetek sorában mind a szélesebb közönség és az iskolák, mind pedig a tudós világ részéről: Pais Dezső Magyar Anonymusa. A magyar honfoglalásnak és a fejedelmek korának első történetírója s általában a legrégebb magyar történelmi mű szerzője, a névtelen jegyző, már vagy száznyolcvan év óta foglalkoztatja a magyar történettudományt szinte szakadatlanul. Ismeretlen személye és kora, műve hitelességének kérdése, de tárgyának, a honfoglalásnak, a nemzeti történetben alapvető helyzete: meg-

értetheti ezt a rendkívüli érdeklődést a tudós világ részéről. A latin nyelvű mű mindmáig Szabó Károlynak csak nem klasszikussá vált fordításában forogt közkezen magyar nyelven. Ily, itt csak sommásan jelzett előzmények után teszi most közzé Anonymus művét a Napkelet könyvtára Pais Dezső fordításában, bevezetésével és jegyzeteivel.

Szabó Károly Anonymus-fordítása több mint hatvan évvel ezelőtt készült, tárgyi tekintetben a tudomány akkori színvonalán, szövegezésében azonban kora nyelvtől független, régieskedő stilizálással. Azóta az Anonymus-kutatás roppant nagyot haladt s történet-és nyelvtudomány összefogásával épen az utóbbi években ért el váratlanul szép és határozott eredményeket, melyek alapján magát az első magyar történetíró szövegét is másképpen értjük most már, mint Szabó Károly, magyar személy- és helyneveit másképpen olvassuk és ejtjük, mint ő. Tárgyilag közelebb férköztünk Anonymus hajdani valóságához, mint Szabó Károly kora. Nos, e történeti tárgyismeret minden újabb eredményét és hódítását felhasználja Pais Dezső a latin Anonymus helyesebb értelmezésére; tárgyismeretben kíván kortársa lenni a névtelen jegyzőnek, nem pedig magyar stílusában, amije Anonymusnak úgysem volt, mert hiszen latinul írt. A szöveg magyarra fordításában ennél fogva azt a józan és célszerű elvet tűzte ki maga elé, hogy minden hangulatot kelteni akaró, régies stilizálás mellözésével, mai magyar nyelven, egyszerűen és híven megmondja Anonymus latin szövegének pontosabb tárgyismeret alapján most már világossá vált igazi értelmét. Egy új Anonymus áll így előttünk, kit eddig csak a tudós kutatók sejtettek, de a maga egészében még eddig nem állítottak élénk. Legyünk azonban meggyőződve arról, hogy ez az új Anonymus az igazi, a régi.

Pais Dezsőnél, a magyar névtörténet e nagy önállóságú, kiváló kutatójánál, az Árpádkori magyar nyelv és történeti földrajz e jeles ismerőjénél alig vállalkozhatott volna valaki méltóbban erre a feladatra. Magyar Anonymusa új állomást jelent a honfoglalás-történet irodalmában, évtizedes eredmények gyűjtő medencéjét s nem egy jegyzetével úttörést további megoldások felé. Bevezetése tömör összefoglalást nyújt az Anonymus-kérdés-

történetéről; szövege világos olvasmány; jegyzetei, melyek valóságos kis névszótárrá nővik ki magukat, minden nehézkes, tudós apparátustól mentes és így a laikusnak is könnyen hozzáférhető, sokszor meglepően érdekes tudományos kincset halmoznak fel; a füzet végén közölt Anonymus-térkép pedig mintegy szemléletbe vetíti át a végzett nagy munka eredményeit. A Magyar Anonymusban oly könyvet tett közzé a Napkelet könyvtára, mely míg egyfelől a legnagyobb népszerűsége hivatott, másrészt igaz, komoly súlyt jelent a szaktudományok mérlegén.

Magyar Néző.

Mohácsi Emlékkönyv 1526. Szerkesztette a Magyar Történelmi Társulat megbízásából *Lukinich Imre*. Ennél a könyvnel érdemes megállanunk. Félbőr-kötése 17. századi nagyszombati kötés után készült s a késői magyar renaissanceknak nyugodt, de életteljes vonalvezetésű monumentalitásával példaképpen állítható kiadóvállalataink elé, a szerkesztő-könyvtárigazgatónak és a kiadó Egyetemi Nyomda vezetőjének, Czako Elemér államtitkárnak, egyképen dicséretére. Amilyen nevelőhatású a könyv kiállítása, éppolyan hatásos lehet, ha olvassák, a könyv tartalma. Reméljük, minél szélesebb körök fogják olvasni. Legalább is illendő dolog volna, hogy azt a könyvet, mely a Történelmi Társulat elnökének, gróf Klebelsberg Kunónak bevezető szavai szerint meg akarja mutatni, mit köszönhet Európa a magyar nemzetnek, a mohácsi áldozatnak és egyúttal le akarja róni a nemzet kegyeletét II. Lajos, Tomori és több ezer társa iránt, akik vérüket ontották a hazai föld védelmében, — ezt a könyvet olyanok is vegyék és olvassák, akik, bár anyagi erejük megvolna — a kötet feltűnően olcsó árú — még mindig nem emelkedtek ki abból az igen elterjedt megszokásból, hogy újságon kívül egyebet nem olvasnak. A kiadó Történelmi Társulat és az Egyetemi Nyomda egyesített erőfeszítése megérdemelné, hogy ez a kötet hódítson el a magyar kultúra számára minél több embert az analfabetizmustól (mert analfabéta az is, ki tudna olvasni, de nem teszi).

A könyvben a mohácsi vészrel összefüggő kérdéseket szakemberek tárgyalják külön tanulmányok keretében. Mindegyik tanulmány folyamatosan, olvasásra alkalmasan van írva, mindegyik végén néhol százakra menő jegy-

zet foglalja össze a felhasznált irodalmat. Ma, amikor széles körök még mindig lázadozás nélkül tűrik, hogy félművelt vagy lelkiismeretlen áltudósok hírlapokban nyilatkozzassanak hosszú és bonyolult történetünknek legnehezebb kérdéseiről: talán némi nevelőhatással lesz, ha az olvasók e kötet tanulmányaiból megismerik a kritikai apparátus kiterjedt voltát, mellyel a régi dolgok ismerete egyedül közelíthető meg. E tekintetben a Magyar Történelmi Társulat megtette kötelességét: a közölt tanulmányok a Moháchoz vezető korszakot oly részletesen, a modern tudomány követéseihez híven dolgozzák fel, hogy itt már a tudomány alig fog tovább haladhatni; minden lényeges kérdést elintéz ez a kötet.

Pedig voltak itt igen fogas kérdések. Köztük a legfontosabb kétségtelenül magának az útközletnek lefolyása s ezzel kapcsolatban a hadtudományi kérdések egész komplexuma, melyek mindeddig, valljuk be az igazat, teljesen homályban voltak; az egyik író a másiktól vette át ugyanazt a hadtörténetileg értelmetlen, összefüggéstelen előadását a csatának. Most mindez tisztán áll előttünk, megmagyarázta nekünk a két félnek, magyarnak és töröknek erőviszonyait, felvonulását, a heteken át tartó csatározásokat, az útközletnél a két fővezérlet és egyes csapattestek szándékait és végrehajtott mozdulatait, a terepnek alakulását és hatását kiűnő hadtörténészünk, Gyalóky Jenő a kötetnek kétségtelenül fénypontját tevő, szinte százalapnyi tanulmányában. A csata lefolyására vonatkozó sokféle ellentétes adatot előttünk konfrontálja és előttünk veszi ki azokból a használható, ténybeli megállapításokat. Adatok sűrű tömegéből így szűródik le a pontos kritikával és modern hadászati gondolkodással az a kevés biztos tény, melyből rekonstruálható a csata története. Gyalóky mintaszerű munkát végzett s messze felülmulta azon hadtörténeti színvonalat, melyhez a bécsi hadi levéltár korábbi publikációi hozzászoktattak bennünket. Ítéletei biztosak, mert rendkívül körültekintően és óvatosan ítélkezik. Így aztán ítéletei egyúttal véglegesek is. Így intézi el végképen a Lajos király meggyilkolására vonatkozó badar mesét, mely tengeri kigyó vagy fumei cápaként szokott felmerülni a föntemlített áltudósok cikkeiben. Szerémi-

nek, János király félkegyelmű udvari papjának, elbeszélése a csatát követő éjtszakán a két magyar fővezér, Tomori és Zápolyai György összeütközéséről, melyben magyar csapattestek mérsárolták le egymást s a két fővezért s velük Lajos királyt, épen olyan izetlen mese, mint aminőt egy német újságlap közölt: amely szerint a Pozsonyhoz közeledő Szolimánhoz a pozsonyi polgárok ezeregszáz szüzet küldtek ki, de ez mindet leölette és az egész várost elpusztította — amint ez *Pukánszky* Bélának a Moháccsal összefüggő hírlap-irodalomról szóló érdekes cikkében olvasható.

A csata leírása körül csoportosulnak a vele összefüggő politikai és diplomáciai, másrészt kultúrtörténeti tanulmányok. Az elsők közt Artner Edgár a pápai diplomácia, Török Pál a többi keresztény állam, főként Német- és Franciaország, Velence állásfoglalását rajzolja a török veszedelem és Magyarország megsegítése dolgában. Mindkét tanulmány mintaszerű szöveghasználatlaltal és körültekintéssel készült és a hírlapok hüne által közkeletűvé vált több félreértést is tisztáz. Így érdemes tudomásul venni az első cikkből, hogy a pápa természetesen nem állott a török pártján, amint ezt sokan abból következtetik, hogy 1526 májusában Franciaországgal és Velencével szövetségre lépett V. Károly császár ellen. A pápa volt az egyetlen hatalom, mely tetteleg, tőle kitelhető nagy pénzekkel, zsoldosokkal és pozitív tanácsokkal segítette Magyarországot. A liga megkötése nem volt, nem is lehetett Szolimán elhatározására befolyással, hisz ő már 1525 végén elhatározta a háborút és megkezdte ennek előkészületeit. De még Ferenc francia király sem állott szövetségben Szolimánnal, amint ezt Török Pál az adatok pontos időrendi elhelyezésével megmutatja. Ferenc csak addig kacérokodott a törökkel, míg a fentemlített ligát meg nem kötötte, ettől kezdve helyzetét európai szövetségeivel akarta megjavítani. De Luther sem lehet vádolni, mintha az ő állásfoglalása tartotta volna vissza a német birodalmat Magyarország nagyobb lendületű támogatásától. Luther erre vonatkozó korai nyilatkozatait Török Pál helyesen állítja be a humanizmus és kezdő protestáns mozgalom polémikus érvei közé, melyek egyedül a pápa hatalma ellen irányultak s a török veszedelmet stilisztikai fogás gyanánt használták fel, anélkül, hogy

komoly politikai vagy katonai megfontolásokat akartak volna kifejezni.

Egészen ismeretlen diplomáciai vonatkozást hoz Miskolczy István cikke egy római levéltárból: egy olasz magántudós, Balacco Balacchi fáradozásairól, hogy a nyugati keresztény fejedelmek «mindnyájunk közös üdvének védelmére» megsegítsék Magyarországot. Lengyelországnak jól felfogott önzéstől diktált, de barátságos állásfoglalását a lengyel eredetű magyar király megsegítése dolgában Dybowski János krakói egyetemi tanár, a magyarság igaz barátja, írta meg a tőle megszokott pontos részletezéssel. Az ország belső állapotát Bruckner Győző nagyobb tanulmánya vizsgálja, amint kell is: «grau in grau», nagy kütfői ismeretekkel. Néhol talán sokat is ad a rosszból, így, mikor a mohácsi vész előtti bűnöséletű katolikus egyházfők, Bakóc, Szatmári, Szalkai sorában Horváth János szepesi prépost életét is részletesen elmondja, holott a felhozott adatok nagyrészt az 1526 utáni időre vonatkoznak s Horváth, ki kilépett és megházasodott, nem számítható a katolikus prelátusok közé. Viszont Tomori, a «fehér hollót», csak megemlíti, Brodaries püspökről pedig, ki szintén fehér lélek volt, egészen megfeledkezik e felsorolásban.

A kultúrtörténeti cikkeket a megfelelő szakemberek: Pukánszky-n kívül Harsányi Pál, Tolnai Vilmos, Rédey Tivadar, Solymossy Sándor, Gergely Endre írták, bennük tömérdek érdekes és értékes részlet az irodalom, költészet, művészet, érem- és régiségtudomány mezejéről. Jellemző a tapasztalat, melyet Solymossy néhány évtized előtt tett a mohácsi csatásíkon: parasztkok azt mondták neki: nem tudjuk mi, mi vót a mohácsi veszedelem. Reméljük, azóta megtudták, mert érdeklődésüket talán felébresztette a velük érintkező középosztály, melynek kötelessége volna a parasztszótlyt ilyenekre is nevelni. Ennek a könyvnek is el kellene jutni ilyképen, másodkézből, a földműves tömegekhez.

A könyvnek belső és külső harmóniáját a szerkesztő hozta létre, akinek különös érdeme, hogy egyes, még pedig fontos, tanulmányokat az irodalomban még többé-kevésbé ismeretlen szerzőkkel íratott meg. Az a melegszívű fáradozás, mellyel ő a kezdőknek nevet és alkotni alkalmat szerez, általában jellemzi a szolidáris érzéseket, melyek kutatóinkat ma egybekötik a Törté-

nelmi Társulat kereteiben. A kötetnek ismeretlen adatai legnagyobbrészt a Társulat szellemi fiálaléiban, a külföldi: bécsi és római történeti intézetekben gyűlte össze.

Végül egy kicsiség: János király neve Zápolyai, amint Gyalóky tanulmánya is így írja, nem pedig Szapolyai vagy Zápolya. *Szekfű Gyula.*

Szilágyi Dezső; Hazamentem. Szilágyi Dezső a szerény emberek közül való volt. Abból a hatalmas költeménysorozatból, melyet halála után barátai adtak ki, más már életében útrabocsátott volna talán két kötetet is és fölfedeztetne volna magát. Az ő nevére csak egy-két folyóirat szűkebb-körű olvasóközönsége figyelt fel, ha egy mélyzengésű költemény alatt néhanéha megjelent s amikor könyvét megkaptuk, már csak egy halott költő arcát idézhetjük magunk elé. Szomorú sors: a «maga cigánya» volt. Az igazi, elhivatott poéták sorába tartozott; azokéba, akiknek számára a költészet nem játék, zsonglőrösködés vagy olvasmányhangulatok rímekbe szüremlése, hanem a lélek vulkánikus izzása, vajadás és megkönnyebbülés. Érdemes és kegyeletos tett volt barátaitól, hogy legalább most kezünkbe juttatták ezt a kötetet s így fölfedezheti a közönség — sajnos későn — Szilágyi Dezsőt, a költőt.

Abban a hangversenyben, ahol a magyar sors keserű végzetességét és az örök emberi lélek érzéseit zengik a húrok, Szilágyi Dezsőnek érces, tiszta és egyéni hangja van. Abból a nemzedékből való, melynek útján szakadékot robbantott a nemzeti katasztrófa s így választania kell, hogy vagy titáni erővel újra egyéforrasztja a földet, vagy belenyugszik, hogy nincs út tovább a jövő felé. Szilágyi Dezső karja még tette feszül, ajka a vihar haragjával «protestá egy egész világ ellen», de karját megbénítja, hangját lefojtja valami. Végzetes örökséget hord magával: egy erdőnyi temető hívó üzenetét. Lelkében ott csirázik, él a korai elmulás sejtelve. (Pacsirtaszó az élet: megszakad.) Nem a dekadencia kacérkodása ez a halállal, hanem a sorsot látó jós keserű tudata. (Mi is van otthon? ... Hisz hazamegyek. Elvisz a régi döcönös vonat... De jaj addig még egy kis kerülöm lesz: El kell kerülőm még — a síromat.) Kerülné a sírját, menekülne a rémtől, de örökké hallja a kuvik szavát s lába önkéntelenül tesz egy-egy lépést a temető felé. (Lehajtom fejem, mint az

értt kalász s várok valami csendes aratásra.) A haláltánc-énekek borús megadása hangzik szinte egész kötetében. Minden költeményének mellékzöngéje a halálvárás, mindig halljuk vagy sokszor csak sejtjük a korai aratásra induló rém nesztelen lépteit.

A halál közeledésének egyre erősödő tudata lázas munkára ösztönzi, mert hamleti vívódások eredményeképpen ott áll előtte: «a tett csak az igazság» s a halál gondolatánál is szomorúbb kép a «nyomtalanná lett ember». A számára kimért rövid úton alkotnia kell. Nem menekülhet az «érzéketlenség szent madártávlatába», puha asszonyváll nem tarthatja vissza pihenő vendégül, úzi a láz, hogy elsírja a testvértelen magyar Ázsiába vágyódását, elsírassa az «erdélyi ég szeméből ellopott nap-sugarat», a tettig lendítsen minden magyar kart s a maga hitének emeljen gránitemléket, melyre fölvésesse: «földi, hazamegyünk». A gondolatok mélysége, az igazi tűz s ennelfogva a szuggesztív erő sohasem hiányzik nála.

Az erősödő halálsejtemen másrészt a saját lelki és testi képét figyelteti vele. Tükörbe néz, figyeli önmagát, hogy megörökíthesse arcának minden vonását, kezének minden mozdulatát. Az *Arcjáték*-ciklus önarckép-sorozat. Festők szokása szerint készített képek (néha csak egy-két ecsetvonás, máskor szélesebb kivitelű gondos rajzok) melyek a költő belső és külső valóját vannak hivatva megérzékíteni és megrögzíteni. (A *homlokom*. Üllő, döngetik gondkalapácsok. Deszka. Szúk örlik: koporsóácsok. Az *ajkam*. Pap, ha sóhajt, Szív ha csókol, Hogyha föl-kacag: pohár. A *szemem*. Halottégető kemence Kiparázsló kettős szája, Álom-faló véres máglya. Benne égnek kedv, szerencse, Szerelem, szív, bú, erő Lángja, színe megmutatja: Melyik halott tört elő?)

Néha derűsebb színeket is láthatunk vásznán. A komoly, szenvedő, tüzben égő homlok helyett egy vigább gyermekarc tűnik elő. Szeretné megállítani, megfogni az igazi ifjúság e ritka és varázsos pillanatát, hisz jussa volna hozzá, de hiába. Virágénekeiben, s ha a «szent család»-ra gondol, olykor suttoágisg ellágyul szava.

Számlára a tett az igazság, érzi a kötelesség kényszerítő erejét önmagával meg minden szűkebb és tágabbkörű közösséggel szemben is, gesztusa a belső tűzé és lendületé; az elszibbadtság, a játékból való önkéntes félreállás

hangulata csak nagyritkán lesz úrrá rajta. De ez a hangulat is mindig elegendő ihletanyagának bizonyul nála egy-egy közvetlen őszinteségű költemény számára. A természetet egészen homocentrikus szemszögből nézi, a végtelen kozmosz minden mozdulata az ő szemével nézve csak eltanult utánzása az ember testi életének. (Magától nem tud így az ég, Szinjátékát az embertől tanulta.) Éles szeme van a természet megfigyelésére. Látni és láttatni, sejtteni és sejtetni tud. Nagyszerűt és mindennapit egyaránt szimbolummá tud avatni: innét van költészetének pompás szimbolumgazdagsága, mely gondolatait maradandó élménnyé teszi az olvasó számára.

Képelete eleven erő, könnyen és hirtelen lendül s fáradtság nélkül tud csapongani a végletek határán. Nyelve néha merész, de nem szakít teljesen a nemes költői hagyományokkal, sőt itt-ott erősen bibliai zengésű. Prózája még a legveszedelmesebb helyzetekben se alacsonyul le.

Kötetének egyik legmaradandóbb értéke *A magyar dal* című rapsozdiája. Lelkén végigseng, sír, zúg a magyar dal a dajkanótától a jövő daláig, a tépott ország véres riadójáig. Az az érzésünk, hogy Szilágyi Dezső hivatva lett volna megírni a jövő dalát is. Bizonyosságunk ez a szép kötet, mely nemcsak ígéret, hanem ajándék. Sajnos az első és utolsó.

R. I.

Molnár Ferenc : A Gőzszlop. A «Gőzszlop», a szerző barátja, egy részeges kapitány, ki a margitszigeti gyógyfürdőben reggelig kártyázik, aztán ruhástul, köpenyestül, kardostul beül a forró fürdőkádba, innen kisiet a fagyos hidegbe s átmegy patikárius barátjához egy pohár cognacra. Gőzölgő alakját gőzszlopnak látja az írő. Gőzszlop kapitányvolta azonban csak látszat, pára és gőz, mondhatnám gőzszlop, mert csakhamar kiviláglik, hogy hősünk csak exkapitány, sőt az sem, csak kapitányi uniformisba öltözött baka. De mért hitessük az olvasót? Eláruljuk, aminthogy végérvényesen ki is derül, hogy Gőzszlop még csak nem is baka, hanem egyszerű kalandor.

«Kapitányunk» jellemének van tehát egy sebezhető pontja: hazug és jellemtelen. De föllentéseit csapongó képzelettel szerkeszti meg s van benne bizonyos kedves, bohém vonás. A szerző rokonszenvét ügylátszik ezzel ragadta meg; ezért rajzolja oly feltűnően meleg

szeretettel. S tán még valamiért. Hősünk tömérdek élettapasztalattal rendelkezik s mégis — filozemita. E gyöngejét nyíltan bevallja barátjának: Molnár Ferencnek (nem föllent-e ismét?), a szerző elhiszi neki s elég fontosnak tartja a dolgot arra, hogy részletesen foglalkozzék vele. Igaz, e részlet egyáltalán nem tartozik a regény meséjéhez.

Gőzszlopnak eszerint két jeles zsidó barátja volt: az egyik egy pajeszes és kaftános galíciai, a másik egy Radó («előbb Roth») nevű hadnagy. A kaftános azzal vívta ki Gőzszlop barátságát, hogy «*érfi* volt». Bement egy Andrásy-úti ragyogó kávéházba, ahol selyembe öltözött asszonyok uzsonnáztak s kávéért kért. A pincérek nem szolgálták ki, mert «a zsidó kávé szégyelte őt a zsidó vendégek előtt». Mit csinált a kaftános? Fölmont az emeletre, megkereste a háziurat, ügyvédért telefonált, egy órai alkú után megvette a házat (mit Barem!), visszament a kávéházba s felmondott a kávésnak. A kávé elájult. E hőstett annyira imponált Gőzszlopnak, hogy a most már kávéssá lett kaftánost barátjává fogadta s a kassza mellett el-elsnapsozott vele. «Csak az nem volt szép a kaftánostól, hogy kávé korában szürke angol ruhát viselt: tulajdonképen sohasem lett volna szabad levetnie kaftánját», fejezi be meséjét Gőzszlop. A szerző elfeledte megkérdezni Gőzszloptól: mi volt hát «szép» a hőstettben? Az üzlet? Miért volt a kaftános «*érfi*»? Mert kétségbeejtő, hogy amikor azzal lép elő férfivá, hogy kaftánja becsületét megvédi (helyesebben: megvegye), a drága ruhadarabot a további üzlet kedvéért mégis leveti. Mért rontja le e tétével hőstette ethikai értékét, mikor így az előbbi kávéssal hogy úgy mondjam: egy horizontra süllyed? Hogy tudott megválni férfiaságának egyetlen dokumentumától? Mind e kérdések méltán nyugtalaníthatják Molnár olvasóit, de látni fogjuk, hogy Molnárnak a maga szempontjából mégis igaza van. Mert, ha jól értjük Molnár mélyértelmű példáját: a kávé, aki a kaftánost megsértette, csak a dolog szépítése kedvéért zsidó. Hogy úgy mondjam: regényzsidó. A valóságban nem az. S ez esetben a mese titkos értelme és tanítása: bosszú, asszimiláció (ezért változik át a kaftán angol kabáttá), térfoglalás! Kénytelenek vagyunk azonban megállapítani, hogy Molnár e — hogy nevezzük? — «társadalompolitikai»

eszméje, sajnos, nem új. Nem egyéb, mint a gyakorlatból levont példa s legfeljebb arra jó, hogy aiahúzottan hangsúlyozza az író «liberalizmusát.»

Gőzszlop expakítvány másik jeles barátja Radó hadnagy volt, «vékony, fekete zsidógyerek, de pontos, rendes, nagyon jó katoná». Egy hadgyakorlaton tisztiszolgáját vipera marta meg. «Rossz helyen volt a csipés, a legény combján, a csipője alatt.» Az egész tisztjórőrben senkisémet találkoztam, aki kiszívja a mérgező csipésből a vért «Na, senkisémet vállalkozik?» Ist keiner, der sich hinunter wagen? Radó hadnagy vállalta. A nap megállt felette bámulni a esodát, mondhatná obsitosunk.

A kaftános is, hős Radó is ezzel kimúlt: egyik sem visz több szerepet a regényben. Látszólag hézagpótló esetek voltak; valójában: pikáns töltelek, a szerző lírája. A baj azonban az, hogy a regény háromnegyedrésze ily összefüggéstelen Münchhauseniadák-ból áll s a tulajdonképeni mese a mű végén meglepetésszerűen bukkan fel. Gőzszlop eredménytelenül udvarol egy színinövendéknek, mint ő mondja: bestiának. Ebbe nagyon szerelmes. Kiviláglik azonban, hogy Gőzszlopnak menyasszonya is van, aki meg őt szereti érdemén felül s akit Gőzszlop meg-megzsarol, hogy «bestikére» költ-hessen. S mindezen felül kiderül, hogy hősünknek felesége is van, akivel szintén nagyon szeretik egymást. Szóval Gőzszlopnak nagy a szíve s ez a tragédiája. A rendőrség prózai nyelve házasságszédelgésnek minősíti roppant szerelmi gőzét s a szélhámost lecsuktatja.

S minthogy börtönviselt emberrel barátkozni nem fair dolog, szerzőnk akkép szabadul barátjától, hogy öngyilkossá teszi. Ha a vége jó, minden jó — gondolja az író, — a hős megalkolt: az erkölcsi törvény sebesülés nélkül került ki a költői igazságszolgáltatásból. Úgy érezzük azonban, hogy ha sebe nem maradt is, maradtak pat-tanásai és himlőhelyei. No de: azért, hogy egy kicsit ragyás...

A regény meséje tehát a mű végén kezdődik s a könyvet így tulajdonképen visszafelé kellene olvasni. Ez a szerkesztési mód Molnár tehetségének abból a sajátosságából fakad, hogy kedveli a meglepetéseket, szeret ötletre dolgozni s idegenkedik a kevésbé rafinált, de egyszerűbb és művészibb szerkesztés módjaitól. Kétségtelen, hogy egyes anekdoták és «stiklik» elő-

adásában stílusa eleven, de ez nála inkább technikai fogás, mint művészi erő.

Routine, melyet már fiatalkorában elsajátított. Általában inkább virtuoz, mint művész. Ügyeskedésekre, bravurokra, ötletcsattanókra törekszik — non bene olet, qui bene semper olet — s még mindég azokat az ifjúkori gesztusokat utánozza, melyekkel pályáját kezdte. S van-e szomorúbb, mintha valaki 48 éves korában is megmarad — csodagyereknek? E Wilde-Molnár-féle recept szerint készült paradoxok szerkesztésébe ma már a jámborabb olvasó is belelát s így Molnár elmésségeiben gyakran nem az emlel a meglepő, hanem az, hogy le merte őket írni.

Nem érdektelen lokalpatriotizmusa sem, melyre oly büszkén hivatkozik műve végén. Ha külföldön jár s valami új intézményt lát, legott arra gondol, hogyan lehetne azt Budapesten is megvalósítani. «Hány éjtszakai sétára emlékszem, Párisban és Londonban, mikor hajnalig dolgoztunk ki reformterveket Budapest szépítésére, közlekedésére...» stb. Reformtervei közül legjobban «egy elegáns klub alapítása» izgatta. Ime, a Széchenyi-epigon, ki az ország szükségleteit monoklivál okumálja ki! Ez a lokalpatriotizmus az úgynevezett «hazafias elem» Molnár Ferencék írásaiban. Nekik Budapest: Magyarország. Pedig jó lenne néha egy kicsit a vidékre is elnézni s a klubok és fészkek nyelvébe egy kis magyar zamatot hozni. Molnár is javítaná tán némileg idegenszemlémű mondat szerkesztéseit s egy-két ríktő magyartalanságát. Hogy a sok közül csak egy modorosságára figyelmeztessim: nála az oszlop «pontosan olyan színűre van festve», «az égbolt pontosan hasonlít», «pontban éjfélkor elbújik», «pont 5 órakor várjuk Párisban», stb.

Daniel Géza.

Herczeg Ferenc — Tisza Istvánról. Az utóbbi évtized eseményeiből megtanulhattuk, mily nagy jelentőségű a külföldnek hazai forrásból eredő, megbízható tájékoztatása. Ez a meggondolás hozta létre az Otlík György szerkesztésében megindított németnyelvű vállalkozást (Das Moderne Ungarn. Eine Biographienserie Franz Herczeg: Graf Stephan Tisza. Eligius-Verlag, Wien), mely életrajzi vázlatok útján óhajt képet nyújtani közviszonyaink újabb-kori állapotáról.

Az izléses kiállítású sorozat első darabja Herczeg Ferenc szép tanulmányát

közli az októberi lázadás tragikusvégű áldozatáról. A tíz képpel díszített mű szövegében nem azonos gróf Tisza Istvánnak azzal a jellemzésével, mely Herczegnek «Két arckép» című munkájából ismeretes. Annál jóval részletesebb, de nem kevésbé plasztikus. Az életrajzi áttekintés kapcsán természetesen az egykorú politikai küzdelmek ismertetésére is kitér az író s nagy önuralomra valló tárgyilagossággal eleveníti föl a szomorú emlékü pártviszályokat. Hangján csak ott vehető észre némi érzelmes mellékszöng, ahol a szörnyű tragédia utolsó jelenetét perdíti le. (De erre gondolva, melyikünk is tudná etitkolni keserűségét?) A rendkívül tömör és minden sorában fölényes szellemi fegyverzetet ragyogtató könyv írásművészet dolgában is a legszebbek közül való.

Kazai Gyula.

Bársony István: Magyar természeti és vadászati képek. Igen szép kiállításban, Neográdi Antal rajzaival sűrűn illusztrálva jelent meg második átdolgozott kiadásban Bársony István könyve, melynek jellemzőbb címet nem is választhatott volna. Mert Bársonyban egyesül az ősfoglalkozást űző vadásznak és a természetet modern érzéssel szerető városi embernek lelkivilága. A fővárosban él, de időnként megszállja a vándorlás ösztöne, vállára veti puskáját és az erdő vadjaira les — hacsak meg nem állítja fegyverét a természetimádó melázása vagy elérzékenyede. Bársony tudja, hogy a természetben ádáz küzdelem folyik a létért, a darwini struggle for life s ebbe beleszól az ember is a maga töreivel, csalétkeivel, vadászfegyverével, de másrészt van lelkében rousseau-i szentimentalizmus is az emberektől szabad természet és lényei iránt, akik közé mintegy elvonul az élet küzdelmét feledni. Mint jó vadász, ismeri a farkas tanyáját, a róka fészket, az őzcsapást, a galamboskutat, de érti az állatok nyelvét is: a farkasbögést, az őzsírást, a madarak csicsérgését (ezt különösen; a Madarak királya című elbeszélésében nem kevesebb, mint huszonöt madárhang nevét említi), a bogarak zümmögését, sőt a virágok gondolatait is, amit már csak a költő ismerhet. Az állatok, növények szerelme épügety érdeklí, mintha emberi szívekét vizsgálna.

A természetnek e gazdag világát Bársony apró képekbe, jelenetekbe foglalva adja elő. Igénytelen kis törté-

netek a mesevázai, de egy farkas elejtése, egy rókafezsek fölkatatása olykor valószínűs kis drámákká lesznek tolla alatt: annyi várakozást, izgalmat, cselekvényt tud beléjük vinni. E tekintetben a *Rókatánc* s az *Öngyilkos* kötetének legkiválóbb darabjai. Természeteleírásaiban a realista részletes megfigyelésével jár el, képei apróra kidolgozott miniatűrök, de előnti őket énjének lírai hangulataival és feloldja egyéniségének melegében. Mert a voltaképeni hős mindig ő maga, akármilyen legyen is a kép címe; az események az ő egyéniségén szűrődnek keresztül. Nem az epikusnak kalandokkal álmélkodtató koszorújára vágyik, hanem szívünkét akarja megfeszíteni, érzéseit akarja velünk utánéreztetni, lírai hangokat akar megütni.

Érzésvilága nem terjedelmes, nincsenek mélységei és magasságai; mondanivalója egy egyszerű, nemes, érzékeny szív meghatódásai, de nem is törekszik többre, ismeri határait s megelégszik, ha azok között értékest alkothatott. Egész invencióját szűkkörűség jellemzi, nem akar a világból minél többet meglátni, hanem amit lát, jól látni, igazán megérteni s híven, elevenen, művésziesen visszatükröztetni. Olyan, mint azok a festők, akik soha meg nem unják, hogy interieuröket, csendéleteket, állatportrékat fessenek, de aztán felülmulhatatlan ló-, kutya-, birka- vagy macskaábrázolók is lesznek. Bársony is mestere akar lenni tárgykörének s nem kalandozik másfelé. E kötetek majd harminc évvel ezelőtt jelent meg első kiadásban, de Bársony most is az, aki akkor volt, sőt mintha újabban még szűkebbre vonná vitorláit: emberábrázolásra, jellemrajzolásra mind kevésbé törekszik, mint régebben. E kötetében is néhány erdeszen, hajtón, pákászon, kerülőn kívül ember nem szerepel; azok is csak mint szükséges alkatrészei a történeteknek.

Nem henyé jelző a «magyar» sem Bársony könyvének címében. Magyar ez a könyv nemcsak zamatos nyelvében, prózájának ritmusában, mely egyes lírai helyeknél szinte verssé lesz (Őszi kikircs), de egész érzés- és gondolatvilágában is. Magyar tájat és állatvilágot rajzol s ezt öntudatosan teszi, mindig kiemelve, ami magyarul jellemző benne.

Aki a mi izgalmak után futó korunkban egypár csendes órát kíván kellemesen eltölteni, annak ajánljuk Bársony könyvét figyelmébe. Olyan az olvasása,

mintha a város zajából egy-két órára menekülve egy szép helyen letelepednék s a szabad természetben ősi és jobb lényünknek áldoznánk.

Zlinszky Aladár.

Csokor. (Miskolci antológia.) Eléggé gyakori jelenség nálunk újabban, hogy több szerző összeáll s valamely közös címen együtt adnak ki oly munkát, mely mindnyájuktól közöl mutatóba szemelvényeket. Inkább fiatal, kezdő írók szokása ez, akik egyéb alkalom híján e módon óhajtják a figyelmet magukra és munkásságukra terelni. Nem rossz módszer, mert elvégre az olvasó így könnyebben megközelíthető, mint a rengeteg külön kiadvány útján s megvan a valószínűség, hogy akin a szem megakad, aziránt az érdeklődést továbbra sem váltja fel a közöny.

Ilyen meggondolás alapján jelentek meg előttem vagy húsz évvel a «Holnap» meg a «Bokréta» kötetei, melyeknek kiadói ma már többnyire ismert nevű írók. Nemrégiben tizenegy fiatal erdélyi író tett közzé hasonló gyűjteményt.

A nyilvánosság előtt való jelentkezésnek ez a formája különben azért sem érdektelen, mert az alkalmi szövetségben felül némi elvi jelentőséggel is bírhat; rendesen olyanok társulnak, kiket bizonyos eszményi törekvés közössége hozott közelebb egymáshoz. Így nézve a dolgot, az efféle gyűjtemények szellemtörténeti adalékul is tekinthetők valamely vidék művelődési állapotához vagy bizonyos művészi irányzat térfoglalásához. A Hajdu Bélától és Bak Jánostól szerkesztett Csokor című antológiát, mely a Miskolcon és környékén élő írókról tájékoztat, sem egyszerű hiúsági ösztön hozta létre. A benne szereplők nagy része ugyanis nemcsak helyi, hanem tágabb viszonylatban sem ismeretlen név (Brücknerné Farkas Gizella, Halasi Andor, Hegyaljai Kiss Géza, Juhász László, Sassy Csaba, Szendrey János, Széman István, Szigethy Ferenc stb.).

Az együttes bemutatkozást a szerkesztők előszava szerint azért látták jónak, mert be akarták bizonyítani, hogy «Miskolcon és környékén olyan izmos írógeneráció él, mely hivatott arra, hogy jelentős tényezője legyen a magyar irodalmi kultúrának». Örömmel állapítható meg, hogy ez a törekvés sikerrel járt. A bizonyítás anyaga, a különböző verses és szépprózai szemelvények s a hozzájuk csatolt élet-

rajzi tájékoztatók valóban meggyőzhetik az olvasót arról, hogy Borsodmegye székhelyén és vidékén számos, figyelmet érdemlő író munkálkodik.

A szerkesztők komoly öntudatossággal, szépírtettség nélkül vallják meg, hogy a kötet egybeállításánál enyhe mértéket alkalmaztak s így az antológia «nem nevezhető szigorú kritikai munkának». Ez természetesen volt az adott helyzetben s az olvasó bizonyára meg fogja bocsátani. Egyik-másik kevésbé kiforrott kísérletért kárpótlást nyújt a kötet egésze, melyben így is több ötletes, jó megfigyelésről, egészséges humorról tanúskodó, sőt olykor mélyenjáró verses és prózai darab van (Damó, Hubay, Geöcze, Lengyel, Mauks, Meskó és Pörnetz nevű szerzőktől). Említést érdemel a kötet írói között Csapó András, aki életrajzi adatai szerint mindössze hat elemi iskolát járt, jelenleg bányamunkás s aki önművelés útján odáig fejlődött, hogy kisebb versein kívül már két színdarabot is írt, melyek közül az egyiket szülőfalujában, Sajókázán sikerrel adták elő. A. B.

Gyulai Pál esztétikája. A Franklin-Társulat «Kultúra és Tudomány» című kiadvány-sorozatában jelent meg a fenti címen egy kis könyv Mitrovics Gyula szerkesztésében. Áfféle Gyulai-breviárium ez s benne szép rendben elosztva a nagy kritikus műveiből kiszemelgetett, esztétikai és kritikai elveket magukba foglaló idézetek. A kötet elején terjedelmes bevezetés, mely rendszerbe önti Gyulai esztétikai nyilatkozatait, végén jegyzetek, melyek kimutatják Gyulai felfogásának összhangját az Arany Jánoséval.

Gyulai nem írt rendszeres esztétikát, sőt esztétikai elmélettel sem sokat foglalkozott; mindamellett kritikai műveiben szétszórta alkalmi nyilatkozatait és elvszerű vallomásai valódi rendszeregyesben és szerves összefüggésben állnak egymással s az egészséges erkölcsi érzék és ép izlés ugyanazon gyökeréről sarjadnak valamennyien, úgyhogy rendszerbe, egy teljes elméleti egészbe összefoglalásuk korántsem erőszakos művelet, hanem önként kínálkozó, sőt a lelki egészség megnyugtató rendjével egyenest csábító feladat.

Gyulai Pál egyénisége, történeti jelentősége, szabatos kodifikáló stílusa, elveinek mindenkor magasrendű, tiszta emberi világa önmagukban is elegendőképp indokolják Mitrovics szép vállal-

kozását. De ha meggondoljuk, hogy Gyulai Pál nem magábanálló jelensége a maga korszakának, hogy az ő ízlése kora legkiválóbbjaiéval azonos s hogy elveiben a magyar klasszicizmus irodalmi gyakorlata tükröződik mintegy eszmei vetületben: akkor egy hozzáértéssel összeállított Gyulai-breviáriumban a klasszikus magyar nemzeti ízlésnek csaknem a törvénykönyvét láthatjuk és üdvözölhetjük.

Sokan kifogásolják a breviáriumok és szemelvényes kiadások mai divatját, mint fölületességre, felszínes ismeretekre, sőt félműveltségre nevelő üzleti vállalkozást. Igazuk volna, ha ugyanakkor olcsó, teljes kiadásokat szórónak az olvasók ezrei közé, vagy ha ki tudnák mutatni, hogy az a közönség, mely a breviáriumokra veti magát, azelőtt a teljes kiadások mohó olvasója volt s csak ez újabb divat csábította a könnyebb megoldásra, a fölületes szemerkélésre. Nem úgy van! Az ily szemelgető s rendszerint olcsó kiadványok olvasója máskülönbén semmit sem olvasna az illető írótól s még kevésbé róla. Vajon hány *művelt* magyar ember könyvtárában található meg Gyulai Pál irodalomtörténeti és kritikai műveit, hogy az átlag-közönségről ne is szóljak? S vajjon kitől kapom meg Gyulai Pál összes műveit egységes, teljes, végleges igényű kiadásban? S vajjon a tanulóíjúságra nem illik-e gondolnunk?

Ha tehát egészten nem adhatunk, s ha az egészet úgy sem olvasnák, miért ne fogadnók örömmel a szemelvényest, mely elkél s melyet valóban elolvasnak? Nem válik-e hasznára nemcsak egy tanulóknak, hanem bármely igen művelt embernek is, ha e Gyulai-kötetkét végigolvassa, vagy akárcsak még-tovább szemelget benne s egy-egy mélyretapintó axiómán elgondolkodik?

Igenis csak vegyék és olvassák menél többen ezt a Gyulai-idézetekből összeállított esztétikát: bizonyosak lehetünk felőle, hogy olvasói közül igen sokan csakhamar Gyulai Pál egész műveire fordulnak teljesebb okulás végett. *Telepi Ákos.*

Förster Aurél anekdotái (II.). Az adomák az emberi szellem játékos hajlamának termékei és látszólagos jelentéktelenségük dacára is igen értékes adalékai a népléleknek. Kedveltségük magyarázata, hogy mindig van bennük valami örök emberi, ha egyébe nem, hát az a vidám érzés, mely a más rovására

menő tréfát kíséri. Észrevette ezt már Tóth Béla is, a legnagyobb magyar anekdotagyűjtemény egybeállítója, aki ötkötetes munkája előszavában mindjárt személyhezköötöttségüket és jellemző voltukat is hangsúlyozza. Érdekes volna ez irányban egyszer közelebb-ről megvizsgálni az idevágó gyűjteményeket s megállapítani, kik azok, akiknek népünk a maga humorának röpke virágait tulajdonítja.

Időrendben nem nagyon messzire mehetnénk vissza a multba, mert az efféle elmésségek gyűjtése a mi irodalmunkban újabb keletű. A régibb időkben a népkönyvek (Salamon és Markalf tréfabeszédei), kalendáriumok és hasonlók szolgáltatták a mai adomáknak megfelelő olvasmányokat s csak a XVIII. században találkozunk először terjedelmesebb gyűjteményekkel. Kónyi János és Andrád Sámuel (1782, 1789.) munkái azonban magyar címük ellenére is csupán németből való fordítások. Szirmay Antal már magyar anekdotákat közöl (1804), de még latin nyelven. A XIX. század első felében számos magyarnyelvű gyűjtemény akad, de közülök épen a nagyobbak, mint Ajtai Sámuel «Tanítva mulattató» (1816) és Döbrentei Gábor két kiadást ért «Karaktert festő» (1826) című anekdotái épúgy idegenből vannak átültetve, mint Kováts Istvánnak az ifjúság számára «Csodálatos állatok kabinetje» címen 1826-ban kiadott gyűjteménye.

Talán Orbán József az első (1831), aki könyve címél már azt meri felírni, hogy «Eredeti meséi és anekdotái». Három évvel később Szikra Miklós «Mit nevezsz?» felírástú gyűjteménye már kevésbé hangosan hirdeti eredetét.

A mult század második felében, bizonyára a nyomasztó közhangulat felerősítésére, egész sora jelenik meg a hasonló természetű kiadványoknak. Ekkoriban tette közzé Jókai is tanulásokban gazdag és becses gyűjtését, «A magyar nép adomái-nt. Ezt követte aztán több olyan mű, melyeknek tartalmi újszerűségét szerzőik is kiemelik. Ilyenek: Hegedűs Lajosnak a cigányéletből vett frétái (1857), Petres József Ur és Domine (1860) c. könyve és Balogh Lajos Gondúzó-je (1878). Ez utóbbival egy évben jelent meg Bernát Gáspár adomáskötete, melyben a hatvanasévek híres humoristája a maga egészen egyéni színű tréfáit fűzte bokrétába. Vajda János «Magyar

Bors-) a vegyest közöl hazai és külföldi anekdotákat.

A műfaj kedveltsége meghozza az idevágó anyag elkülönítését. Mátyás Florián (1858) már Keleti adomák-at ad ki, Györfly István Garabonciás diák-ja (1878) ezernyi iskolai élccel akarja megnevettetni az olvasókat; Csukási József a magyar klérusra vonatkozókat gyűjti egybe (1879), Toldy István a Menyecskek könyvé-ben sikamlós területre lép (1886), Szócs Pál az Andrassy-adomákát (1890), Mátyás Sándor (1891) a Székely humor-t aknázza ki, mások a Deák-adomákát, továbbá felekezeti vagy foglalkozási ág szerint csoportosítottakat tesznek közzé. 1887-ben jelent meg Gracza György Nevető Magyarország-a két kötetben, az első nagyobb-szabású gyűjtemény Tóth Béla Magyar anekdotakincs-e előtt.

A századforduló óta még több ily kedvderítőül szánt könyv jelent meg, s keletük annál nagyobb volt, mert egyik-másiknak egybeállítója már eleve jeles adomázó hírében állott (Eötvös Károly, Kenedy Géza, Mikszáth Kálmán, Szabó Endre). Förster Aurél sem szorul különösebb bemutatásra. Érdeemes közéleti mult áll mögötte s ügylátszik, a Gondviselés oly egészséges lelkialkattal áldotta meg, hogy az utóbbi évek sokféle megpróbáltatásai még hetvennégyéves korára sem fosztották meg jó kedélyétől.

Éles szemeivel sok furcsaságot, fél-szeg helyzetet, mosolyra készítő jelen-séget figyelt meg az életben, kitűnő memóriája ezeket megőrizte, hallgatói szívesen fogadták s ennek köszönhető, hogy az előszó útján részben már ismert tréfás eseteket szélesebb körök számára is hozzáférhetővé tette. Ez anekdoták szereplői a háborút megelőző ötven év magyar társadalmának neves és névtelen alakjai (Deák F. és más politikusok, papok, katonák, vidéki urak és egyéb rendűek), akik közül természetesen nem hiányoznak a zsidók sem. Jóízű, változatos, ötletes apróságok ezek az adomák s a szerző vonzó előadásában egytől-egyig hatásosak.

A vidám kis könyvet az első kötet sikerére utaló Előszó vezeti be, melyben a nemrég tragikus hírtelenséggel elhunyt Györy Lórándnak Förster Aurélhoz intézett verses üdvözlete és Herczeg Ferencnek néhány soros, megleghangú köszönőlevele olvasható. Ennek egyik mondata egyszersmind bír-

lata az új anekdotáknak: «Nemcsak nagyon mulatságos könyv, de korfestő értéke is igen nagy».

A kedves gyűjteménynek saját-ságosan egyéni szint ad az a körülmény, hogy benne a szerző egyes esetek során önmagáról is megemlékezik. Alljon itt mutatóba némi rövidítéssel egy ilyen anekdotája: «Förster Aurél — szokás szerint — hosszú időn át tartotta vidám szóval a társaságot. Egyszer csak hozzá fordul főtisztelendő Farkas atya:

— Kedves öcsém, ha már ilyen jó-ízű magyar ember, minek magának az a német név?

Förster Aurél így adta meg a magyarázatot: — Főtisztelendő uram! Kíváló kálvinista pap Széll Dániel Hódmezővásárhelyen. (A fia Farkas, a debrecenitáblának lett később a tanács-elnöke.) Mikor a hódmezővásárhelyi egyházi keresztlőre vitte újszülött gyermekét, a kissé siketes Széll Dániel megkérdezte:

— Mi lesz a neve, fiam?

— Rauka (Róka), nagytiszteletű uram!

A nagytiszteletű úr meghökken: — Rókát hallok, fiam! Jól hallok-e?

— Jól, jól nagytiszteletű uram!

— De minek adsz te ilyen furcsa nevet a fiadnak?

— Már én úgy gondoltam, nagytiszteletű uram — sóhajtott fel az egyházfi, — hogy nagytiszteletű uram állásbeli módos ember. Hát ha nagytiszteletű úr fiának jó volt a Farkas, az anyémnek elég lesz a Róka is.

Amikor idáig ért Förster Aurél, rámosolygott főtisztelendő Farkas piarista atyára, miközben a jelenvolt Hermann Ottóra mutatott: Hát ha Hermann Ottó megtarthatja a maga nevét, már én is csak megtartom a magamét».

Baros Gyula.

Voggenreiter-kiadványok. Külföldön mostanában sokfelé jelennek meg magyar könyvek, de sajnos, nem mindig van bennük köszönet. Egy kissé emlékeztetnek a vadon termő virágokra; akadnak köztük szemrevalók is, ezek azonban néha alig látszanak a sok gyomtól. Egyszóval észre lehet venni rajtuk a gondozó kéz hiányát.

A berlini Voggenreiter-ceg magyar osztályának kiadványai nem esnek ily kifogás alá, közülük még az igényte-lebbek is azt mutatják, hogy a vállalat intézői tisztában vannak az irodalmi-ság követelményeivel. E sorozatból újabban több kötet jelent meg. Egri

Viktor könyve (*Pierre találkozása*) nyolc elbeszélést foglal magában. Az író komoly megindultsággal szemléli az élet jelenségeit. Témáin és előadásmódján meglátszik, hogy megfigyelései közül nem annyira a külső valóságok, hanem inkább a mögöttük rejtőző mélyebb vonatkozások érdeklik (*Őszi délután*). Tárgyköre nem nélkülözi a változatosságot, szemléletmódjának sajátzerűsége azonban legtöbbször biztosítja a hangulategységet. A multba vetített vázlatos képekben épűgy, mint a határozatlanul lokalizált jelenkori vidéki történetekben belső valóságú ségre törekszik. A kötet hatása nem a stílművészet csillogásán, hanem a közlési mód kiforrott tárgyyszerűségén alapul.

Toma István elbeszélései (*Kálváriások*) tárgyat nagyrészt a sorstól kemény próbára tett emberek életéből veszi. Az ihletőstőt e novellákban mély emberi részvétet szolgáltatja, néhol a háborús évek nyomorúságainak visszahangjaként, vagy általában az egyszerű lelkek tévelygéseit láttára. A borús életszemlélet felhői közül azonban megnyugtatóan csillan át egy egészséges lelkiség bizalma, mely a részletek során határozottabb formát is ölt (*Az élet mindent eligazít!*). A kellemes olvasmányként ható elbeszélések alakjai, helyzetei és előadása izléstől vezetett tollra vallanak.

A harmadik kiadvány Lagerlöf Zelmá *Kél Krisztus-legendá*-ját nyújtja Leffler Béla sikerült fordításában. Az egyik elbeszélés («A betlehemi gyermekek») a kisdéd Jézus csodás menekülését mondja el a Heródes nevéhez fűződő mészárlásból; a másik pedig *Szent Veronika kendőjé*-nek történetét Tibérius császárral és környezetével hozza kapcsolatba. E jó magyar nyelven tolmácsolat két szép mű bizonyára nagy gyönyörűségére lesz a világhírű svéd író nő itthoni híveinek.

Kiss József jezsuita atya *A kereszt apródjai* című háromfelvonásos ifjúsági színműve nemes célzatával (a hithűség s az áldozatkészség erényeinek ápolása) jól illeszkedik a szóbanforgó hasznos vállalat szemléjéhez. A mű szerzője oly szöveget óhajtott adni, mely alkalmat nyújtson az ifjúságnak a nyilvánosság előtti fellépés gyakorlására. E cél szolgálataiban a kis darab végén még a rendezésre vonatkozó utasításokat is talál az ifjú olvasó.

Bárd Oszkár négy képre oszlo «Komédiá»-ja, *A taposó malom* «meglátásterű»

témát sejtet, de kevés drámai készséggel. A hisztérikus író, a színészféle ség s a zavarosban halászni óhajtó dramaturg története sokkal elcsépeltebb, semhogy különösebb művészi eszközök híján hatni tudna. E darabnak még egy kissé érnie kellett volna, hogy elég erővel érzéktse meg a szerző mondanivalóját. V. M.

F'aubert és Gide magyarul. (Gustave Flaubert: Érzelmek iskolója, Genius; André Gide: Meztelen, Franklin.)

Gyergyai (Szegő) Albert nehéz munkát végzett, Flaubert *Éducation sentimentale*-jának lefordításával. Ez a gigászi arányú könyv Flaubertnek életében sem sok sikert hozott és ma is csak a beavatottak élvezik a roppant alkotás mély filozófiáját és rejtett művészi ségét.

Flaubert a második romantikus nemzedéken mutatja be elcsüggesztő világnézetét: miként török meg minden ideális lendület az ember veleszületett gyengeségén; Frédéric újra meg újra visszaacsukló szerelme, Deslauriers belső ellenmondásra épített lázas politikai tevékenysége, a megbízhatatlan lump Arnoux üzleti vállalkozásai mind félemberekre vallanak és mind csak ugyanannak a tételnek más és más példái: az ember, vagy legalább is Flaubert nemzedékének embere képtelen arra, hogy egyenesen felfelé törjön, amire pedig a romantikus világnézet (*Éducation sentimentale*) állandóan ösztönzi, hajtja.

A legtöbb nagy művészi alkotás alapeszméjében megtaláljuk az ember ideális törekvésének keserves küzdelmet veleszületett anyagi gyaroltságával. Faust küzdelmei, Don Quixote szélmalomharca, Michel Angelo vonagló rabszolgái, Beethoven ötödik és kilencedik szimfóniája mind ugyanezt a tragikus gondolatot fejezik ki, más és más eszközökkel. Flaubert annyiban tér el tőlük, hogy nála nem a hős törekszik az ideálra, hanem egy egész nemzedék s az ő realista műszemléletének jobban megfelel ez a téma, mert ezzel bebizonyíthatja, hogy tulajdonképpen hős nincs.

Hős nincs; ez a tétel megmagyarázhatja az *Education sentimentale* látszólagos szerkezetlenségét, egységhiányát: nincs olyan hős, mely körül az egész szervesen kikristályosodhatna és Frédéric központi helyzete dacára oly kicsiny, hogy őt is csak bolygónak érzük, amelyet mint a többi alakot vala-

mely ismeretlen fatális erő céltalanul hajt az emberi lét széles terein.

Nagy érzésekre, nagy tettekre képelenek vagyunk, ez a lehangoló tanulsága Flaubert testes könyvének: minden egyéb állítás, legalább a mai korban, hazugság. Így lett az *Éducation sentimentale* a hétköznapi ember klaszszikus regénye.

Flaubert messzemenő művészi céljához megfelelő munkát is végzett; széles freskók, leírások, drámai képek váltakoznak jellemző beszélgetésekkel a lehető legsűrítettebb nyelven; valami fájdalmasan kiélezett pointirozással, mely az emberi kicsiségekkel ellentétben a maró szatira erejével hat.

Gyergyai Albert fordítása nagy műveltséggel készült, de nem mindenben felel meg a lehető hű tolmácsolás követelményeinek. Számos mondatából arra következtettek, hogy nem a Conard-féle kritikai kiadást használta, ami pedig értelemzavaró hibákra vezet. Pl. a barrikádok készítése nála így hangzik: (370 l.) «a körutak fasoraít, az utcai illemhelyeket, a padokat, a rácsokat, a gázlámpákat, mindent felszedtek, kitéptek s apró darabokra zúztak. Páris, másnap reggelre, tele volt barrikádokkal». A végleges szövegben hiányzik az aláhúzott mondat s méltán, mert a barrikád készítéséhez nem kell apró darabokra zúzni az anyagot. Vagy (372 l.): «Ez a határozott hang lecsillapította Frédéricét». A végleges szövegben ez van: «Une pareille assertion calma Frédéric». Tehát inkább: «Ez a hír...» Különösen kellemetlenül hat, hogy Flaubert szándékosan lerövidített stílusa, mely épen lakonikus hidegségével csip, mint az ostor hegye, a fordításban henyé szavakkal van letompítva. Erre számos példa akad: (370. l.) «... s már a Château d'Eau őrségét szorongatták, ötven olyan fogoly miatt, akik nem is ott voltak». Az eredetiben lakonikus rövidséggel: «et on attaquaît maintenant le poste du Chateau-d'Eau, pour délivrer cinquante prisonniers, qui n'y étaient pas». (372. l.) Gyorsan újabb rőzsecsomókat, szalmát, borszeszes hordót hoztak.» A végleges szövegben csak: «On apporta vite des fagots...» mert még azelőtt nem volt szó rőzséről. Ugyanott: «Egy eltévedt eb naggokat vonított. Ezen meg hangosan nevettek.» Az eredetiben így zárja Flaubert a kikezdést: «Un chien perdu hurlait. Cela faisait rire».

Az olvasó talán azt hiszi, hogy ezek csekélységek: pedig Flaubert milyen

szeretettel, gonddal vigyázott az ő «chute»-jeire! Az ő füle bizonyára nem tűrte volna az ilyen zárást: «Többet ér a túlság a jóízlésnél, a sivatag a gyalogjárónál s a vadember a borbélysegédnél» hanem a magyarban is megtartotta volna a francia szerkezet rítmusát: «Többet ér a túlság, mint a jóízlés, a sivatag, mint a gyalogjáró és a vadember, mint a borbélysegéd!» mert csak így kapja meg a kihívóan odavetett «borbélysegéd» teljes valueurjét. Természetesen a fordításban bőven vannak művésziessen visszaadott részek is, de végeredményben még sem találjuk meg benne a lehető legnagyobb hűséget és tökéletességet.

Jobban sikerült Gyergyainak André Gide fordítása, melynek szüntelen fokozódó lázas lüktetése a magyarban is érezhető. Gide *Immoraliste*-ja, melynek a magyarban Gide beleegyezésével *Mesztelen* lett a címe, nem pornográfia, mint ezt a címből következtetni lehetne, Gidet elsősorban a morál problémája izgatja s ebben a regényében képzelte el a keresztény és hagyományos erkölcs alól felszabaduló embernek (saját énjének) történetét. Nietzsche Übermensch-immoralitása ez, csakhogy nem a szóp és az erő szolgálatában, hanem az ösztönélet fertője felé fordítva. Dosztojevszkire gondol az ember (Gide nagy bámulója és tanulmányozója neki), de hol van ez a tételes, tudatos francia Dosztojevszkiné a sötét tudattalannal összeolvadó és fizikai terheltséggel megrakott alakjaitól! Michel minden lendülete és pathosza ellenére sem ragad magával, hanem megdőbbsent, visszataszít, mint minden művelt gazember. Viszont igaz, hogy az *Immoraliste* nagystíliú alkotás, melynek egyéni hangja és megkapóan érdekes menete van. Az érdekes eseményre Gide mindig sokat ad.

Eckhardt Sándor.

Sárközi György: Angyalok harcra.
A kezembe kerülő «első» verseskötnyekben nemcsak szerzőik művészi jellemét keresem, bennök egyúttal a magyar líra jelenéről kialakuló kollektívabb kép is érdekel, sőt valamelyest az irodalmunk ez ágának közelebbi jövőjére nézve vonható hozzávetőleges következtetés is foglalkoztat. Líránk területe ma is elég hangos s a sok beszédnek bizony itt is sok az alja. De meggyőződésem, hogy napjaink magyar lantosköltészete, a századeleji nagy fellendüléséhez viszonyítva, sem jelenti a hét szűk eszten-

dőt. Most a két évtizede kiharcolt eredmények örvendetes, organikus továbbmunkálását okvetlenül meg kell látnia annak, ki át tud látni a szeme előtt táncoló muslicaoszlopon: a minden művészi ujság nyomában elszaporodó epigonáradaton. Az epigonokban a nagy eredmények külsőségei élnek kérésézetet, a tehetségekben a maradé értékek munkálnak tovább maradádon; az epigon szemérmetlen és vakmerő kisajátító, a tehetség szemérmes és alázatos tanítvány. Ez a tanítványi vonás, melyről Rilke is beszél Őnarcképében («Nem szolgálvány, de szolgáló erény»): megtalálható még a legerőszakosabb, forradalmi jellemű költők művészi arculatán is.

Sárközi csaknem tíz esztendeje szólalt meg először költészetünkben, de minden feltűnéshajhásztól nemes komolysággal tartózkodó jelentkezései azóta is oly gyéren ismétlődtek, hogy lírai termésünk felületesebb szemlélei talán nevére is csak most, kötetének címlapjáról, szereznek először tudomást.

Költői pályájának kiindulópontján nyilvánvalóan Babits költészete tette rá a legelhatározóbb hatást. Kötetének is kivált régibb darabjaiban néha egy-egy gondolat, néha egy-egy hangzáshasonlóság alapján alkalmazott jelző még szembeszökően rávall tanulóéveinek első erős benyomásaira. *Egy isleni torzóhoz* című versében a klasszikus kor emlékét idézi, «a régi időt, amikor még égnek emelt karral imádott a szép görög ifjú, nem térdreborulva, mint a mai». Ezzel a fordulattal Babits gyönyörű templomversében találkozunk először. Az *Angyalok harcában* meg (ez a vers adott címet az egész kötetnek is) ilyen nyelvi játékok emlékeztetnek Babits iskolájára: «mint a bércet *keserű keselyűi*»; vagy: «felhő lelkemből szakad egy *végtelen, féktelen eső*».

Hanem e fiatalos remiszenciáék mellett nyomban mutatkoznak belsőbb összefüggések is mester és tanítvány között. Sárközinek a szabadvershez közeledő, ritmikus lebegésű formái sem függetlenek Babits iránymutatásaitól. A versformát általában külsőségnek szokták tekinteni; minden valódi ok nélkül. Maga Babits — harmadik s még inkább negyedik lírai kötetében — nagyon is belső motívumokból lazította meg korábbi, zárt s minden lehetőségükben valósággal kiszákmányolt formáit: akkoriban tört

magának utat a minden földi dolgot az örökkévalóság színe alatt szemlélő, azok végső összefüggéseit megsejtő s azok teremtetelve felé kitérűlő, filozóf líra területére. Formáinak minden mechanizmuson felülemelkedő lendülete a lélek szabadabb szépségű szárnycsapásait érezette meg.

Sárközi költői fellépése épen Babits művészetének erre a fordulójára esik. Ennek *Nyugtalanság völgye* című, negyedik verseskötete lehetett legelhatározóbb hatással Sárközi formáinak kialakulására. Hanem az is bizonyos, hogy e formák a tanítvány kezén nyomban egyéni árnyalatot, sajátos ízt nyertek, a hang színezetében megújhadtak, aminthogy minden tehetség jelentkezése megújhadt, művészi ujságot és eredetiséget jelent.

Sárközi lírai jellemének legfelölőbb vonása az áhítatos felfelé kívánczóság, a transcendentális hajlandóság. Szépség, jóság, igazság; hit, remény, szeretet (l. *Három erősség* című költeményét): rá nézve nem hangzatos szölamok, hanem a küzdelmes életű örök, értelmetadó korrelátumai. Serdülő éveinek szenvedéseit az emelkedés, a lelki megszépülés és erkölcsi megigazulás legjobb alapjának vallja: «Minden szenvedés arra volt jó, hogy önmagamból fölrepítsen». Ezért sugározza egész költészete a fiatalság nemes optimizmusát. A *Biztalo* című szép vers valóságos himnusza ennek a csupa-hit fiatalságnak.

De itt nyomtatékosan rá kell mutatnom, hogy *ennek* a hitnek semmi köze sincs a napjainkban annyira divatos «hittelmes» művészethez; nincs benne semmi programmszerűség, semmi propagatív irányzatosság. Ma — a fáradt lelkek megváltásának ürügye alatt — valósággal kimérik az életörömet, a vígaszhoz «eüangelion»-t. De ez csak kurzuzlás, a líra pedig nem kurzuzlószer. Ha untalan ilyeneket hallok: «örömet hirdetek, *mindig* csak örömet» — máris kételkedem az ének őszinteségében, éneklőjének jóhiszeműségében. A lant arravaló, hogy hangot adjon örömeinek és szenvedésnek, úgyhogy megéreztesse gyönyör és fájdalom szépségét, magasabb összefüggését, «keseredés» teljességét. Sárközi ilyennek érzi, ilyennek vallja a maga küldetését. A már idézett *Biztalo* befejező soriban ezt hirdeti: «Mikor a zajból föl-sajdul a vers, akár a fájdalom, a vasboronás szakítja lelked rögéből, akár vidám, nagy sasként száll a magasba,

költő, minden veszélyben légy rettenthetetlen, mert téged az Isten szent úja igazgat».

Nemrégiben Sárközi egy maganemzedékbeli költőtársa könyvéről írván bírálatot, hangsúlyozottan kiemelte, hogy ennek költészetéből hiányzik az egész élet vallásos átélése. Sárkőzit épen ez az egész-re irányuló, valláserejű felfogás jellemzi. Ez a theocentrikus világ-érzése tereli fantáziáját is mindegyre kozmikus képekhez és vonatkozásokhoz. Kötetének legrégibb darabja, a *Genesis*, már látásának erről a sajátosságáról tanúskodik; a már említett *Egy isteni torzóhoz* című költeménye végén pedig azt a gondolatot, hogy a műremeknek még törmelékei is magukban foglalják az egésznek tökéletességét, ezzel a képpel érzékíti meg: «Mert nemcsak egészben voltál isteni... s ha elomolsz ezer szilánkra, benne lesz az egészen mind az ezerben: izzó ősnap a tested, melyben a csillagok szertegomolygó ősnépe lakott».

Egész költészetében van valami étherikus, de ez a vonása épen nem hasonlít pl. Komjáthy Jenő konkrétumkerülő testetlenségéhez. Sárközi a valóság képeit is élesen látja és alkalomadtán tömören és szemléletesen festi is. Ime egy aratási képe: «Fényben barnul a tengeri bajsza, a föld tűzsárga, borzas üstöke elterül a nyíró kaszák előtt s a keresztek alján pihenőre dőtt barna mellek közt alszik a fenékö túlke vizében». De a művészi realizmusnak ilyen jelentkezései általában ritkák költészetében. Fantáziája minduntalan túlcsap a realitáson, a rajz vonalait mintegy sejtelmesen meghosszabbítja a tér és idő korlátain túl. A *hullámnézőhöz* című, vizuális magból fejlesztett szép költeményét pl. ilyen látomásszerű sorokkal zárja le: «Iesz egy utolsó éjtszaka, a Szerelem maglyája síkoltva kialszik s végsőt int a Halál Angyala szárnyaival, S hol dolga nincs többé, elhagyja, veszett hajó kapitánya, a Földet ő is utolsónak s más csillagra röpi. Ó, ne keresd akkor magadat, fajodat, — úgyis hiába bolyongnál, bús kert lesz a világ, eltemetett temető, — Am a folyó még zajdul, tűnik és bomlik az éjszínű hullám, példa marad, mikoron már példázni se kell». A szédítő távlatoknak ezzel az alvajáró biztossággal való elibékntrása valami rokon vonást mutat Vörösmarty költői ingénumával (az idézett helyhez párhuzamul leginkább az Éj monológiát említhetem *Csongor*

és *Tündébből*). Disztichonos kompozícióiban pedig *Zalán* e'őhangjának sötétragvogósu melancholiája csendül meg. Ime mutatóul ezek ketteje:

Szól a kakas — háromszor ijeszti szavával a foszló

Árnyakat és a halott éjnek idétleneit. Szól a kakas — háromszor ereszt szavát a magasba:

Föl, hajnal fiai! Értetek árad a fény!

*

Egy szál gyertya az asztalon, egy szál toll a kezemben,
És körülöttem az éj barna csererdeje züg...

S míg Nevedet leírom, daloló madarak sugarazzák

Át a homályt s kék láng lobban a penna hegyén.

Végül: Vörösmartyas ize van a *Más világot!* című, nagy vívőerejű alkotásnak is, mely az egész kötetnek egyik legteljesebb kihangzású darabja.

Vörösmarty géniuszának századunk magyar lírájára gyakorolt általános mély hatása Sárközínél a művészi természet belsőbb rokonságának jegyeit is mutatja; lelkük közös vonása: az asztrális lírai lendület ereje.

Sárközi kötetében a legrégibb versek egyikének címe: *Fölfelé*. De valójában könyvének minden darabja fölfelé mutat. A «gondolat büszke hajójának» hittet, hévvel mutatja ama «földig sugárzó kikötőt», melynek igaz fényét csak a magas út izzadt hajósa látja.

Oda törj, égi hajó, ha el is tűnsz,
el is veszel színedőlő tűzében:

Halván, befogad minden gondolat végkikötője: Isten. *Rédey Tivadar*.

Nagy József: Az ethika alapvonalai. (Tud. Gyűjt. 12.) Ha valamire, úgy az ethikai értékek új fényrederítésére van szüksége szerencsétlen korunknak. Minden emberi közösség minden időben ezzel állt vagy bukkott és mégis újra meg újra szeretünk erről megfeledkezni. Épen ezért azonban ma, a nagy rázkódtatások napjaiban célszerű minél egyoldalúbban környezetben állást foglalni, a relativizmust minél messzebbre elkerülni, hisz ez amúgy is főbetegségé korunknak. Örömmel üdvözölhetjük tehát, hogy Kant ethikájának bizonyos centrális helyzet jut e könyvben. De nem ártott volna egy rövidke fejezetben rámutatni arra, hogy a Shaftesburyvel összefüggő 18.

századi harmónia-ethika. a kanti rigorizmus első felfedezője (v. ö. Schiller költői gúnyolódásait arról, hogy a barátokat előbb meg kell gyűlölni, hogy aztán értéke lehessen a rájuk irányuló jócselekedetnek), mennyire féltreismerte már Kantot és milyen veszélyeknek meg modern, ma még hatványozódott tévedéseknek lett kútforrásává. Már itt becsúszott az esztétizálás az ethika területére, (főként a romantika nevelte azután nagyra), míg végül a modern idők végkép összeavarták az ethikai értékeket esztetikaiakkal s váltak egy hihetetlenül arcátlan egocentrikus ál-ethika szószólóivá. A kanti rigorizmus fölfedezésével, Kant eredeti állásfoglalásának 18. és 19. századi megfejlésével és megtalálásával jutottunk el oda, hogy minden nagyhajú modern «félsten» saját egyéni genialitása jogán külön testhezálló ethikát szab magának.

Csaknem azt lehetne állítani, hogy antiethikus állásfoglalás sokkal derekasabb s becsületesebb cselekedet, mint ez a modern, szenvelgő esztétizáló ál-ethika. Épen ezért nem tanácsos Stirnert és Nietzschet egymás mellett tárgyalni, mert az előbbi a maga szolipszizmusában önmaga közösisítette ki magát az ethikai (tehát a reális) világból, az utóbbi pedig Kantot is jobban megértette, meg Schelerhez is közelebb áll bizonyos dolgokban, semhogy minden további nélkül pálcát törhessünk fölötte, főleg, ha Schelert feltűnően tiszteljük.

Nem bánnók azt sem, ha az ethika mennél harciasabb lenne, ha mennél teljesebben érintené a szociológiai, gazdasági problémákkal való kapcsolatokat épügy, mint az összkultúrával, a művészetekkel, költészettel való összefüggéseket. Nyiltan vallhatjuk ma Müller Ádámmal, a romantikus német szociológussal, hogy az ökonomiának a moráltól való modern függetlenítése okozta a társadalmi közösség pusztulását. Müller Ádámmal együtt valljuk továbbá azt is, hogy az individuum autarchiájának esztetikusa tana az ének a közösségből való kitépésére vezet. A művészetet sem szabad elszigetelni a közösség erőitől s így mindenképp szoros kapcsolatban kell tartani a morállal is.

Node mindezeknek a problémáknak a belevonásával ez az értéken könyv tízszerez terjedelmre dagadt volna és messze túllépte volna az alapvonalakkal jelzett határokat. Mindaz, ami már

itt az értékekről, a kollektivitásról, a kultúráról lehető, olyan kincs, amelyért nem lehetünk sivár jelenünkben elég hálásak. Fgy új, egészségesebb nemzedék nevelőjévé kell válnia. Ilyen könyveknek nem lenne szabad hiányoznia egy magyar család könyvespolcáról sem. A serdülő ifjúság nem tanulhatja meg elég korán, hogy az egyéni aktusok igen sok esetben a közre is kihatnak és hogy alig követhet el valaki olyan bűnt, mellyel csak önmagának ártana. Aki nem derék, munkás, lelkiismeretes tagja a köznek, az már erkölcstelen. *Koszó János.*

Verseskönyvek.

(Kövér Erzsébet: Magamban. — Nagy Lajos: Könnyek. — Takács István: Bús örökség. — Balásfalvi Kiss Ernő: Az élet fia. — Kerecseny János: Kerecheny várkapitány. — Tamás Aladár: A partok elindulnak.)

Kövér Erzsébet azok közé a költőnők közé tartozik, akiknél a költői megnyilatkozás nem jelenti egyúttal nőiességük megtagadását. Az Isten akarataiban való megnyugvás, a természet finomabb szépségeinek gven-géd átélése, minden szépnek és nemesnek féltő szeretete és megbecsülése, optimista emberszeretet — nem jellemzők-e ezek a női lélekre? Anyaszívvel nőies. A megérzésen keresztül jut el a megértésig. Harmónikus lelke az Istent, az *atyát* (ebben is mennyire nő l) nem *égg* csipkebokorban várja, hanem azt kéri tőle, hogy áldhassa és ölelhessen *virágg* csipkebokorban». Néhány szép, Itáliától ihletett verse mellett formailag is legsikerültebb költeményei azok, melyeket a természet és a szemérmes, szeretetszerű szerelem fakasztott lelkében. Formaérzéke jó, nyelve azonban nem eléggé gazdag. Sokszor nem tud megfelelő szavakat találni az ihlet *egyszeri-égenek* kifejezésére. Verskedése («Igy látta Botticelli», «Mert téged külön törvény kötelez») az erdélyieket (elsősorban Nagy Emmát) — sóhajtásszerű, feleletlen kérdései Petőfit és Reményiket juttatják eszünkbe.

Nagy Lajos verskötetét tárgya szomorú aktualitása teszi figyelemreméltóvá. Zokogás a háborúban és fogásban senyvedő és hazatérte után nemsokára elhalt egyetlen fiú után, — ez költeményeinek tárgya sokféle variációban. Virrasztó, hallucinációs éjt-zakák, alvajáró nappalok, reménykedő

önámítások, minden álomnak összeomlása a sírnál, — ó, beh sok magyar apa nevében sír Nagy Lajos! Formai szempontból nincs ezekben a versekben semmi új, sőt helyenkint a sablonosságot sem nélkülözik, mégis az egyetlen uralkodó érzelmenek: az apai fájdalomnak tragikus ereje mély, katarzisszerű benyomást kelt. Tartalmilag újdonságot jelent ez irodalmunkban. A tiszta jövedelmet elhunyt vitéz költőfia hátrahagyott műveinek kiadására szánta az apa.

Takáts István halkszavú, borongós lelkületű költő. Pesszimizmusa nem bántó, nem programmos, nem erőszakolt: lelkének alaphangulata ez. Bár meglátja a természet üde szépségeit is, mégis a szoba az ő igazi terepuma, a természetben «hunyorogva jár az ég ragyogó, roppant kupolája alatt». Új mondanivalója nincsen, őrizkednie kell a túlságos énnészükülestől. Néhány hangulatosabb, finomabb verse (Magányos inga, Ifjú, szép tatár, Éjszaka) fejlődést ígér.

Balásfalvi Kiss Ernő verskötete alig állja meg a bírálatot. «Az élet zajos tengerén, Egy bolygó vándor vagyok én» — így kezdődik egyik verse, de legtöbb költeménye ennek a zajos tengernek horizontján mozog. Ha tiszteletreméltó eszmék hevítik is, ez nem mentőköriülmény, mert különösen *ma* ezekről is csak egyféleképen szabad énekelni: hivatottan, nehogy devalváljuk őket!

Kerecseny János elbeszélő költeménnyel szerepel. («Kerecseny várkapitány».) A négy énekes hősiessé verszetben törökverő ősenek, Kerecseny László gyulai várkapitánynak, hőstettét és vitézi halálát éneklé meg. A szerkezetileg elég jó elbeszélő költemény értékét a verselés nehézsége és kezdetlegessége rontja le.

A szív és értelem partjai közül vitorlázunk most ki a parttalan végtelenség felé! Tamás Aladár verseskönyve lesz az útikalauzunk. A cél a végtelenségnek egy-egy pillanatnyi léttartalmát, vagy visszajáról: a pillanatnak végtelen dimenziójú eseménytartalmát megfogni — szavak segítségével. Külön világ ez! Forma, logika, egység, tér és időbeli elhatároltság — mindez a parton maradt. Sőt! Épen a káosz az, ami végtelen. Ha véges agyunk mégis valami világitótoronyfélét keres ebben a végtelen óceánban, hát sikerülne talán némi fikciótalan egyet találni: az asszociációt. De hiszen akkor

valahogy meg lehetne úszni a kirándulást tengeri betegség nélkül! Volna egy pont, ahol a végtelenség érintkezne a végessel! Csakhogy Tamás Aladárék félnek a nyárspolgári asszociációtól, tehát ők az ő agyukban felolajozódó képzeteket magyarán mondva *megfiadtatják*. Például a pontról azt mondják, hogy «városokat szült». Ebből a parttalan asszociáció-tengerből ilyen sorok születnek: «Sugarak és ásvány közt kiáltások liliomaival esték mezőjében»; avagy: «szavak gyökerén rothadt kémények süvöltének»; s megint «egy pont az, ami felkiáltott városokat szült és most vörös bordákon ordít» — és így tovább a parttalan végtelenig. Szegény Stefan George, ha tudnád, hogy a te írásjel-elhagyási szabdalmaid milyen elmeszülemények zöld bordái közé került!

Annyit azonban tréfán kívül meg kell mondanunk, hogy ennek a centrifugális költészetnek tragédiája abban van, hogy mindent racionalizálni akar és épen egy dolog van, ami nem érti ezt: a ráció. Magyarul: az ész. Egészen másként állna a dolog, ha mindig ilyen mondatokat írna Tamás Aladár, mint egy helyen: «Egy meglódukt tudat keresett egyensúlyt a mindenségben». Ezt megértem!

Szarka Géza.

Növényélettan, mint a kertészet elmélete. Az elméleti és a gyakorlati tudomány nem ritkán külön vágányon haladnak, de összetalálkozásuk mindenkor hasznos fordulat mindkettőjükre.

Ilyen szerencsés találkozás volt az, amikor Molisch Hans bécsi egyetemi tanár növényélettan-könyvében a kertészet gyakorlatát és elméletét először egyesítette összefoglaló, közérdekű kézikönyvben.

Ezt a derék munkát, amelyet öt német kiadás sikere dicsér, most magyar fordításban adja ki a Kir. Magyar Természettudományi Társulat. Hazánknak e legnagyobb tudományos társasága is sokat szenvedett a háború alatt. Sokáig alig láttuk egy-egy kiadványát. Most ismét a rég elismert formában veszi föl a versenyt és olyan könyvet ad az olvasónak, amely magyar művelt gazdálkodó könyvesházból nem hiányozhat.

A gazdaközönség a háború előtt kevés könyvet fogyasztott. Azóta itt is nagy változások jöttek. Sok birtok gazdát cserélt. És sok Patópál helyén

«intenzív gazda», tanult, művelt és művelődni vágyó birtokos működik ma már. A változásnak ékesenszóló bizonyítéka a gazdasági irodalom föllendülése. Lépésről-lépésre nálunk is tért hódít az meggyőződés, hogy a szerves termelés nem csupán mesterség, hanem élettudomány.

A birtokváltásokkal különösen sok tanult ember, volt hivatalnok, tanár, orvos került a magyar gazdák sorába és így biztos a reményünk, hogy ez a szép illusztrált könyv megtalálja a maga olvasóközönségét, sőt új tagokat szerez a kiadó társulatnak is.

Magyarország még földművelésben igen messze van attól a francia Rivierától és Hollandiától, amelyeket a magyar előszó emleget, de ha követni próbáljuk úttörőinket Tessediktől kezdve Székácsig és ha a német Molisch tudományát is elsajátítani törekszünk, akkor talán valamikor a gazdag Alföld szikes szegényfoltjai és ázsiai homoktengerei is eltűnnek egyszer a szorgalom és hozzáértés ekeje nyomán.

Szilády Zoltán.

Egy sereg értekezés. Tudományos életünkben újabban örvendetes föllendülés tapasztalható. A háborús évek kényszerű hallgatását termékeny mozgalmasság váltotta fel. Az irodalomtörténet újabb, gazdag termésemből ezúttal néhány kisebb terjedelmű dolgozatra hívjuk fel itt a figyelmet.

Ilyen mindjárt a Császár Elemér szerkesztésében megjelenő Irodalomtörténeti Füzetek sorozata, melyből eddig tíz szám kapható. Itt tette közzé maga a szerkesztő is három tanulmányát, melyek közül egy a Zalán futása értékelését adja, a másik Arany János jelentőségét fejtegeti, míg a harmadikban (melyről folyóiratunk már megemlékezett) a sokat vitatott magyar-hún mondák kérdésének mai állásáról szólva meggyőzően hirdeti, hogy «pogány eleinknek volt hún mondájuk». A többi füzetek is tudományos természetűek, a GalambSándor «Harmincöt év a magyar társadalmi dráma történetéből» címen az 1867—1892 közé eső évek színműirodalmának értékes áttekintését nyújtja; Szabó Richárd Endrődi Sándornak, Kéky Lajos pedig Gárdonyi Gézának költői fejlődéséről ad jó tollal készült, megbízható képet. Mindkét tanulmány közli az illető írókra vonatkozó bibliográfiát is.

Gálos Rezsőnek a legrégibb magyar

bibliafordításról szóló értekezése sem szükölködik új megállapításokban. Jó szolgálatot tesz majd az ötödik számú füzet is, mely a XX. század magyar irodalmából a nevezetesebb regényeket és elbeszéléseket ismerteti a legjelesebb esztétikusoktól származó kritikák közzétételével. E sorozat egyik darabjaként jelent meg Horváth Jánostól Herczeg Ferenc írói pályarajza, mely abból az alkalomból készült, hogy a most jubiláló költőt Akadémiánk a Nobel-díjra ajánlotta.

A Herczeggel foglalkozó egyéb kiadványok közül megemlíthető még Rubinyi Mózesé. Ez az ifjúság számára készült s a regényíró és édesanyja arcképét is közli. A vidéken megjelent értekezések szerzői sorából most sem hiányzik a két buzgó sárospataki tanár, Gulyás József és Harsányi István neve. Amaz egyik munkájában a Perényiek nyomait vizsgálja irodalmunkban, másik terjedelmesebb művében pedig — Dolgozatok címen — a Jókaira, Madáchra, Csokonaira és egy régi találos mesére vonatkozó, érdekes szempontú kutatásai eredményeit foglalja össze. Harsányi István is két munkájával szerepel. Az elsőben, mely a debreceni Tisza István Tudományos Társaság kiadványa, sok utánjárással egy XVI. századbéli elfeledett író, Miskolci Csulyak István életét és munkáit tárja fel; másik előadása pedig az annakidején hithűségükért gályarabságba hurcolt s Ruyter hollandi tengernagytól kiszabadított protestáns lelkészek emlékét idézi emlékezetünkbe. Érdekes megállapítása szerint a fogságra ítélt negyvenegy protestáns pap közül huszonkettő sárospataki diák volt. Harsányi előadásával együtt jelent meg Marton János főiskolai közigazgatónak az előbbi tárggyal összefüggő szép alkalmi beszéde (Gályarabok emlékünnepe).

A vidéken folyó kutatómunka gyümölcseként került a könyvpiacon Bálint Sándor tartalmas értekezése Szilády Áron pályájáról. Ezt a szegedi egyetem Magyar Irodalomtörténeti Intézete adta ki. Ifjú szerzője jó iskolára valló fölkészültséggel ismerteti és elemzi az egykori nagynevű irodalomtudós szellemi hagyatékát. Érték dolgában méltó társa ennek Máté Károly dolgozata: A magyar önéletírás kezdetei (1585—1750), amely viszont a pécsi egyetemi irányítác eredménye. Ugyancsak Pécsen nyomtatott ki (kézirat gyanánt) a nemrég elhunyt Kozáry Gyula tanulmánya: A Madách-kérdésről, mely

Az Ember Tragédiájával kapcsolatos vitás pontokat igyekszik tisztázni, egy maga szemével néző, tanult egyéniség megfogalmazásában. Nem unalmas olvasmány Tőrös László nagykőrösi tanár előadása sem: Jókai regényíró művészetéről a «Debreceni lunatikus» alapján. Érdekes adatokra támaszkodva egy mű kapcsán igen ügyesen mutat rá a nagy mesemondó némely jellemző sajátosságaira.

Az «élő irodalom» köréből veszi tárgyát Rass Károly nagy szeretettel írt tanulmánya Reményik Sándorról, az újabb magyar líra egyik jeleséről. E költő egyénisége a szerzőt Kőlcseyre emlékezteti s benne mintegy az erdélyi lélek művészi megtestesülését látja. A szellemi rokonságra eszmélés sugallja azt a reményét, hogy «ő fogja megírni az összetört erdélyi magyar lélek számára az új magyar Himnuszt».

Végül, bár nem szorosan vett értekezés, irodalmi életünkkel való kapcsolatánál fogva itt említhető meg Az Aurora-kör Értesítője (szerkesztette Tóth Lajos főtítkár), mely a Császár Elemér elnöklele alatt működő, a közelmúltban alakult magyar irodalmi társaság múltévi munkásságáról számol be. A jelenleg tizenegyre rendes tagból álló Társaság ifjú tagjai lelkes kintartással szolgálták egyik alapszabályszerű céljukat: a nagy magyar írók emlékének ápolását. *Könyves Gábor.*

Panzini: Xantippe. Alfredo Panzini kis regénynek nevezi ezt a művét. Ha regény, akkor filozófiai regény, de a franciák módjára a cselekvény helyett a szellemeskedést a csevegésbe burkolt iróniát, szatírát tolva előtérbe.

Ha a kiadói ajánlásban azt olvassuk, hogy «minden lapról a hellén élet megnyugtató, derűs varázsát szívjuk», önkéntelenül kitér belőlünk egy mérséklő no, no! — a «megnyugtató, derűs varázs», t. i. olyan jelenetekben látszik csúcsosodni, ahol a derék Xantippe mint gondos családanya így oktatja Sokrates kedves csemetéit: Ha eszetekbe jutna az *Andreia* (vitészég), az *Areté* (erény), a *Sophrosyné* (bölcesség), az *Enkrateia*, a *Ti en écaslon* után szaladni, úgy kupán verlek benneteket ezzel a sodrófával, hogy kalap nő a fejeteken». Aki még ezek után is némi kétségben találna maradni a derű lényegét illetőleg, az megkapja a legautentikusabb magyarazatot a szerzőtől magától a művecske befejező sorában. Ezek szerint Rabelais fia,

Gargantua salátaevés közben nem vette észre, hogy a levelekkel együtt hat bolyongó zarándokot is lenyelt. Csak mikor hascsikarást érzett, vette észre a bajt. Kihányta a vándorokat és a következőképen oktatta őket: «Zentúl ne vágyódjatok ilyen henye és hiábavaló utazásokra az emberi tudás sivatagában. Maradjatok otthon családotok mellett, dolgozzatok erőitek szerint, neveljétek fel gyermekeiteket és éljétek Szent Pál apostol tanítás szerint. Ilyen módon Isten is megsegít benneteket és a Szentek is, pestis és egyéb csapás pedig messze kerüli házatokat». Szól ez mindenkinek, aki Sokrates-jelölt, de a filozófusoknak még külön figyelmeztetés lehet Meletos és Anitos, az arisztokrata meg a demokrata államsorsintézők bizalmas beszélgetése, amelyben egyértelműen megállapítják: «Bizony nagyon veszélyes dolog a filozófia! A szellem betegsége. Olyan betegsége, minek semmi egyéb gyakorlati haszna nem lehet, mint hogy elégedetlenné, szemtelenné és tiszteletlenné tegye az athéneket». Hogy is írta egy másik nagy író? Kiváltképen a gondolkodástól óvakodj, fiam. A gondolkodás nagy bűn. Kerüld a gondolkodót!

Nem kevésbé útbaigazító és minden kételyt eloszlató az író és Xantippe párbeszéde az évezredek elválasztó időtérén át. Xantippe, a vörös Xantippe, «minden házsártos asszony nagyanyja», akinek kitűnően sikerült képét kapjuk a könyvecskének ifj. Richter Aladár grafikus művésztől származó nagyon friss, többszínű címlapján, megdöbentő igazságokat vagdal Panzini, azaz édes mindnyájunk, számár idealisták fejéhez. «A hősök! Mafla népség, mely annyit sem ér, mint a többi. Fölöslegsek a hősök! És a metafizikai hősök még több mint fölöslegesek!» Továbbad pedig: «És ki mondja neked, idióta, hogy szükséges az az erkölcs, melyet férjem föltaalált?» Ily csűf szavakat sikongott Xantippe. Talán szocialista lett a huszonhárom évszázad alatt, míg az alvilágban lakott? — kérdezi az író és hozzát teszi a Xantippének szánt feleletet: «Hogy ki mondja? Nos, hogy kicsoda mondja? Dehát mindenki mondja! Az elemi iskolás könyvektől kezdve a trónbeszédekig és a miniszteri szónoklatokig mindenütt ott találja, asszonyom, az erkölcsöt, vagyis az ön férjét...» Igen, ez az a címke, ami tyűkszemtapaszknak talán elég jó! Xantippe ezzel a felelettel elég

világosan elárulja nemcsak Sokrates meg az erkölcs, hanem minden «magasabb szempont» iránti őszinte megvetését. Mintha azonban az athéniék általánosságban is ezen a véleményen lettek volna. Ahol megjelent Sokrates és kimondta az unalmas igazságot, ott elszomorodtak az emberek, mert ők a színes hazugságnak örvendtek inkább, semmint annak a szürke és bántó igazságnak. Szóval Sokrates arra volt rendelkezve, hogy rossz véget érjen. Miért is kellett annyi igazságot az emberek fejéhez vagdaltatni!

A végső indíték ahhoz, hogy Sokrates egy demokratikus állam (s tudvalevőleg éppen ezek vannak leginkább az erényre alapítva) ítélte halálra, mégis csak az volt, hogy Anitosnak fontos beszélgetése volt Meletossal. Anitos tímár volt, de első archon is és ezért elsőrendű államérdeknek tartotta a hajóknak hármass börpáncéllal való beborítását. Ha Sokrates nyíltan erről szólt volna, vagy a tímárokat ócsárolta volna, Anitos értett volna a szövből s nem kellett volna elmennie Meletoszhoz. Ő nem tudta, hogy mi a filozófia; de mint politikus, tehát értelmes ember, megérezte, hogy az öreg szavai rá nézve ellenségesek s így a demokráciát is fenyegetik. (Az arisz-

tokráciának is, a demokráciának is egyaránt közös vonása, hogy veszélyesnek tartják a filozófusokat.) Azon gondolkozott, hogyan vonhatná ki Sokrateset a forgalomból. Mint politikus, megszimatozta, hogy kell valamilyen indoknak lennie, de szörös füle volt s így elment Meletoszhoz, az archon basileushoz, akinek finomabb füle volt. Meletos, az arisztokrata, megszavazta a hajók bőrköpenyét; jól megértették egymást Anitossal, mert a bőrköpeny a fontos, nem pedig arisztokrácia vagy demokrácia vagy más elv. Kinek kellene az elvek; bőrköpenyek kellene a hazának, nem elvek! Noha Anitos lelkes demokrata volt, kijelentette Meletosnak, hogy ha a börpáncélok, azaz a haza megmentéséről van szó, akkor ő erre az alkalomra arisztokrata is tud lenni. Meletos csak arra kérte még Anitost, hogy a leglelkiismeretesebb törvényszerűséggel járjon el, mert elvégre is jogállamban élünk, vagy mi! Ezek után csak természetes, hogy Sokrates nem nagy időre rá halálra ítélték, főleg, hogy még a bíróság előtt sem tudta befogni a száját, hanem még ott is igazságokat mondott.

Lukits Gyula, meg Várkonyi Nándor nagy ügyességgel fordították magyarra Panzini ravasz mondatait.

K. J.

A mohácsi emlékűnnep.

A magyar társadalom folyó évi augusztus 29-ikén emlékezett meg a mohácsi ütközet négyszázéves fordulójáról. Szinte szokatlanul fényes keretek és zajos külsőségek között, mintha egy korszakot jelző győzelmes esemény emlékének megünnepléséről s nem a pusztulást és gyászt jelentő mohácsi katasztrófa évfordulójáról lett volna szó. Kiállítások megtervezése, kongresszusok tartása, népűnnepélyek rendezése valóban alig illenek egy mohácsi évforduló keretei közé! Az évfordulónak rendes körűműnyek között a magábaszállás történelmi napjának kellett volna lennie, amely alkalmul szolgált volna arra, hogy visszaidézve emlékezetűnkbe a négyszáz esztendő előtti Magyarország képét, elműlkezdűnk azon okok fölött, amelyek Mátyás király Nagymagyarországának bukását előidűzték s igyekezdűnk a szinte önként kínálkozó tanűságokat a jövű számára levonni. Trianon után azonban minden megűrthetű! Megűrthetű Mohács szokatlan megűnnepűse is, mert hiszen nyilvánvalű, hogy a most lezajlott évfordulű alkalom volt a trianoni bűkediktűtum ellen valű tiltakozásra, mert törtűnelműnk Mohács után kűvetkező szakaszának tanűságai meggyűzűdűessű elűrűlték a lelkekben a magyar fűltűmáadásba vetett hitet és reműnyt: ha a három részre szakadt, pártokra oszlott, idegenektűl megszállott Magyarország Mohács után is új életre támadhatott, akkor lesz még magyar fűltűmáadás Trianon után is!

Az évfordulű emlékűnnepűlyét a grűf Klebelsberg Kunű elnűklete alatt állű alkalmi orszűgos bizottság rendezte s azon Magyarország kűrműnyűzű, a kirűlyi család Magyarországön élő tagjai, a nemzetgyűlűs elűnkűsege, a honvűdfűparancsnok, a pűpai nűncius, a kűrműny, a tudományos intűzműnyek és a magyar tűrvűnyhatűsűgok kűpvűselűi is megjelentek. A Mohács város fűterűn augusztűs 29-én tartott űnnepnek egyik kimagaslű moz-

zanata volt grűf Zichy Gyula kalocsai érsekeknek a fogadalmi templom alapkűletűlétű kűvetű tűbűri misén mondott beszűde, mely egyetűrtűsre, hazaszeretetre és a keresűtűny hithez valű ragaszkodásra buzdított; beszűdűnek műly forrása meggyűzűdűessű s nemes pűthosza nagy hatást gyakorolt a jelenlűvűk्रे Grűf Klebelsberg Kunű kultűszműniszűternek alkalmi emlékbűszűde törtűnelmi szempontjai eredetisűgűvel tűnt ki és hatott.

Megszoktuk már, hogy beszűdeiben alkalmosrűsűsűgeknűl tűbbet keresűnk. Nem barátja a virűgos beszűdűnek, bár kifejezűsei vűlasztűkosak és stűlusa gondosan fegyelműzett. Ővakodik a hatűskeltűs ismert szűnoki fogásaitűl, nálű hiába keresűnk az alkalmi frazeolűgia megszokott szűvirűgait. Az ű beszűdei tűrgűyűk űjszerű megvilűgítűsával, logikus szerkezetűkkel és a levont ű kűvetkeztűtesek igazsűgűsával hatnak. Nem a nűptűmegek, hanem a művelt emberek szűnoka, kűket meggyűzni akar és tud is, anűlkűl, hogy oktatóvű vagy polemikűsű vűlnűk. Részletekig hatolű tűrgűyismertűt inkűbb csak sejteti, viszont eseműnyeknek és szeműlyeknek a politikűs szűmszűgűbűl valű megítűlűse vagy kapcsolatbahozatalű által nem egyszer az űj perspektívűknak egész sorozatát lebbenti fel a hallgatűsűg előtt; nemcsak a tudűsvűgyat elűgűti ki, hanem a fűlvettű űj eszműk és gondolatok által egyűttal tűvűbbi lelkűtevékenűsűgre is készűtet. Mohácsű beszűde is meglepetűs volt. űj volt benne Tomory jelleműnek megítűlűse és a megűtkűzűs mellett valű dűntűsűnek motívűlűsa tűmeglűlektűni indokok alapján. űj volt benne a magyar klűrus erkűlcsű ertűkelűse is; arról a fűpapsűgrűl, amely vűrűt ontotta Mohács mezejűn a hazűert és a hitűrt, nem lehet azt állítani, hogy romlott kornak romlott gűyermekei voltak. Revidűalni kell tűhűt fűfogásunkat nemcsak Tomoryrűl, hanem a magyar klűrus állítűlagos romlottsűgűrűl is. De tűsztelettel kell megállanunk a fiatal gűyermekkirűly emléke előtt is, aki nem

tudott ugyan irányt adni az ország külpolitikájának, sőt nem tudott úr lenni a kicsinyes motívumokból táplálkozó belpolitikai pártharcok felett sem, az ellenséggel szemben azonban ismerte kötelességét s a kötelességteljesítés elől akkor sem zárkózott el, midőn az ellenállás hiábavalóságáról meg volt győződve.

Az országos ünnepélyt, mely a kultuszminiszter nagyhatású beszédével véget is ért, ugyanaznap délelőtt a Csele-patak partján felállított emlékoszlopnál a mohácsi csatatéren elesett hősök emlékezetének szentelt kegyeletes emlékünnpet követte. Az ünnepet a Turáni Társaság rendezte, melynek védnöke József Ferenc kir. herceg, elnöke Pekár Gyula és József királyi herceg lendületes és eszmékben gazdag beszédek kíséretében tették le koszorújukat az emlékoszlop talapzatára. Politikai jelentőségű volt a budapesti török követnek a beszéde, melyben a török-magyar barátság mellett emelt szót s főképp a kormányzói beszéd, amellyel — azt hisszük — a mohácsi emléknapot Trianon utáni történelmünk egyik korszakjelző dátumává avatta. Ezt követte tudományos intézményeink s törvényhatóságaink koszorúinak elhelyezése. Valamennyi beszédet egy szebb és jobb jövőbe vetett bizakodás hatotta át, melynek talán leghatásosabban Albrecht kir. herceg adott kifejezést a Szózatból vett jelszavával: *«Az nem lehet, hogy annyi szív hiában onta vért!»* L.

Szinnyei József, az Akadémia és a nyelvtudomány.

Legelső tudós társulatunk alapításának százéves fordulója alkalmából Sinnyei József tollából egy igen tartalmas füzet jelent meg a Magyar Tudományos Akadémia és a nyelvtudomány címen. A becses tanulmány mesteri összefoglalását adja azoknak az eredményeknek, melyeket a nyelvünk multjára, jelen állapotára és más nyelvekhez való viszonyára vonatkozó kutatás Akadémiánk munkájának, irányításának és áldozatkészségének köszönhet. Fel vannak itten sorolva Révai Miklóstól Trócsányi Zoltánig mindazok az érdemes nyelvűbűvörok, akik akár anyaggyűjtő tevékenységükkel, akár a jelenségek összefüggését illető megállapításaikkal előbbre vitték a magyar tudományosságot. De bármily értékes is egyébként e tanulmány, — írója túlzott

szerénysége folytán, — egy nagy hiánya van: nincs eléggé hangsúlyozva benne magának a szerzőnek a nyelvkutatás terén szerzett hervadhatatlan érdeme.

Két-három lapalji jegyzetben az Akadémia főtittkára gondoskodik ugyan arról, hogy a szerző neve egészen homályban ne maradjon, de ezzel a dolog — főképp az ú. n. nagyközönség szempontjából — nem tekinthető elintézettnak. A hiány pótlásául, bármennyire tiltakoznék is ez ellen az érdekeltek, igen nyomatékosan rá kell mutatnunk arra, hogy az újabkori magyar nyelvkutatás terén többféle vonatkozásban (köznyelv, népnyelv, nyelvtörténet, nyelvhasonlítás) élő tudósaink közül elsősorban éppen Sinnyei Józsefet illeti az elismerés. Hiszen azok az ifjabb nyelvtudósok, akiknek a szerző szóbanforgó művében oly fenntartás nélküli önzetlenséggel osztja a koszorút, egytől-egyig az ő tanítványai. Illő, hogy ez tudtal adassék az olvasóknak, mert ne feledjük, sok igazság van Riedl finom ironiájában, mely szerint mindenki szkeptikus, de ha egyszer a szerénység tiltakozik, hogy nem érdemel jutalmat, azt mindjárt elhiszik.

Ennek fölemlítése annál idősezerűbb, mert az idén van ötven éve annak, hogy Sinnyei József első önálló munkáját (Irodalmunk története 1711—1772-ig) nyomtatásban kiadta; s ugyancsak az idén van negyven éve annak, hogy a magyar nyelvtudomány egyetemi tanáraként tudósnevelő és irányító működését megkezdte. Mint első műve címéből s azt követő másik munkájából (A magyar irodalomtörténetírás ismertetése) látható, a jeles tudós eleinte habozott, hogy az irodalom- vagy a nyelvtudomány hívéül szegődjék-e el. Finnországi tanulmányútja nyomán azonban (melynek egyebekben kívül becses emlékei finnül írt magyar nyelvtana, finn-magyar szótára és Az ezer től országa c. szép könyv) véglegesen elhatározta, hogy a magyar nyelv és rokonai tudományos vizsgálatának szenteli életét. Idetartozó kutatásainak eredményei a külföldi tudós világ figyelmét sem kerültek el, aminek bizonyossága, hogy a Finn-ugor Társaság korán tagjai közé választotta, a németországi Göschén-vállalat pedig vele iratta meg a szakjába vágó ismeretanyag kézikönyvét (Finnisch-ugrische Sprachwissenschaft). Összehasonlító búvárkodása mellett természetesen a szorosan vett magyar nyelvtudomány kérdéseit sem hanyagolta el Sinnyei.

Nagy föltűnést keltett annakidején egy akadémiai fölolvasása, mely azt a problémát öhajtotta megoldani: Hogy hangzott a magyar nyelv az Árpádok korában? «Ennek végső következtetése — a szerző újabb véleménye szerint — idő multával megdőlt ugyan, de volt benne egy új megállapítás, mely a magyar hangtörténet terén való munkásságra termékenyítően hatott.» Minthogy itt a kérdés további irodalmának termékei közül megint csak tanítványai érkekezéseit emeli ki a szerző, kiegészítésül ismét hozzá kell tennünk, hogy bizony az említett tanulmány megjelenése óta eltelt harminc év alatt Szinyei József sem pihentette tollát. Sőt igen alaposan kivette részét abból a munkából, melynek eredményét ő maga úgy fejezi ki, hogy «most a magyar magánhangzóknak ősmagyar és ómagyar története már jóformán tisztázva van». Idevágó módszeres tanulságok felhasználásával készült egyik újabb kitűnő értekezése (A Halotti Beszéd hang- és alaktana), mely a legrégibb összefüggő magyar nyelvmélek sokat vitatott s immár véglegesnek tekinthető helyes olvasását is adja. Ime néhány olyan mozzanat, melyekből az alkalmiság kapcsán némileg kitűnhetett, mit köszönhet a magyar nyelvtudomány e kitűnő tudósunknak. Ez az egypár soros utalás természetesen nem meríti ki azt a szakadatlanul gyümölcsöző munkásságot, melyet Szinyei ötven éven át kifejtett. Egyetemi kézikönyvein kívül igen jelentős műve még a föle szerkesztett, kétkötetes Magyar Tájszótár, melyet a Magyar Tudományos Akadémia 1900-ban nagy jutalommal tüntetett ki.

Szorosan vett szakirányú művei mellett, nem csekély érdemei vannak Szinyeinek a nyelvtudomány eredményeinek szélesebb körben való közzéadására. Nagy hasznára volt ez irányban rendkívül világos és az elvont fejtegetést könnyen felfoghatóvá tevő előadása. Itt elég, ha arra hivatkozunk, hogy a magyar értelmiség nagy része az ő középiskolai magyar nyelvtanaiból ismerkedett meg anyanyelvünk törvényeivel s a magyar nyelv rendszerére és rokonaira vonatkozó minden művelt embert érdeklő tudnivalókkal.

A Magyar Nyelvtudományi Társaság is, melynek Szinyei József az elnöke és a Társaság jeles folyóirata, a Magyar Nyelv — Szily Kálmán mellett — az ő kitarató ügyszeretetének és bölcs irá-

nyításának köszönheti felvirágzását s azt a rokonszenvet, melynek kezdettől fogva örvend. Ezeken kívül megemlíthetők tanulságokban gazdag, népszerűsítő tanulmányai (pl. a Napkeletben megjelent «Jó magyarság» című), bírálatait, magyarból finne s más nyelvekből magyarra való műfordításait (pl. Szigligeti Cigányának finn fordítását), rengeteg kisebb cikkeit, melyek mind azt mutatják, hogy Szinyei József egész életen át fáradhatatlanul gyümölcsöztette kiváló adományait közműveltségünk javára.

A tudós egyéniség súlyát és mértékét azonban nemcsak művei mutatják. Mutatja s jelenti a szaktársak viselkedése is vele szemben. A magyar nyelvészek táborában vezérnek ismerik el őt oly kiváló tudósok is, kik maguk bármely európai ország tudós céhének első díszei lehetnének s viszont társaságából nincsenek kizárva azok az ifjak sem, kik a szaktudomány terén még csak legelső lépéseiket tették meg. Mily üdvöz ez az önkényt egy kimagasló tekintélyhez való szellemi hozzátapadás, a legkiválóbbaknak is tiszteletteljes szolidaritása vele s a legigénytelenebbeknek is köréje sereglegése: azt fényesen bebizonyította a magyar nyelvtudomány hatalmas fellendülése az utóbbi évtizedekben. Annak a szerkesztő táborának egységnek, melyben e tudományok munkásait látjuk, a tudós Szinyei József szeretetreméltó, ma is fiatalos, elmés, vidám, ceremóniatlan emberi egyénisége egyik legerősebb ragasztéka és biztosítéka. Maradjon az még nagyon sokáig!

Velezdi Mihály.

Színházi szemle.

Az évadnyitó előadások közül a legnagyobb vállalkozás a Városi Színházé volt, melynek ambiciózus igazgatója Az ember tragédiáját hozta színre. Kétségteljesen van annak jogosultsága, hogy egy népies, egy igazán nagy közönséget befogadó színház a maga élénkebb, színesebb, — mondjuk ki nyíltan — hatásvadászóbb eszközeivel mutassa be Madách főművét. A filozófiai tartalomból, igaz, sok megy így veszendőbe, de a váltakozó képek tarka gazdagsága egy kisebb szellemi igényű, de szélesebb rétegű közönséget jobban megkap így, s elvégre e köröknek is juttat valamit Madáchból. Alkalmasint ilyenféle cél lebegtetett valaha Molnár György, a Budai Népszínház igazga-

tója előtt is, amikor elsőnek foglalkozott azzal a gondolattal, hogy *Az ember tragédiáját* színpadra viszi.

A Városi Színház vállalkozásának is megvolna tehát a maga művészi jogosultsága, ha az előadás — jó volna. Ehhez azonban elsősorban lelkesebb színészek kellenének, akik feladatukat komolyan fogják fel és legalább a pontos szereptudás nem túlságosan magas követelményének megfelelnek. Ehelyett azonban az egész előadás az összecsapottság, elszármotás benyomását kelti. Maguk a főszereplők sem olyanok, hogy együttjátszóikat emelni és vezetni tudják. Táray Ferenc Ádámja az egyetlen, akiről komolyan lehet beszélni, bár e színésznek fel fogásával sem érthetni egyet. Kelletlenül rezignáltabb és semmi sincs benne abból «a megtörhetetlen gyermekkedélyből», amit Lucifer az örökké kereső és bizó ember főjellemtvonásaként olyan találón emel ki. Ez az Ádám mintha már az álomképek elején olvasta volna *Az ember tragédiáját*, és tudná, hogy minden erőfeszítését, minden új cél felé lendülését kudarc éri. Dörgey Jolánnak sok technikai fogyatkozása van még, semhogy Éva nagy szerepét megbírná. Sebestyén Géza Luciferjében semmi sincsen az Isten ellenjátékosának grandiozitásából. Egész játékán valami kicsinyes zsúrcinizmus érzik. Azok a válrángatások, azok a hányaveti gesztusok, az a nagyon is pesties magyarság, amivel a szavakat ejti, mind hozzájárulnak ahhoz, hogy ezt a Lucifert inkább komikusnak érezzük, mint a tagadás ősi szellemének.

Ei kell azonban ismerni, hogy Baja Benedek diszletei között egy pár nagyon szép akad. A stílizálás és realizmus igaz, néha zavaróan keverednek bennük, de ott, ahol a diszlettervezőnek a fantasztikumban erős képességei akadálytalanul érvényesülhettek, ott a kép- és térhatás nagyon megkapó.

*

A Vigszínház évadja Sardou *Szókimondó asszonyágának* felújításával kezdődött. E már bizony kissé megfakult vígjáték színrehozatalának bármely színháznál is egyetlen értelme az lehet, ha a főszerepre — erre a kitűnő, parádés szerepre — kiválóan alkalmas színészegyenisége van. Sajnos, azonban Fedák Sári e szerepnek csak felében-harmadában felel meg. A Szókimondó asszonyág támadó

készsége, közönségessége teljesen érvényre jut játékában, de a kedvesség, báj, s a nyereség alól kiütő szív, mind-mind hiányoznak belőle. Az megvalósággal mehökkentő, hogy a császár előtt annyira operettszerűen frivol ruhában jelenik meg.

A darab másik nagyon fontos szerepe, Napoleon alakja, Törzs Jenő játékában férfiatlan és ideges jelenségévé fordult. E színész különben is azt hiszi, hogy az ő gyakorlatában minden modorosság kedvessé válik. Erőszakosan mélybe kergetett hangja, sz-einek s-sé, á-jainak é-vé változtatása, szemmeregetései és az ajak körének túlzottan mozgókéony ráncolása tőle és vidéki epigonjaitól nagyon is elcsépeltek már.

Kürti József azonban, mint Lefévre nagyon jó volt, különösen az előjátékban, amikor a megsebzett Neipperg rejtékhelyéből előjön, s féltékenysége leküzdését egy pár pillanattig tartó, igazán villámgyorsan eltűnő arcjátékkal fejezte ki. Góth Sándor a maga nagy routine-jával igen élettelen figurát csinált Fouchéból. Ez alaknak legbanálisabban megjátszható tulajdonságát, a sima udvariságot, elejtette és helyette kemény, törtető konjunktúra-lovagot formált meg. Lukács Pál, mint Neipperg, a szokott jó volt, anélkül, hogy valami nagyon eredeti lett volna.

*

A Magyar Színháznak síp-pal-dobbal hirdetett *Bubi* c. vígjátékáról az volt az előzetes hír, hogy ebben a darabban Földi Mihály a modern leány típusát viszi színpadra. Ez irodalmi feladat megoldása úgylátszik, a levegőben van: tavaly Fodor László is ezzel próbálkozott a *Dr. Szabó Juciban*. Kétségtelen, hogy van itt társadalmunkban valami újabb női típus, amelyet művészi kéz akár vígjátéki, akár tragikus tónusban meg tudna festeni. Ehhez azonban elmélyedés, igazságszeretet és ízlés kellene. Sajnos, e sajátságok sem Fodor Lászlóban, sem Földi Mihályban nincsenek meg. A modern leány lelkének csak a héját látják, csak külsőségeit vetik vászonra, s ezt is eltorzítják és ízléstelenül teszik. Emellett Földi Mihály vígjátéka még gyilkosan unalmas is, annyira, hogy a tüneményes erotika sem képes még a közönség kisebb ízlésű részére sem érdekessé tenni. A háromfelvonásos különben is vonatott darab már a második felvonás végén be van fejezve, csak még a szerző nem tudja ezt, mi azonban az

utolsó, felesleges felvonást még az előzőknél is nagyobb ásitások közt nézzük végig.

A darab izléstelenségei közül csak a *nagy-jelenet* legyen megemlítve. A helyzet az, hogy a darab hősnője, a fiús leány, mamájának találkára akarja szállítani — a mama hálószobájába — az udvarlót. Közben azonban az ő régi érzelmei, melyekkel e fiatalember iránt viseltetik, olyan erővel kerítik hatalmukba, hogy maga hódítja el az udvarlót, és megszőkteti magát vele.

S mindez egy magyar földbirtokos úrcsalád körében játszódik le! Hogy ennek az osztálynak is vannak nagy hibái, nem tagadja senki, de nem ilyenek, aminőket az utolsó években már egynehányszor rájuk fogott a budapesti írók egy része, s épen az a része, amelynek nem igen lehet alkalma őket aaposabban ismerni. A művészi igazság szempontjából nem jobb lenne-e, ha minden író azt a kört ábrázolná, amelybe bejárása van?

*

A Nemzeti Színház első előadása Szigligeti *Nagyapója* volt. E rég nem adott énekes darabnak csakugyan egyikét nagyon kedves jelenete van, a főszerep is igen hatásos, s egy kitűnően megfigyelt, igaz alak akad benne, az öregező parasztgazda, aki nem remélt fiúgyerekhez jut, s aprólékoskodó gondtal, kicsinyességig menő féltéssel gügyög gyermeke körül. Egyébként a darab igen naiv, s a végén kiderül, hogy az egész csak sok hűhó semmiért, hogy a bonyodalom csak látszólagos. Hiszen a nagyapó zarnok rokonai nem is olyan kegyetlen emberek, ime: egykettőre beleegyeznek abba, hogy a nagyapónak parasztkozt közt nevelt unokája elnyerhesse jogos örökségét.

A főszerepet Gál Gyula játszotta, a maga nagy mesterségtudásával, de kevés bensőséggel. Részletező megfigyelésekből építette fel ábrázolását, s ezek között nem egy finom vonás akadt, de igazi érző szív, átélt melegség kevés volt benne. Az unokát Lehotay Árpád játszotta. Jó megjelenésű, intelligens — kezdő. Több szerepe után fog eldőlni, hogy le tudja-e küzdeni ma még elég gyakori félszégeit. Bartos jóízű magyar úr volt, Nagy Izabella gyönyörűen énekelt és kedvesen játszott, Somogyi Erzsi nagy komikai készségével mulattatott, Bodnár Jenő pedig, — ez az egyszerű eszközökkel dolgozó,

őszinte s hála Istennek most már többet foglalkoztatott színész — az öregező apát nagyon igaz vonásokkal mutatta be. Legjobban meglepett azonban Cséényi József, akinek szép énekhangját eddig is mindig élveztük, de játékban gyakran élettelennek találunk. Most láttuk, hogy megfelelő szerepben igen megnyerő jelenség. A Baczur Gázsik keménysége hiányzik belőle, de ahová valami hajlékonyabb komikum kell, ott úgylátszik, helyén van.

*

A sajtó egy része a Nemzeti Színház igazgatójának szemére vetette, amiért énekes darabok színrehozatalával az ország első színházának nívóját lecsüszteszti. Ez a vád részben csakugyan jogos, de a maga egészében nem. Az énekes darabok közül azok, amelyeknek a magyar dráma történetében jelentékenyebb szerepük van, s amelyek a maguk alsóbb színpadi eszközei ellenére is már-már szinte klasszikusakká váltak, igenis a Nemzeti Színház műsorába tartoznak. A bécsi Burgszínház is teljes joggal adja Raimund vígjátékait. Az elv ellen tehát nem lehet kifogást tenni, csak ferde alkalmazása ellen. Valóban kifogásolható, hogyha a Nemzeti Színház a maga műsorát ilyen szerű darabokkal túlságosan megterheli, ha *Nemzeti* színházból *Nép*-színházzá válik, s az is helytelen, ha nem válogatja meg őket gondosan. Szigligeti érdemei a magyar dráma történetében rendkívüliek, de a *Nagyapó* helyett szivesebben láttuk volna egyéb darabját műsoron.

A Nemzeti Színház igenis akár operettet is illeszthet műsorába, de úgy képzeljük, hogy csak magyart. A tavalyi *Lili* helyett miért nem hozta színre pl. Rákosi Jenő *Titilla hadnagyát*, mely a modern magyar operettnak megteremtője?

A műsorkérdés különben is a Nemzeti Színház újabb korszakának, — amely korszaknak egyébként nagyon jelentékeny érdemei is vannak — egyik sebezhető pontja. A klasszikus reperatór, melynek művelése az ország első színházának a hazai irodalmon kívül másik főkötelessége, nagyon is egyoldalú. Paulay Ede igazgatása arra törekedett, hogy az egyetemes drámairodalomnak minden számottevő irányát bemutassa. A mostani Nemzeti Színházban alig látjuk Moliéret, — Corneillet és Racinet soha, — a görögö-

ket majdnem soha, — Calderont nagyon ritkán, — a németeket alig, — örökösén Shakespearat és Shakespearat. Pedig a műsor kiegészítése nemcsak irodalmi vonatkozásában kötelessége a Nemzeti Színháznak; épen annyira kötelessége a maga színészeinek változatosabb nevelése érdekében is. A Nemzeti Színház művészei között nem egy európai színvonalú egyéniség akad, hibájuk azonban, hogy szinte mindent egy stílus-kaptára vernek. Ha a műsor változatosabb lenne, maguk rájőnnének, hogy játékmódoruknak simulóbban stílszerűvé kell fejlődnie.

Lenne még egy-két szavunk a Nemzeti Színház társulatának összetételéhez is. Személyi kérdésekbe nem megyünk bele, de vajjon nem látja-e a nagyérdemű igazgató, hogy akárhány szerepre nincsen megfelelő embere? Tudjuk, hogy a *szerepkörök* merev követelménye elavult elv, de mindenestül mégsem mellőzhető. Nem lehet jó naíva az, aki természeténél fogva inkább komika, nem tud nagyvonalú lenni az, aki részletmegfigyelésekben erős, és nem tud hősi lenni az, akinek egész színészegyénisége a modern idegélet ábrázolására van teremtve. A mult évadban akárhány ilyen *szerepcserét* láttunk.

Úgy képzeljük, hogy a Nemzeti Színház mostani igazgatója, a maga kitünő szemével a más színházaknál elhelyezkedett színészek között több olyat találhatna, aki valóban hézagpótló lehetne önálla, s a maga nagy színész-nevelő képességével társulatát majdnem tökéletesse egészíthetné ki.

Galamb Sándor.

Művészeti szemle.

Csoportkiállítás a Nemzeti Szalonban.

Az új szezon — melynek körvonalai még nem bontakoztak ki s melynek elkövetkezendő főbb eseményeiről később fogunk képet vázolni — a Nemzeti Szalon ötvenedik csoportkiállítása nyitotta meg. A Szalon szorgos vezetősége két idegen művész munkáival ismereti meg a magyar közönséget a nagyterem falain: *Brailowsky* Leonidas és felesége, *Brailowsky* Rimma érdekes festményeivel. A két művészlelek nemcsak az életben, hanem a munkában is egyesült, azért közösen is írják a vásznak sarkaiba alkotó jegyüket. *Brailowsky* Leonidas építész-mérnök-ként kezdte, de első tájképeinek nagy sikere elhódította a tervezőtábla mel-

lől a festészet számára. Mint színházi díszletfestő is komoly sikereket aratott. Felesége a párisi Julian-Akadémia növendéke volt. Az orosz díszítőművészet és a népies himzési motívumok ihlették meg leginkább. A házaspár egygyé ölelkező művészetében aztán feltűnően elegyednek azok a tulajdonságok, amelyekre külön-külön tettek szert. Ezekben az igazi orosz hangulatú képekben szinte minden egyes esetben megmutatkozik a hagyomány-kupolás-templomoktól megbabonázott, keleti képzeletű építész, díszlettervező és a színpompakedvelő, díszítő- és iparművész. Ez a körülmény javára is, de kárára is írható művészetüknek. Javára annyiban, hogy témáik sokrétűek, érdekesek, tetszetősek, mese-szerűen beszédesek és kárára annyiban, hogy művészkedésük mindenféle képen mesgyénjáró. Festményeknek túlságosan díszletszerűek, kiabálóan színesek, díszleteknek meg túlkomponáltak, nagyon is bonyolultak. Képsorozatauk «Viziók a régi Oroszországból» címet viseli. Csakugyan látomásos ezek a tarka-barka képek. Az orosz élet, az orosz építészet és az érdekes népviselet izgatja fantáziájukat. A régi orosz templomok bizánci ikonjai járnak az eszünkben, mikor elnézegetjük őket. A képzelet kék köde szállong a Kreml képzetét föloldó mesebeli templomok és paloták feltornyosodó ormai körül. Valami furcsa, mélyseges kékbe és halovány zöldbe álmodják vissza legtöbbször rejtelmes hazájukat. Ezek a dolgaik a legszebbek. Azután a tarka színek pompájába burkolva mutogatják az orosz élet ismert alakjait. Itt már gyakran válnak egyhangúvá. Alakjaik sokszor merevek, néha mintha sárgásbarna faberakás terveit nézegetnénk, annyira eltérülnek az olajfestmény igazi hatásaitól. Gyűjteményük felerésze, kiválogatva, kedvezőbb színben mutatta volna be őket. Ennyi egvstílusú kép elfárasztja a nézőt, szűknek láttatja kifejező területüket.

A két orosz azonban határozottan érdemes volt megismertetni a magyar közönséggel.

A többi terem magyar festőké.

Bizony Ákosné komoly festőlelek. Túlnyomólag nagyobb vásznakon tájképeket ad. Nagy természetszeretet, egészséges színérzék szól e képekből, de a művésznő — aki csak élete delén fordult a palettához — nem jutott el odáig, hogy kellő erővel össze tudja

fogni az esetet elől menekülő természetet. Szerkesztése laza, témái nem illeszkednek művészi egységbe.

Gyenes Gitta krétarajzai komoly törekvést árulnak el. Egy sorozata főleg nagy emberi érzéseket, lelki helyzeteket akar vonalba fogni. A témát csak ritkán tudja erőteljesen kifejezni. Legtöbbször nagyon is szokványos arc-kifejezéseknél marad rajzoló ónja. Ön-arc képsorozatának is csak néhány darabja sikerült. Az ilyen sorozatokat különben is mindig az egyhangúság veszedelme fenyegeti.

Leidenfrost Pál csak nemrégiben jelentkezett a Szalon kiállítási termeiben munkáival. Derék, becsületes természetlátása tette rokonszenvenné első képeit. E kiállításon van egy képe: «Két jegenye» a címe. Ez a munkája már komoly eredmény. Az első lépések bizonytalansága után itt már kezd megvalósulni az egyéniségét, mely a finom, bensőséges hangulatok kifejezésében fog majd kibontakozni. Még sokat kell tanulnia. De mostani pár derék, előre tett, határozott lépése azt a reményt kelti, hogy mint jó tájképfestőve találkozzunk még vele.

Linguer István már kiforrott festő-egyeniség. Biztos kézzel foglalja képbe a természetet, mindig tudja, mit akar, ura a tárgynak. Rajzkészsége számottevő, kár, hogy a színekkel túltakarósan bánik. Így gyakran szárazza, keménnyé válnak egyébként kellemes hatású tájképei.

A Nemzeti Szalon első kiállítását szívesen fogadta és sűrűn látogatta a közönség.

A Szépművészeti Múzeum modern szoborgyűjteménye.

A Szépművészeti Múzeum régi és nagyfontosságú tartozását róttá le a magyar műszerető közönséggel szemben, mikor egyik oldalsó csarnokában megnyitotta a modern szoborgyűjteményt. Petrovics Elek, a Múzeum fáradságát, jóságát és hivatott főigazgatója a közrebecsített ideiglenes tárgymutató előszavában bőven kifejti azokat az okokat, melyek e művészeti intézményünket mindaddig megátolták a régi terv keretvitelében. Gondoskodni kellett a gyűjtemény megfelelő kiegészítéséről, a kiállítási helyiség átrendezéséről stb. Most, hogy a Múzeum e kellékekhez hozzájutott, első dolga volt az intézmény e nagy hiányosságát kipótolni.

A Szépművészeti Múzeum lassankint odáig fejlesztette a rendelkezésére álló anyagot, hogy végre összefüggő, a történeti fejlődést kellőleg kifejező csoporthoz jutott. Ez a szoboranyag nem olyan teljes ugyan, mint a modern festészeti csoport, de már alkalmas arra, hogy belőle jó képet nyerhessen a közönség szobrászatunk indulásáról, fejlődéséről és mai állásáról. A gyűjtemény elrendezésénél ez is maradt a döntő szempont, hogy a történeti fejlődés vonalát hangsúlyozza. Ebből a nézőpontból a bemutatott szoboranyag el is éri a kívánt célt. Igaz ugyan, hogy a ma élő szobrász nemzedék még nem kapott a festőkkel egyenlő teret a Múzeumban, de azt is be kell vallani, hogy festészetünk már nagyobb utat tett meg, a paletta magyar művészei régebb időtől kezdve és jóval számosabban indultak és indulhattak a magas cél felé, mint vésőt használó testvéreik. Különböző is a szoborgyűjtés, már csak a nemes anyag nagy drágasága következtében is, sokkal nehezebb feladat elé állítja főleg a mi nagy nehezségekkel küzdő múzeumunkat. A háború szűk esztendeinek elmulta ugyan itt bizonyos fölszabadulást hozott, de még most is sok a hiányosság, főként a külföldi szobrászati termékek beszerzése körül.

De végre ott tartunk, hogy a modern magyar szobrászatot kerek kis körben, jó történeti vonalba összefogva, láthatjuk együtt s a külföldi modern szobrászatról is egy egész, érdekes munkával telt terem beszél. Ez már nagy, szép eredmény, örömmel üdvözölheti a magyar művészetszerető közönség! A csarnokot, melyben a modern szoborgyűjteményt elhelyezték, voltaképpen a barokkori gipszmásolatok teréül szánták. Ezt a területet tagolták szét kellemesen, célszerűen, *Hikisch* Rezső építőművész tervei szerint.

A szobrok jó, áttekinthető csoportosításban, kellemes hatású ideiglenes falak elé kerültek.

A magyar szobrászat teljes útját megfigyelhetjük és azt összehasonlíthatjuk a külföldi mesterek műveivel. A külföldi anyag lassú bővülése majd kitölti a ma még kirívó hiányt s akkor múzeumunk e része ki fogja elégíteni a mélyebbre tekinteni vágyódókat is.

*

Az első terem az első, művésznőre érdemes magyar szobrász: Ferenczy István számos munkájának bemutatá-

sával adja a vezetősziat a látogató kezébe. E régi lelkes mester (kinek kis bronzgyűjteménye oly pompás anyag-gal gazdagította múzeumunkat) már jelentős eredményeket ért el. Arckép-szobrai jellemző erejéről beszélnek. Így Fáy Andrásról, Kazinczyról készített mellszobrai. Itt látható a művész finomhatású, jelentős műve is: A szép mesterségek kezdete (Pásztorleánya). Naiv voltában is lelkes, kedves munka. Züllich (Czélkuti) Rudolf egy szép madonnával, Engel József Évá-jával szerepel. A romantika magyar megszólaltatója, Izsó Miklós közismert Búsuló juhászával és pompás mozgású kis táncosalakjaival hívja föl a figyelmet korán sírbaszállt, sokatigéző szob-rászsenijére. Huszár Adolf Húzd rá cigány című kedves márványával van képviselve. Senyei Károly komoly tehetségéről A hiúság című márvány beszél. Fadrusz János hatalmas ere-jét csak (nem nagyon szerencsés) Tol-dija mutatja be. E nagy mesterünk igazi területe persze az emlékszobrá-szat volt. Strobl Alajos Anyánk című pompás alkotásával, Zala György egy kitűnő mellszoborral s egy tanulmány-fejvel, Róna József, Donáth Gyula, Telcs Ede is javamunkáikkal szere-pelnek itt.

A második terembe vezető átjáró-ban ismertnevű éremvésőink nagyon szép, maradandó értékű munkái lát-hatók.

Magában a teremben a modern nem-zedék alkotásai sorakoznak föl. Simay Imre legjobb állatcsoportja kezdi meg a sort. Szamowolszky Ödön örökre el-veszett, teljesen föl nem röpínenhetett lán-goló tehetségét egy pompás fa szo-borarckép hívja emlékeztünkbe. Itt van Ligeti kedvelt, népszerű Anony-musának egy sikerült bronzmása is. Kisfaludi Strobl Zsigmond, Venczell Bélát ábrázoló markáns képmása e terem egyik főértéke. Nagyon szép Finale-ja is. Sidló Ferenc Primaverájá-val hirdeti elismert tehetségét. Horvai János szintén emlékszoborművekben kivirágzó, nagyvonalú művészetéről méltóan beszél kis figurákban is fen-séges Beethovenje. Pásztor János em-kezetes szépségű Elűzőttje is ott áll a sorban, valamint Szentgyörgyi István kitűnő Panaszja és Kígyóbüvölője is. Sámuel Kornél, a harctéren elesett fiatal szobrász egy magasbatoró pálya ragyogó határkövét állította e terem-be a Menekülő-vel. A szintén korán el-hunynt Csikász Imre Fiala leánya és

Ifjúság című bronzai a gyűjtemény legjáva értékei közül valók. A terem közepén Zala hatalmas Mária és Mag-dolná-ja látható.

A harmadik terembe vezető átjáró-ban Lux Elek, Vedres Márk, Pásztor János, Reményi József stb. bronzai és Beck Ö. Fülöp, Berán Lajos, Moiret Ödön stb. szép érmei láthatók.

Bent a teremben a modern külföldi szobrászok munkásságából kap mutatót a látogató.

A gyűjtemény e része — sajnos — nem gazdag, de néhány nagy és jelen-tős nevet igen számottevő, szerencsés ízléssel kiválasztott munka képvisel. Így különösen Meunier-t, a nagy belga szobrászt tanulmányozhatja a közön-ség legjellemzőbb műveiből, amilyen a Hajóvontató, a Kohómunkás, a Tékozló fiú. Rodin nagy és a maga idejében forradalmat jelentő nevét több pompás kisebb kompozíciója írja be a látogató emlékébe. Rajtuk kívül még Lagae, Dubois, De Vigne, Rom-laux, Hildebrand, Stappen, Mestrovic stb. szerepelnek még itt és itt kapott helyett a finn származású, de nálunk élő Liipola Yrjö klasszikus szépségű Leselkedő-je is.

A teremben levő szekrényekben ki-váló külföldi éremvésők szép munkái láthatók. Ezek egyikében az iskolát teremtett Maillol Aristide három na-gyon finom kisbronz a legértékesebb lát-nivaló.

A közönség egyre fokozódó érdeklő-déssel látogatja az érdekes gyűjte-ményt, melynek együtt való láthatá-sára oly régóta szomjúhozott.

Az igazgatóság nemsokára illusztrált tárgymutatóval fog kedveskedni a szép és értékes állandó tárlat látogatói-nak.

Mariay Ödön.

Néhány angol könyvről.

A cenzor alig él már emlékeztünk-ben. Helyette azonban egy sokkal hatalmasabb zsarnok korlátozza a mű-vészetek szabadságát: a tömeg, a «nagy közönség». Aki tetszeni akar neki, az ő színvonalára kell leeresz-kednie. Amilyenül egyszer megismert valamely író-t a tömeg, mindig csak olyanakk akarja látni s örökre azon út-járására kényszeríti, amelyre első, nép-szerűvé vált munkájával lépett. Wal-pole-nak csak Walpole-fajta regényt, Masefield-nek csak Masefield-sablonú könyvet szabad írnia; újat megkísér-leniök azonban époly hallatlan láza-

dás lenne, mintha például Beniczky né Bajza Lenke egyszerre csak egy Zola-féle regénnyel állt volna elő.

Nevezetes kivétel e tekintetben Miss Tennyson Jesse. Nem szapora író. Csak akkor ír, ha írnivalója van; témája mindig új, stílusa pedig, bár egyformán kiváló, témáival együtt változik. «Tom Fool» a legújabb könyve. Hőse, igaz névén Tom Fould, kalandornak született; «Fool» (= bolond) gúnynevét, amelyre méltóan büszke, azért kapta, mert szereti a veszeltyt és a küzdelmet, szereti azért az édes izgalomért, amellyel jár, szereti, mert alkalmat szül erjét más erőkkel összemérnie. Miss Jess nem azt a konvencionális erős férfit festi, aki az angol cselédeányok ideálja; az ő hőse élő csont és vér. Tomot a tenger hívja ellenállhatatlan csábító erővel. Tengerész életének, a tengernek és veszéyeinek festése arra vall, hogy a szerzőnek nőben ritkán található tapasztalatai vannak. Tom barátsága, szerelme, házasi életbeli rövid idillje finom gyöngédséggel vannak leírva és remek ellentétben állanak a zord kerettel. Tom halála egy a viharban vesztett táncoló égő hajón csak Conrad legjobb alkotásaival hasonlítható össze. A másodrendű szereplők leírása, mesteri jellemzése, legjobban bizonyítja Miss Jess művészi képességét.

Jólesik egyszer olyan könyvre akadni, amelyet nem igen lehet valamely kategóriába beosztani. Ilyen Anita Loos «*Gentlemen prefer Blondes*» (Az urak a szőkétet szeretik) című regénye. «*The diary of a professional lady*» felírás a címlapon kissé ijesztő: a *professional lady* a regényvilágban kétféleképpen szoktak lenni: vagy kaméliás hölgyek vagy vámpírok. Lorelei egészen más, modernebb fajta: gondatlan, esztelen kis madár; nem rossz, csak önző, de annyira, hogy úgyszólván beszámíthatatlan. Agról-ágra száll, mulat, élvez és a férfiak is csak mulattatják és élvezetet szereznek neki. Naplója mesteri szatíra arról a háború által kitermelt fiatalságról, mely mindenben felületes, még a kicsapongásos is. Ezekben a teremtésekben «egy kézcsók jóságos érzelmet terem, de mik ezek a gyémánt karperec tartósságával összehasonlítva?» Lorelei azonban nemcsak kapzsi; ő tanulni is akar, világot látni. Ezért fogadja el Gus Eisman chicagói gombkirály ajánlatát, hogy elmege vele Európába. Társalgónőül magával

viszi barátnőjét, Dorothyt és amíg Eisman úr gyárakat alapít, a két leány sorra látogatja Londont, Páris, Bécsét. Londont unalmasnak találják; az angol főváros leírása és az angolok gonosz jellemzése sehol sem fog annyira tetszeni és oly jól mulattatni, mint Angliában. Az angol urak nagyon szerény ajándékokat adnak, a hölgyek pedig — szörnyűség! — pénzt kérnek kölcsön Loreleitől. El innen! Igaz, hogy a párisi urak még fukarabbak az angoloknál, de Páris mégis csak mennyország. A kirakatok a rue de la Paix-ben! Hát van-e annyi erény a világban, hogy felérjen minde drágasággal? Bécs eléggé kedves; Eisman bácsi mégis nagyon megharagszik a bécsiekre, akik a legfontosabb üzleti tárgyalások közepén a faképnél hagyják a «Stammkaffeehaus» miatt.

Egy milliomos megkéri Lorelei kezét. Szegény kisleány! Mielőtt határozni tudna, mennyit nem kell töprengenie azon, hogy vajjon mi volna célszerűbb: hozzámenni-e vagy pedig kompromitálni és aztán megzsarolni? Önzése végül is az erény útjára tereli vissza.

A könyv Amerikában jelent meg s egy pár hét alatt ötvenezer példányban kelt el; az angol kiadás ezt valószínűleg hamar túl fogja haladni. A szatíra talán nem mély, de a regény rendkívül könnyed és mulatságos.

A modern amerikai Lorelei után lássuk a XVIII. századnak és a XIX-ik század amerikai hölgyeit. Igaz, hogy Meade Minnigerode «*Some American Ladies*» (Néhány amerikai hölgy) című könyve nem regény, de a történelem még a regénynél is regényesebb lehet, főképpen, ha olyan művészettel van írva és oly érdekes egyéniségekkel foglalkozik, mint ez a könyv. A hét amerikai hölgy között, akikről szól, hat a köztársaság egy-egy elnökének volt a felesége; a hetedik, a legérdekesebb, hadügyminiszterné volt és az elnök özvegy lévén, ebben a minőségben uralkodott a «White House»-ban. Milyen regényt lehetne írni Peggy O'Neil-ről! «Híres volt görög profiljáról, sötét fürtjeiről, melyek márvány homlokát keretezték meg fehér és rózsaszínű bársony arcbőréről»; de nem kevésbé «szörnyű dühéről, egy kofához méltó kifejezéseiről és szokásos istentelen káromkodásáról» is. Apja egy ír korcsmáros volt; gazd'uram mulatságos, jókedvű ember, a bora jó, a leány szép volt, hát csoda-e, hogy a képviselő és szenátor urak gyakran benéztek

hozzá vagy egy kis csevegésre vagy egy kis frissítőért vagy egy kis flörtölésre. Peggy «nagy» szívé fruska volt és sokat boldogított, mielőtt hozzám ment egy Timberlake nevű úriemberhez, aki, nem szeretvén másokkal osztakozni felesége kegyeiben, diszkrétan agyonlőtte magát. Erre a bánkódó özvegy hamarosan elvettette magát Eaton generállissal, aki később hadügyminiszter lett. Így történt, hogy Peggy helyettesítette az elnöki palotában Jackson elnök elhunyt feleségét. De Peggy Peggy maradt és a washingtoni társaságot felháborította modorával. Jackson elnök kikelt érte a síkra és kieroszakolta elismerését — egy időre. Végtére a helyzet lehetetlenné vált és Eatont kinevezték kormányzó-nak Floridába, hogy szabaduljanak Peggy asszonytól. Ez a csendes élet nem tetszett az élénk asszonykának; kieszközölte férje kinevezését a madridi követi állásba. A spanyol etikett nem ijesztette meg a korcsmáros leányát: úgy beleélte magát, hogy kedvence lett a királyi családnak, leányát pedig egy herceg vette el. Férje halála után még elég szép és fiatal volt ahhoz, hogy Washingtonban kalandokba keveredjék. Hatvanhároméves korában bele-

szeretett az unokái táncmesterébe, nőül ment hozzá, de a hütlen ifjú egy pár nappal a menyegző után megszökött felesége összes vagyonával és ékszereivel. Az elszegényedett Peggy ezután még húsz évig nyomorgott Washingtonban.

Jackson Rachel története nagyon szomorú. Ifjúkorában elvált első férjétől, Robards kapitánytól és Jackson generálisnak lett a felesége. Egy pár évvel később kiderült, hogy a válás nem volt törvényes. Ártatlansága ellenére felkapta a pletyka. Robards halála után újra megesküdték. Nem sokkal a generális elnökké választása előtt valamelyik nap Rachel egy korcsma hátsó szobájában ült a kocsijára várva. Néhány ember lépett a másik terembe. Nem tudták, hogy ő ott van; vígan, szarkasztikusan, kegyetlenül beszélgettek maguk közt. Őröla beszéltek: hogy milyen modortalan, milyen nevetséges lesz majd Washingtonban; meg a régi Robards-botrányról, mely oly sokat ártott az országnak. Jackson Rachel ebből megértette, hogy szeretett férje oldalán maradván annak győzelmét kétségessé tenné. Néhány nap múlva behalt szomorúságába.

Torday Emil.

Vallásosság és élménykeresés.

A modern ember a háború előtt a legkülönbözőbb élményeket hajszolta; művészi, esztétikai, életérzéseket ápolt és növelt nagyra lelkében. A háború utáni generáció egyetlen nagy, a fentieket is magábaölelő élményre vágyik: a vallásos hitre. A mai ember hinni akar és ezt az akarát szívesen hangoztatja, újra meg újra ismétli, mintha meggyőzni szeretné saját magát. Hisz a hit szépségében, megnyugtató erejében anélkül, hogy el tudná dönteni, miben higyen. Szereti átélni a megterés hangulatát és nem törődik a hit tartalmával. Egyben türelmetlen is, céljai a legnagyobbak. Nem ér rá vallásosnak lenni, de szívesen lenne misztikus. A végső igazságokra kíváncsi a hozzájuk vezető tapogatózás nélkül, közvetlen egyesülést az istenséggel, belső megvilágosodást kíván minden erőfeszítés mellőzéseivel. Az önzés szól belőle, az egyéniség gőgje nyilatkozik a megalázkodásban, csak a lelki táguulás, gazdagodás kedvéért van szüksége hitre, a nagy felszabadulás rögeszméjéért a vallásosság érzésére: hiúsága várja az isteni kegyelmet. Megannyi Saulus, aki Paulussá lett és utólag sürgeti a vakító fényt, a térítő szótatot.

Legújabbban Jaques Maritain mutatott rá arra a középkorban nagyon ismert igazságra, hogy a misztikus állapot nem kezd, hanem betetőzés, hosszú, fáradságos munka eredménye. A tudományos, filozófiai, metafizikai gondolatok a szükségszerű, át nem ugorható, el nem hagyható lépcsőfokok, melyek a misztikus gondolat szentélyébe vezetnek. A szkolasztikusok tanításában az unio mystica csak a cogitatio és meditatio fokozatain keresztül következhetik be. A modern intellektuel hiterőlködésének ezért nincsen eredménye; kacérkodik a miszticizmussal, ahelyett, hogy lassú meghódítására indulna. Nehéz elindulni azoknak, akik mindjárt az első lépésnél célhoz akarnak érni. Természetes, ma is, mindenkor bekövetkezhet, hogy valaki «sir és hisz». (Bár szent Ágoston-

nál is az ész folytonos erőfeszítései és csalódásai készítették elő a sírvafakadást.) De ez nem erőltethető, célnak ki nem tűzhető, mert nem tőlünk függ. Erőszakolása értelmetlenség. Viszont Pascal útja nyitva áll minden gondolkozó ember előtt; az ész felmagasztalásával jutni el azokhoz a kérdésekhez, amelyek már az ész felett állanak, azt megalázzák és korlátait mutatják. Mondhatnók, a hit a misztikus hit: izzóvá tüzesedett tudás.

A könyvek, melyekről szólni akarok, különbözőségeikben is jól mutatják ezt a mai, közös alaphangulatot és elhibázott törekvést. Az élménykeresés fordulhat elsősorban a kereszténység felé és gazdag történetéből kiválaszthatja a korokat és tanításokat, amelyek neki megfelelnek. Ez a gesztus nem elfogadás és alkalmazkodás lesz, hanem változás és önhatalmú változtatás. Még pedig, mint a mult századeleji romantikusoknál a szép, művészi, formagazdag vallásosság irányában, úgy most a közvetlen, belső átéléseket természetes, egyszerű érzelmeket nyújtó hitélet felé hajlik a közhangulat. Mohó vágyában, türelmetlen tudatlanságában elvet mindent, amit külsőségek, gátló formaságnak érez, nem is sejtve, hogy épen ezzel teszi lehetlenné saját vágyait. Képzeljünk el valakit, aki egy költeményből ritmust, rimeket, jelzőket kidobálna azzal az indokolással, hogy fölösleges gazdagsággal zavarják az átélés közvetlenségét és a néhány prózai mondatban összefoglalt tartalommal akarná élvezetét találni. Vagy mintha egy épületnek csak a gerendázatában tudna gyönyörködni. (Van még egy másik típus is: az egyszerűséget stilizáló. Jellemző példa erre Pápi Krisztus könyve, ahol, hogy jobban érezzük az evangéliumi egyszerűséget, oldalnyi színes jelzőket kapunk arról, milyen kicsiny, piszkos, szegényes volt az istálló, az Úr születése helye.) Edward Joubb: A «quakerek vallása» című műve a puritán egyszerűséget hangoztatja és ezért megkötöttségtől mentes belsőségéért tartja a bevezetést író Czakó

Ambró a quakerek tanításait a modern lélek számára alkalmasnak. Ime egy vallás, mely háromszázados fejlődésében megszabadult minden külsőségtől, ami más pozitív vallásban megvan és így felszabadíthatja az emberi lelket is, fajok és felekezetek felett meghozhatja az igazi lelki békét. Eszperanto-vallásnak nevezhetném; az eszperanto is a maga logikus egyszerűségével a bonyolult, nehézkes nyelvek fölé emelkedik. Hagyján, míg az eszperantót kereskedelmi levelezésre használják fel a hívei és amíg a quakerek filantrópikus és egyéb jámbor társadalmi akciókat végeznek. De midőn az eszperantótól költői, a quakerizmustól vallásos élményeket kívánnak, ez már túlzás, ezt mégis csak az agyonterhelt élő nyelvek és élő vallások adhatják meg. Mert a kiokoskodott dolgok nem élnek.

De vajjon azok az «előnyök», amelyekkel a quaker vallás biztat, teljesen rendben vannak-e? A 17. századi első fellendülésben elvetették a tradíciókat, dogmákat, amik feleslegesen megkötik a hívőt és akadályozzák felfelé szárnyalásában; de nyomban szükségét érezték bizonyos egyforma öltözet, quaker-kalap, főkötő viselésének, a hónapoknak új neveket adtak stb., amint a szerző maga mondja: «A formások elleni harc hamarosan új formásokká sülyedt alá.» Csakugyan alásülyedt, mert mily messze álltak ezek a formások az elvetett formáktól? Hogy újabban ezek ellen is lázadoznak, megszüntetik őket, persze önkéntelenül újabb dogmákat, tradíciókat teremtve, az beszédes bizonyítéka a pusztán tagadó és lázadó vallás önfelelésének, felfelmorzsolódásának. Ahol százados szerves fejlődéssel szemben egykor egyéni vélemények döntők lehettek, ott a későbbi egyéni véleményeknek, kor- és divatkövetelményeknek folytonos szerepe lesz. Változtathatnak, kiegészíthetnek, retusálhatnak, magyarázhatnak, megállás soha sincsen többé. Egyik legérdekesebb elve a quaker-vallásnak a szertartások ellen fordulás, mindenki papságának a proklamálása. Az ideál szerintük a néma istentisztelet, ahol senkinek a szava nem befolyásolhatja a hívőnek Isten felé fordulását. De mi történik ezzel az oly bensőséges elgondolással? Arra a következtetésre jutnak, teljesen néma mégse lehet az istentisztelet; a csend után, ha valaki ihletet érez, szólaljon meg és számoljon be érzelmeiről a gyülekezetnek. Még később rájönnek arra

is, hogy vannak buzgón felszólalók és vannak örökkön hallgatók; illik valamiképpen kiemelni az elsöket, tehát a papi címet adományozzák nekik minden jelleg nélkül. Újabban megint aggodalmak merülnek fel, a kitüntetés versengésre vezethet, a keresetlen szavak helyett betanult szónoklatok hangozhatnak el, világi, esztétikai szempontok irányíthatják majd a hívőket, nem a szent gondolatok. Újabb reformra van szükség, ami egyidőre megint jó lesz, amíg valaki okosabbat nem gondol. És így tovább; elvetették a biblia csalódhatatlanságát, a belső megvilágosodásban hisznek és nem tudnak egyetlen határozott álláspontot adni a hívek számára a mai idők nagy kérdéseivel szemben. Ez a folytonosan megújuló vallás tanácstalanul áll pl. a társadalmi kérdésekkel szemben, nem meri egy ponton leszögezni magát, amint az kitűnik a könyv vonatkozó fejezeteiből. Langyos pacifizmus az egyetlen kézzelfogható eredmény, amiben hívei megállapodásra tudtak jutni. A formák, a megkötöttségek tagadása így vezet egyenes úton a tartalmi bizonytalansághoz, a világnézeti tájékozatlansághoz, amit mint nyugót ledobtak magukról, azzal vesztették el erejükét.

A másik könyv Mahátmié Gandhi válogatott írásai és beszédei, az élménykeresés másik formájáról tanuskodik: a kelet felé fordulással Nem a cikkek és beszédek, amik egy józan politikus munkái, de a hangulat, amivel itt nézik őket, az intenciók, amiket beléjük visznek, a célok, amikre felhasználják. Nyugaton ma uralkodó irány az indiai rejtelmes bölcseségnek hódolás, a buddhizmus és brahmanizmus kultusza. A finomult lélek a mi világunk fojtogató külsőségeiből szívesen menekül a mély bölcsesség, az erős, hatalmas alapérzések vallásába, korántsem gondolva meg, mennyi szertartás, dogma, tradíció tartozik a hinduság vallásos életéhez. A finomult lélek erre nem ügyel; kialakítja magában a bölcs hindú képzetét, megteremti amaga buddhista, illetőleg brahmanista vallását és siet szenteket, prófétákat keresni, bármennyire váratlanul érje ez a megtiszteltetés azokat, akiket ő erre a szerepre kiválasztott. Így Gandhi esetében. Rabindranáth Thagur belement a próféta szerepbe, amellyel őt az európai emberiség megkínálta, Gandhinak nincsen inyére a dolog. Ő érdekes, józan ítéletű, nyugatiasan művelt és nemze-

tével érző, gondolkozó, akit számos konkrét probléma foglalkoztat és a ki- nek vallásossága is a politika szolgál- latában áll. Brahmanizmusát meglehe- tően reformer szempontból fogja fel, szanszkritul nem tud, (Óh, mit szólnak egy ilyen hindu prófétához?), de fordít- ásokból ismeri a Védákat. A bibliát is szívesen olvassa és közeledik is a kereszténységhez. Mozgalma vallásos jellegét előszeretettel emlegeti, lelki tisztulást, a hinduizmus megújulását várja sikerétől. A kasztrendszer szük- ségszerűnek vallja, de a páriák szomorú sorsán enyhíteni akar. A hinduizmus lényegének pedig minden nagyszerű gondolatot túl a tehén védelmét tekinti és sok gondot ad neki, hogyan bírja rá a mohamedánokat, hogy kíméljék ezen a ponton a hindu lakosságy érzelmeit. Eszébe sem jut ezalatt, hogy nyugaton tőle új erkölcs, új metafizika kinyilat- koztatását várják; nyugodtan foglal- kozik a részletkérdésekkel, nem kíván élményeket adni, nem kíván a világ megváltója lenni, őt India belügyei érdeklik. Európa utánzásától óvja nem- zetét és nem vágyik mintakép szerepre. Politikai törekvései is a legrealisabbak. A hinduságy helyzetéből fakadók és sa- játos természetéhez, népi tulajdonsá- gaihoz alkalmazottak. Proklamálta az együttműködés elvét, kiterjesztette azt közigazgatásra, bíraskodásra, tanít-ásra; az angol ipar túlsúlyával szem- ben a haldokló indiai háziszövés fel- támasztásán buzgólkodik. Cikkeiben számtalanszor visszatér ezekre a kér- désekre, megvitátja, felel az ellenveté- sekre és tanácsokra. Ha olvassuk ezeket az írásokat, rá-ráeszmélünk a mozga- lom egyes hiányosságaira vagy tökélet- lenségére: az erőszaknélküliség elve, érezzük, csak akkor érvényesülhet, ha erőszak szegül vele szemben, az akadály adja meg erejét, lendítő képességét. Az angolokeddig erőszakoskodásukkal köz- vetve szolgálták Gandhi ügyét, újab- ban taktikát változtattak és ez vesze- delmesebb a mozgalom sorsára nézve. Az együttműködésnek továbbá más, az emberek természetében rejlő ellenségei is vannak, így a kifáradás, (az első felbuzdulás után a legtöbb

szülő visszaadta a gyermekét az angol iskolákba, ahonnan először kivette), az önzés és önérdék, amely a gazdasági reformokat nehezíti, a fegyvelmezet- lenség, amely pl. nem egy vádlottat, aki alávetette magát a bennszülött bi- rónak, arra indított, hogy kedvezőtlen ítélet esetén megtagadja az enged- elmességet. Bizony az emberek nem mind idealisták, még akkor sem, ha hinduk. A passzivitás elvének és a Gandhi által követett politikának meglehetősen nagy ellenzéke is van és féltő, hogy a vezér halála után, pozitív program hiányá- ban, taktikai huzavonákban, pártosko- dásokban fog megfenekleni a mozgalom. Ezek azonban nem megoldhatatlan ne- hézségek. Gandhi eléggé gyakorlati ember, gyakorlati idealista, amint ma- gát nevezi, tudja hol kell javítani, ré- sen állani, mit kell a jövőre előkészí- teni, sőt amint többször kijelenti, ha- bozás nélkül elejtené elvét és fegyver- hez nyúlna, ha így biztosítani tudná céljait.

Mint elmélkedő, nem túlságosan mélyenjáró, az európai történeti viszo- nyokat elég felületesen és naívuil itéli meg s midőn bölcselkedik, előttünk már a görögök óta ismerős és természe- tes igazságokat fejteget. Megerősödik az emberben a kérdés: miért kívánják Romain Rolland és társai, hogy ma- gunkévá tegyünk olyan törekvéseket, amelyeknek csak hazájukban van ér- telmük, áhítattal visszavegyünk olyan gondolatokat, amelyek innen indultak el keletre és legfőképpen átéljünk és utánozni akarjunk hangulatokat, ame- lyeket magunk viszünk távoli embe- rekbe és eseményekbe. Furcsa dolog alázattal tisztelni másban a saját rö- geszméinket, különösen, ha az a más nem kér belőlük.

Egy kis könyvecske fekszik még előttem. Ebben Fekete Pál bizonyítja tudományos és pszichológiai érvek- kel az újraszületés gondolatát. A filo- zófiai gondolat — mert nem vallásos többé, mihelyt kiszakítjuk az össz- függésekből, hová ágyazva volt — méltó az elmélkedésre s a kis könyv az elolvasásra.

Halász Gábor.

Beküldött könyvek: *M. Kir. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium:* A külföldi magyar intézetek megalapítása és 1924/25. tanévi működése. (Egyetemi Nyomda.) — *Magyar Kisebbség,* május 15. jún. 1. (Lugos.) — *Magyar Kultúra,* június. — *Magyar Külpolitika,* május 16. június 1. — *Máté Károly:* A magyar önéletírás kezdetei (1585—1750). Specimen Dissertationum Univ. Quinque-Ecclesiensis. 2. (Pécs, Danubia.) — *Minerva.* Szerk. Thienemann Tivadar. 1926, 1—5. sz. — *Mitrovics Gyula:* Gyulai Pál esztétikája. Idézetekben. (Franklin.) — *Molnár Ferenc:* A gőzszlop. (Franklin.) — *Nagyasszony,* május. (Prága.) — *Nagy Lajos:* Könyvek. Versek. (Nagykanizsa, Zrinyi-Kör.) — *Nyugat,* május 16. június 1, 26. — *Pásztorláz,* május 23. június 6. (Kolozsvár.) — *Protestáns Szemle,* június. — *Pukánszky Béla:* A magyarországi német irodalom története. A legrégibb időktől 1848-ig. (Budavári Tudom. Társ.) — *Szabolcska László:* Gárdonyi Géza élete és költészete. (Temesvár, Helicon.) — *Szabó Richárd:* Endrődi Sándor. Irodalomtört. Füzetek. Szerk. Császár Elemér. 6. (Pallas.) *Századunk,* március—április. — *Szerb Antal:* Kőlcsey. (Különny. a Minervából.) — *Szinyei Ferenc:* A regény. (A belső világ rajza a regényben.) (M. Tud. Akadémia.) — *Sz. V. G.:* Várlak! Versek. (Szerző kiad.) — *Takáts István:* Bús örökség. Versek. (Bpest, Centrum.) — *Turgenyev:* Faust. Első szerelem. Két elbeszélés, ford. Munkácsy Mihály. (Debrecen—Bpest, Csáthy Ferenc.) — *Ungarische Jahrbücher.* Szerk. Gragger Róbert. 1926, május. — *Vásárhelyi János:* «Megvizsgáltatva — vigasztalni». Temetési beszédek és imák. (Stádium bizománya.) — *Zalán Menyhért:* Árpád-kori magyar vonatkozású kéziratok az osztrák kolostorok kéziratáraiban. (Különnyomat a Pannonhalmi Szemléből.) — *Zolnai Gyula:* Mondat-átzövődés. (Akad. Értekezés.)

A NAPKELET OLVASÓIHOZ.

A nyári szünet után újult erővel, fokozott felkészültséggel lépünk t. Olvasóink elé. Programmunk, melyet kezdettől fogva szolgálunk, ma is változatlanul az, hogy nemzeti szellemben dolgozó íróink, költőink és tudósaink legkiválóbb alkotásait minél szélesebb körben, minél könnyebben hozzáférhetővé s ezáltal a magyar kultúra közkincsévé tegyük. Egyszerű eszközökkel, minden elkerülhető adminisztrációs teher kikapcsolásával, a lehető legkevesebb költség-gel igyekszünk folyóiratunkat fenntartani s innen van az, hogy a mérsékelt előfizetési ár ellenében tartalomban és külső előállításban olyan értéket tudunk nyújtani, mely páratlanul áll a magyar folyóiratpiacon. Emellett A NAPKELET KÖNYVTÁRÁ-ban önálló művek olyan sorozatával lépünk a magyar olvasóközönség elé, mely a tartalom kiválósága és olcsóság tekintetében versenyen kívül áll a könyvpiacra.

Törekvéseink az intelligens magyar olvasóközönség körében páratlan megértésre találnak. A magyar kultúra erejét mutatja, hogy a nehéz gazdasági viszonyok ellenére is egyre nagyobb arányokban jelentkezik legnemesebb irodalmi munkánk iránt az érdeklődés. T. Olvasóinkat, ismerőseinket, barátainkat tisztelettel kérjük, hogy irodalmi törekvéseinkre ismeretségük körében szíveskedjenek az érdeklődést minden kínálkozó alkalommal felhívni. Hacsak egyetlen új hívet is szerez valaki táborunknak, érdemes szolgálatot tesz ezáltal a magyar irodalmi kultúra terjesztésének.

A NAPKELET előfizetési ára:

negyedévre	5 pengő (62.500 korona)
közalkalmazottaknak	4 „ (50.000 „
külföldre évi	4 dollár, ill. ennek megfelelő magyar koronaérték.

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL:

Budapest, I. ker., Döbrentei-utca 12. szám. • Telefon: Teréz 88—73.

Főbizományos PFEIFER FERDINÁND (Zeidler Testvérek) nemzeti könyvkereskedése

Budapest, IV., Kossuth Lajos-utca 7. • Telefon: József 59—33.